

SOMOGYI KÖZMŰVELŐDÉSE 1948 ÉS 1956 KÖZÖTT

BEVEZETÉS

A felszabadulás megteremtette a tömeges művelődés előfeltételeit is. A kulturális fölemelkedés megvalósítása azonban hosszabb távú feladatot rótt társadalmunkra. A megvalósulás céltudatos irányítást, népünk részéről felelősségteljes hozzáállást, áldozatvállalást, szorgalmat igényelt. A céltudatos művelődéspolitika kialakítása, irányítása pártunk történelmi érdeme. Népünk magas fokú politikai érettsége nyilvánult meg abban, ahogyan élni tudott a számára kínálkozó művelődési lehetőségekkel.

A szocialista forradalom első szakaszában – az 1945–48-as időszakban – a kultúra és a kulturális szolgáltatás demokratizálása volt a legfőbb feladat. Ez demokratikus tartalmú művelődési reformokat követelt, továbbá demokratikus és szocialista hagyományaink helyes értelmezését, felhasználását, a volt uralkodó osztályok művelődési egyeduralmának felszámolását, a reakciós erők visszaszorítását tette szűk ségessé. A jelzett folyamat kemény harcban, éles ideológiai ütközések közepette ment végbe. Ebben az időben a szabadművelődés néven ismert irányzat volt az uralkodó. Ez a művelődéspolitikai nagy teret engedett a kispolgári szemléletnek, nyitva hagyta a kaput a restaurációra törekvő burzsoázia előtt, de kénytelen volt figyelembe venni a kommunisták bizonyos igényeit is. A szabadművelődés ideológusai osztályfőlöttinek tekintették a kultúrát, tagadták a proletárdiktatúra szükségességét, a szabadművelődést a társadalom öntevékenységeként fogták föl. A gyakorlatban mégis erős központosítást vezettek be, amely elsősorban arra irányult, hogy útját állja a marxista eszmék tudatos terjesztésének.

A szabadművelődés hibás elképzelései, elvei mégsem érvényesültek százszázalékosan a gyakorlatban, mert a marxista eszmék termékenyítő hatása mind szélesebb körben éreztette hatását. Az MKP – a koalíciós politika jegyében – úgy támogatta a szabadművelődés szervezetét, hogy nem mondott le a tömeges rendszeres felvilágosításáról, a kulturális szolgáltatás ideológiai befolyásolásáról. Ennek tulajdonítható, hogy a művelődésnek ebben az időszakban sem kizárólag a XVII. századi népi-paraszti, protestáns kultúra képezte az alapját, másfelől a hagyományörzés ürügyén nem juthatott szóhoz nagyobb számban reakciós ideológiájú alkotás.

A korszak egyik alaptételként hangoztatta az önte-

vékenységet, az egyén aktív részvételének fontosságát. Ennek eredményeképp széles körű mozgalommá vált a műkedvelés, ezen belül is első sorban a színjátszás. Új virágzásnak indult a néptáncmozgalom, sorban alakultak felnőtt kórusok az üzemekben és falvakban egyaránt, meghonosodott a bábmozgalom.

A műkedvelő együttesek műsorválasztásában azonban ugyanaz az ellentmondásos tarkaság tükröződött, mint a szabadművelődés egyéb területein. A színjátszásban a népszínmű volt a meghatározó. A műsorra tűzött darabok jelentős része értéktelen, silány művészi értékű, tartalmában bányó, a szegényeket (kocsist, szolgálólányt) kigúnyoló, a nagygazdákat megasztaló kicsengésű volt. Különösen a Kókai–Cserháti-féle kiadványokra állt ez. Az MKP, a baloldali szociáldemokraták és parasztpártiak felvilágosító munkája nyomán fokozatosan jutottak szóhoz főleg Kisfaludy Károly, Móríc Zsigmond, Molière és Beaumarchais darabjai. A kórusmozgalom legnagyobb érdeme a népdal népszerűsítése, terjesztése volt. A néptáncmozgalom magán viselte a gyöngyös-bokrétás álnépies jegyeit.

A műkedvelő művészeti tevékenység – az ideológiai tartalmú és színvonalbeli problémák ellenére is – fontos missziót teljesített ebben az időben. Széles körűvé válásával nagy számban vonta be a dolgozó tömegeket a művelődés áramába, igényt ébresztve bennük a további általános művelődésre.

A szabadművelődés igen nagy fontosságot tulajdonított a szóbeli ismeretterjesztésnek. Ezt a tevékenységi formát azonban szinte kizárólag a falura korlátozta, az írásos ismeretterjesztés: az olvasómozgalom fejlesztése érdekében pedig csak erőtlen intézkedéseket tett.

A szabadművelődés – komoly fogyatékoságai ellenére is – jelentős szolgálatot tett népünk kulturális elmaradottságának felszámolásában. Működése során szélesebb körűvé vált a kulturális szolgáltatás, százezrek ismerték meg a kultúra nemesítő, többet érővé formáló, az életet szebbé, teljesebbé tevő alkotásait. A kezdet azonban kevésnek bizonyult. A művelődés nem fogta kellően át az egész társadalmat, nem volt teljes és egyértelműen a szocializmus felé mutató a kulturális szolgáltatás irányultsága, hiányos volt a tárgyi és szervezeti feltételek biztosítása. A tudatos, megalapozottabb és hosszú távra irányult szabad művelődési politika a szocialista forradalom második szakaszában, a proletárdiktatúra időszakában bontakozott ki.

I.

A KOZMŰVELŐDÉS (NÉPMŰVELES) ALAKULÁSA
1948-TÓL 1953-IG

Közművelődés alatt ez időben természetesen népművelést kell érteni, mert egyrészt a jelzett szakaszban (sőt, egészen a hetvenes évekig) népművelésnek hívták az iskolán kívüli művelődési tevékenységet, másrészt valóban más jellegű volt a népművelés, mint a közművelődés. Az előző ugyanis elsősorban a tömegek iskolázottságának hiányosságait igyekezett korrigálni, s nem tudatosította kellően az önművelés szükségességét, valamint a társadalmi változás adta lehetőségek kihasználását. Szorgalmazta és hirdette az öntevékenység fontosságát, de ezt nagyrészt a műkedvelő művészeti mozgalomra értelmezte. A szocialista közművelődés pedig kifejezi a teljességre való törekvést, hisz „a jelenlegi társadalmi, politikai és kulturális viszonyaink között kialakuló, a meglévő művelődési igényszintekre épülő, a szocialista társadalom fejlődésének érdekeit, a kulturális forradalom és az egyén önkifejtését egyszerre szolgáló iskola melletti és iskolán, valamint szakképzésen túli, önkéntességet és tudatosságot feltételező állandó nevelő, művelő, személyiségformáló tevékenység, amely a társadalom tagjai részéről a társadalom tárgyiasodott tudásának megszerzésére és saját személyiségük (képeségeik, tulajdonságaik) sokrétű kiteljesítésére irányul” – határozta meg a közművelődés fogalmának értelmezésével foglalkozó országos munkabizottság.¹

1. Átmenet a szocialista kulturális forradalomba

A fordulat éve után meggyorsult a fejlődés, azonban a szocialista kulturális forradalom kibontakozásához egy rövid átmeneti időszakra volt szükség. A szabadművelődés idején kialakult szervezeti és tevékenységi formák tovább éltek, a párt, a népművelést irányító szervek ezt a keretet igyekeztek szocialista tartalommal megtölteni, miközben új területekre is kiterjedt a nép művelése. Ez a folyamat Somogyban is ellentmondásosan, sok nehézséget leküzdve, néha-néha botladozva ment végbe.

Középpontban az ismeretterjesztés állt. A Somogyvármegye, az MKP megyei lapja rendszeresen tájékoztattott az ún. Szabad Föld Téli Estékről. Az e néven ismert előadásrendszer célját abban jelölte meg, hogy „a falu dolgozói közé bevigye a tudást”. A lap 1948. január 3-án (fél évvel a két munkáspárt egyesülése előtt) ezeket írta: „A népművelés terén a legnagyobb eredményeket eddig az SZFTE-k érték el. Ez a mozgalom az MKP kezdeményezésére jött létre... (az előadások tematikája) úgy van összeállítva, hogy felöleli mindazon kérdéseket, amelyek a falu parasztságát

leginkább érdeklik... közegészségügyi, közigazgatási, történelmi és mezőgazdasági szakkérdésekről... Mi, kommunisták, szívesen látjuk mindazokat, akik a Téli Esték keretében oktatni akarják a falu népét, de... azokat is, akik tanulni akarnak... akik ezeken az előadásokon akarnak hallani történelmi nagyjainkról: Dózsáról, Rákócziáról, Kossuthról, Petőfiről... akik megmutatták, hogyan kell harcolni a magyar nép szabadságáért”.² Becslés szerint 200 községben szerveztek ilyen – 12 előadásból álló – sorozatot. A hallgatói átlag 60–70-re tehető, így az éves hallgatói összlétszám mintegy 164 ezer.

1948-ban már jóval szervezettebb a kaposvári városi ismeretterjesztés is, az előadások többsége azonban valamelyik városközponti hivatalban, intézményben hangzott el, az üzemi ismeretterjesztés még ekkor is eléggé esetleges. A városházán szabadegyetem működött. Széles körű programjában közgazdasági, filozófiai, irodalmi, történelmi, néprajzi, pedagógiai és egészségügyi előadások szerepeltek. Ilyen címmel: Közgazdasági gondolkodásunk mai állása; Somogy megye gazdasági helyzetképe; A világgazdaság főbb problémái; Spinoza; A felvilágosulás filozófusai; Bánk bán; Vörösmarty; Csokonai; A Dunántúl a magyar irodalomban; Az ember tragédiája; Bevezetés a magyar irodalomba; Az erdélyi magyarság gazdasági helyzete; Írásunk eredete; A somogyi pásztorok művészete; Népi táncok; A nevelő lélektana; A nemi betegségek és az ellenük való védekezés stb. Ezenkívül rendszeresen megtartották a munkásszeminárium néven szervezett előadásokat is Kaposváron. Témái a szabadegyeteméhez hasonlóak: Mi a célja a demokráciának?; A dunai népek gazdasági együttműködése; A nemzetek gazdálkodása; Fejlődő világgazdaság; A grafika művészete; Zenei anyanyelvünk; Az utolsó 100 év politikai irodalma; Modern természet-tudomány és világkép stb.

Időközönként a megyeházán is tartottak előadást. Közülük 1948-ban egy lélektani előadássorozat és az állattenyésztés fejlesztését szolgáló előadássorozat emelkedik ki. Utóbbira az egész megye területéről toboroztak hallgatókat.

Több társadalmi szervezet is bekapcsolódott a város ismeretterjesztő propagandájába. Kiemelkedő szerepe volt a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság előadásainak. A társaság rendezvényein a következő témák szerepeltek: A szovjet alkotmány; 1848 orosz vonatkozásai; Vallásszabadság a Szovjetunióban; A Szovjetunió és a kis népek stb.

Esetenként előadást szervezett az MNDSZ városi szervezete, a Berzsenyi Társaság és a József Attila népi kollégium is.

A kaposvári előadásokat nagyrészt országos nevű szakemberek tartották, de a korabeli tudósítások tanúsága szerint nem maradtak el mögöttük a helyi szakemberek sem. Ekkor gondoltak már az előadók

1. A közművelődés fogalma. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Országos Közművelődési Tanács 1976. 71. l.

2. TAKÁCS I.: Elszakíthatatlan kapcsolatot létesít a somogyi falvak értelmisége és parasztsága között a Szabad Föld Téli Esték. Somogyvármegye, 1948. január 3.

képzésére is. Számukra 1948 januárjában háromnapos továbbképző tanfolyamot szerveztek. A tanfolyam gazdája Kaposvár város Szabadművelődési Tanácsa volt; a különböző társadalomtudományi, irodalmi, történelmi előadásokat egyetemi és főiskolai tanárok tartották, és a hallgatósággal „szoros munkaközösségben” vitatták meg a fölmerülő problémákat.³

1948 végén egy propagandaautó járta a megyét. Az utazó előadók vasárnapként előadásokat tartottak az időszzerű kül- és belpolitikai kérdésekről és a mezőgazdaság tárgyköréből. A korabeli sajtó szerint a gazdák ezt az ismeretterjesztő tájékoztatást kedvezően fogadták.⁴

Ebben az esztendőben számos szakmai alaptanfolyam szerveződött a megyében. Januárban Berzsényi Dániel nevét viselő népfőiskola nyílt Balatonbogláron, melynek 32 hallgatóját Somogyból és Zalából iskolázták be. Az iskola tulajdonképpen rövid időtartamú szövetkezeti ügyvezető képző volt, amelynek tananyaga az alapvető politikai és szakmai ismereteket foglalta magába, de az esti foglalkozásokon népdaltanítást, népdaléneklést is folyt.⁵ Hasonló volt a helyzet a többi ügyvezető képzőn, a megyei közigazgatási tanfolyamon és az egyéb tanfolyamokon is. A politikai és szakmai ismeretek mellett mindenütt nagy gondot fordítottak a hallgatók általános műveltségének emelésére is. Ezért az ajánlott szépirodalmi művek olvasásán kívül mindenütt élénk művelődési tevékenység alakult ki. Ebben élen járt a kaposvári József Attila népi kollégium lelkes együttese.⁶

Nagyon népszerűek voltak az ezüstkalászos gazdatanfolyamok. Ezek tananyaga az okszerűbb egyéni gazdálkodáshoz szükséges ismereteket foglalta össze. Becslés szerint 1948-ban a megye községeinek egyharmadában lehetett ilyen tanfolyam. Látogatottságuk minden egyéb jellegű falusi tanfolyamét meghaladta. Az érdeklődésre jellemző, hogy több szomszédos községből is átjártak a gazdák az előadások meghallgatására. Zákányban például ötvenen tettek záróvizsgát, közöttük számos újgazda is.⁷ A középparasztság körében különösen elismerésnek, rangosnak számított a tanfolyam elvégzése. Ezért az újgazdák számára nemcsak ismeretszerzést jelentett, hanem egy bizonyos mértékig a gazdatársadalomba való teljesebb beilleszkedést, valamifajta tekintélyszerzést is. A parasztság általában azért szerette a tudásbővítésnek ezt a formáját, mert közvetlen gyakorlati hasznát látta, érezte benne. Ezért vállalta a vele járó vizsgakötelezettséget is. A meggyőződésen alapuló belső szükséglet mellett a vizsgakényszer is hozzájárult a tanulás rendezettségéhez, a tudásanyag mind teljesebb elsa-

játításához. Joggal állíthatjuk, hogy ez időben az ezüstkalászos tanfolyam volt az iskolán kívüli ismeretszerzés leghatékonyabb formája. A gazdanapok alkalmával is hangsúlyozták sokszor, hogy a bemutatott minőségi tenyészállatok, a példásan rendbentartott porták tulajdonosai ezüstkalászos gazdák.⁸

Az intenzívebb tudásfejlesztés egyéb fórumaival is találkozunk már ekkor. Mindenekelőtt a tartós ismeretek elsajátításához nélkülözhetetlen olvasás meg alapozására, az olvasómozgalom kibontakozásához szükséges feltételek kialakítására kell utalnunk. Az MDP kulturális programjának megfelelően gyors ütemben megkezdődött a falvak könyvekkel való ellátása, először 50 kötetes vándorkönyvtárak formájában. A magyar és a világirodalom klasszikusainak egyes alkotásain kívül a kortárs magyar és szovjet írók egy-egy műve is helyet kapott a válogatásban.⁹ Ezek voltak a későbbi népkönyvtárak ősei, előhírnökei. A könyvtárhálózat kiépíthetlensége miatt azonban ennek a kevés könyvnek jó része gyorsan elenyészett. Pangott ekkor még a régi nemesi vármegye örökbe maradt könyvtára is. „A múzeumépület első emeletének egyik félreeső szobájában 18 ezer könyv pihen majdnem teljesen elfelejtve. A könyvtár évi forgalma alig haladja meg az ezer kötetet. Főképpen megyei és városi tisztviselők, a munkásság részéről egy-két altszék képviseli az olvasóközönséget” – fakadt ki a korabeli megyei újság.¹⁰ Pedig nagyon értékes könyvanyaga volt e könyvtárnak. A cikkíró azt is fölvetette, hogy „Feltétlenül szükséges a könyvtárt a nép széles rétegeinek szolgálatába állítani... Minden városrészben és községben” kellene könyvtárhelyiség, s így a könyveket állandóan lehetne cserélni.¹¹

Kaposváron az ismeretterjesztés hatékony eszköze lett a nyelvtanfolyamok szervezése és a különböző típusú kiállítások rendezése. A nyelvtanfolyamok közt szerepelt ekkor egy eszperanto is. A nyelvtanítás azonban hosszú évekig csak az orosz nyelvre korlátozódott. Amennyire helyes volt az orosz nyelv tanulásának lehetővé tétele, olyan káros volt a többi nyelv oktatásának figyelmen kívül hagyása. A toborzó szöveg alapján helyesen mutatott rá, hogy nagy jelentősége van az orosz nyelv tanulásának, mert általa „közelebbről megismerhetjük a szláv népek kultúráját, amely nagyban elmélyíti majd népünk és a szomszéd népek közötti jó viszonyt, és megszilárdítja közöttünk az örök barátság szilárd alapját”.¹² Persze, a nyelvtanulásnak addig a szintjéig, amely a tudományok és a szépirodalmi alkotások eredetiben történő tanulmányozását tette volna lehetővé, ez a nyelvtanítási forma nem fejleszthette a hallgatók nyelvkészségét. Kö-

3. A Somogyvármegye 1948. január 8-i, 10-i, 27-i; február 4-i, 8-i, 12-i, 17-i, 18-i, 24-i, 28-i, március 6-i, 10-i, 13-i, 17-i, 23-i, 24-i, 28-i; április 15-i; a Somogyi Hírek június 26-i; október 28-i számából.

4. Oktatás és nevelés a vármegye propagandaautóján. Somogyi Hírek, 1948. december 8.

5. Somogyvármegye, 1948. február 19., március 26.

6. Somogyvármegye, 1948. február 25., Somogyi Hírek, 1948. október 5.

7. Somogyvármegye, 1948. február 27.

8. Gazdanap Porrogszentkirályon. Somogyi Hírek, 1948. június 2.

9. Somogyi Hírek, 1948. június 27.

10. 18 ezer kötet könyv pihen elfelejtve a 130 éves kaposvári megyei könyvtárban. Somogyi Hírek, 1948. december 19.

11. Mft.

12. Somogyvármegye, 1948. január 12.

vetkezésképp a „szláv népek kultúráját” nem eredetiben, hanem magyar fordításban kellett tömegméretekben rendelkezésre bocsátani. Az orosz nyelvtanfolyamok célkitűzése tehát kissé illuzórikus volt.

1948-ban nemcsak szakmai tanfolyamok működtek, hanem a hiányos iskolai végzettség pótlását célzó oktatási formák is. Az analfabéta és az alapismereti tanfolyamokra nagy szükség volt, mert a megye lakosságának 6,7 százaléka még mindig nem tudott írni és olvasni. (Az országos átlag 4,9 százalék.) Az alapismereti tanfolyamok az általános iskola harmadik és negyedik osztályának anyagából adtak válogatást, s biztosították az írás-olvasás jobb begyakorlását az egy-két osztályt végzettek számára. A jelentések tanfolyam működött.¹³ A hallgatók száma a jelentésekből nem derül ki, statisztikai összegezesek ekkor még nem készültek. A részjelentésekből arra következtethetünk, hogy az analfabéta tanfolyamok hallgatóinak száma megközelítette az 500-at, az alapismeretieké pedig a 800-at. A vármegyei tanfelügyelő 1949. március 14-i jelentése arról számol be, hogy a megyében 11 dolgozó iskolája elnevezésű oktatási formát szerveztek 200 munkás és paraszt származású hallgatóval. Ez az iskola a VII–VIII. osztály elvégzését tette lehetővé.¹⁴ Ebben az időben (1946-tól kezdődően) dolgozó gimnáziuma is működött Kaposváron, s néhányan magánúton folytattak középiskolai tanulmányokat a megyében.

Az irodalmi műveltség terjesztésében egy ideig jelentős szerepet töltött be a Kaposváron székelő Berzsenyi Társaság. Irodalmi pályázatokat írt ki, felolvasó esteket rendezett a városban. Az ifjúság részére 1947-ben hirdetett tehetségkutató pályázat kapcsán 55 költemény és 27 elbeszélés érkezett a társasághoz.¹⁵ Egyre nagyobb érdeklődés nyilvánult meg a társaság munkája iránt az írást próbálgató felnőttek részéről is. Azonban a társadalmi elvárás és a társaság vezetőségének addigi szelleme, felfogása között óhatatlanul nagy feszültség keletkezett 1948 fordulóján. A nyilvános vita szélsőségesé vált, s bizony az előrelépés jegyében téves következtetések, helytelen célkitűzések születtek.

Megújulásra föltétlenül szükség volt. A kultúra demokratizálásán túl lépni kellett a szocialista kultúra ápolása, fejlesztése, terjesztése irányába is. E folyamatban kibontakozási lehetőségekre, működési tere, támogatásra volt szükségük az induló tehetségeknek, különösen a munkás–paraszt származású fiataloknak és felnőtteknek egyaránt. Ennek a műhelyévé kellett volna válnia a Berzsenyi Társaságnak. Sajnos, nem így történt. Ennek oka eléggé összetett. Az új tehetségek, a 45 utáni íróigérettek Budapestre vagy más városba költöztek. Így – az írói múlttal rendelkező Somogyi Pált kivéve – jelentősebb írótehetség nem na-

gyon kért bebocsátást a társaságba. Az összecsapó nézetek mindkét oldalon kiütözhető helytelen felhangja csak tovább rontott a kialakult kedvezőtlen helyzeten.

Az előrelépést jogosan sürgetők türelmetlensége, irreális követelése inkább taszította, begombolkodásra készítette a továbbhaladni szándékozókat, amely a konzervatív gondolkodásukat abban a tévhitben ringatta: lám, „nekünk van igazunk”. Mert helyet kellett adni a szárnypróbálgató munkásíróknak, de nem ilyen igaztalan vádaskodással: ez a „konzervatív vezetőség” kimerül „az önimádatról, és mint Arany János és Gyulai Pál tették annak idején az Akadémiában, ki-zárják a Vajda Jánosokat, Reviczky Gyulákat és Komjáth Jenőket, mert azok nem Tisza-pártiak”.¹⁶

Minden hasonlat sántít, az iménti idézet pedig Somogyra nézve egyenesen igaztalan. Szomorú, hogy a megyei kommunista sajtóban nem válaszolt senki a szociáldemokrata Somogyi Világosságban megjelent látszólag harcos, a valóságban szélsőséges állításra. Csak polgári demokratikus töltésű kiigazításra került sor, ugyanebben a lapban. A hozzászóló a műkedvelés ellen száll síkra. De a vitát pusztán a generációváltás jegyében kibontakozó küzdelemnek fogja föl, amely a konzervatívok ellen irányul. „Pedig ez ebben a formájában nem helyénvaló, nem konstruktív, és szerfelett tudománytalan is” – írja. Okfejtését Wagner A mesterdalnokok című művének elemzésével folytatva megállapítja, hogy a társaság fiataljai nem csupa tehetséges Walterek. Ezért „Amennyire jó és helyes a vidék tehetséges fiataljainak egybegyűjtése, megismertetése, útjuk egyengetése, ugyanolyan helytelen volna a Berzsenyi Társaság felolvasó üléseit kísérleti pódiumnak, felnőtt önképzőkörnek tekinteni. Sohasem szabad elfelejteni, hogy a Társaság nem kis Akadémia és miniatűr Kisfaludy Társaság, hanem egyfelől gyűjtömedencéje a somogyi művészeknek, másfelől terjesztője, propagálója a magyar betűnek: a magyar irodalmi közízlés helyi vezetője”. Végül hangsúlyozza: ő nem író, hanem kritikus, s „személyes érdekei csak annyiban fűződnek e vitához, hogy olthatatlan és szenvedélyes szerelmese egy minőségében művelt s tartalmában magyar közművelődés kialakításának. 1848 évszázados fordulóján némuljon el a csatazaj”.¹⁷

Az utóbbi – részletesen ismertetett vitairat – jól látja a már közel két évtizedes hagyománnyal rendelkező Berzsenyi Társaság működésének műfaji, szervezeti kereteit, lehetséges és társadalmilag szükséges tevékenységi területeit. A társaság valóban kifejtett volna ilyen széles körű közművelődési tevékenységet. Azonban a vitázó, akinek véleménye megegyezett a társaságba tömörült tagok többségének véleményével, csupán a mesterségbeli tudást, az alkotás színvonalát tekintette irányadónak a továbblépéshez. Ki is mondta, hogy „felfogás, stílus és irányra való tekintet nélkül” mindenki előtt nyitva áll a pódium,

13. Somogy megyei Levéltár (SML). Alispáni eln. iratok. 1948. XII. 1–1949. V. 26.

14. Uo.

15. Somogyvármegye, 1948. január 10.

16. SZILY E.: A Berzsenyi Társaság körüli vitához. Somogyi Világosság, 1948. január 3.

17. DR. WALDMANN J.: A Berzsenyi Társaság és az igazság. Somogyi Világosság, 1948. január 8.

aki arra érdemes. Ez az álláspont azonban nem hagy kétséget afelől, hogy az alkotói szabadságnak, a társaság működésének a „magyar irodalmi közízlés”, a „tartalmában magyar közművelődés” kialakítását kell szolgálnia. A „magyar” minőségjelző nyomatékos hangsúlyozása óhatatlanul nacionalista színezetet ad az érvelésnek, amely érthető módon kemény ellenállásba ütközött a szocialista tartalmú kultúra kialakításáért, terjesztéséért küzdő kommunisták körében.

1948 elején még folytatódna a felolvasó estek, még vidékre (Marcaliba) is eljut a társaság irodalmi rendezvénye. A már említett kölcsönösen egyoldalú hozzáállás azonban tovább növelte a feszültséget a mesterségbeli tudást az eszmei mondanivalótól függetlenül valló régi társaságbeliek és a szinte kizárólag témacentrikus „somogyi munkás- és parasztírók” között. A „műkedvelés” egyoldalú hangoztatása, a presztízfétítés odavezetett, hogy a társaság nem szerepelt az 1848-as centenáriumi ünnepségeken. Így ír erről a Somogyvármegye: „Néma maradt a Kaposvári Berzsenyi Irodalmi és Művészeti Társaság március 15-én, a magyar szabadság ünnepének századfordulóján. Jól emlékszünk arra, hogy a Somogy a demokráciáért kiállítás alkalmából még csak hallatta egyoldalú hangját, a márciusi nagy ünnepségre meghirdetett előadást azonban, amelyet a somogyi munkás- és parasztírók szereplésével kellett volna megtartania... az utolsó pillanatban házilag lemondotta... Túlnyomórészt polgári szemléletű írókból importált eddig, a somogyi munkás- és parasztíróknak azonban sehogy sem akar szót adni... Joggal feltehető most már, akar-e végezni valami pozitívot a haladni vágyó dolgozók érdekében a Társaság, vagy a passzív magatartást tanúsítókkal azonosítja-e magát, olyanná lesz-e továbbra is, hogy a munkásírókat csak »alibi«-nek iktathatja programjába, és az adminisztrációra és a költségvetésre helyezi a fő hangsúlyt, amit tett 1945 óta? Mint ilyen, szabotálja a szellemi újjáépítést, és semmi szükség az ilyen Társaságra!”¹⁸ A lap 1948. április 13-i számában már ezt olvashatjuk: „Megtette az első lépést pénteki irodalmi estjével a megifjodott Berzsenyi Társaság. A haladás útjára lépett, a somogyi nép közé. Bár még mindig bátoratlan ez a lépés... A fölolvastás gyűjtőpontja Somogyi Pál elvtárs három verse volt... bátor hangú munkás írásával egycsapásra fölírta a régi tespedést... a hallgatóság soraiban visszhangra talált!”¹⁹

Az újságtudósítások szerint 1948 őszén Déry Tibor és Tamási Áron is szerepelt a Társaság évadnyitó irodalmi estjén.²⁰ Az utolsó tudósítás 1949 elejéről való, amely arról ad hírt, hogy a társaság Kaposváron Csokonai ünnepségeket tart.²¹ Ezzel véget ér a

Berzsenyi Társaság tevékenysége, amely minden bizarron összefügg a hasonló társaságok ez idő tájt történő megszűntetésével. Az irodalmi élet és ismeretterjesztés szegényebb lett, a helyi sajtó irodalmi írásai és a szórvány módon elhangzó ismeretterjesztő előadások nem pótolhatták a társaság működésének kiesését.

A megyei újság – szűkös terjedelme ellenére – rendszeresen közölt rövid lélegzetű prózai írásokat elhunyt neves magyar és orosz–szovjet íróktól, időnként egyes élő szerzőktől, köztük megyei íróktól is. A lap fontos fórumává vált a könyvismertetésnek, az olvasási tanácsadásnak, a haladó írók bemutatásának, műveik ismertetésének. Íme egy kis ízelítő ebből: Pausztovszkij: Kara-Bugaz című regényéről szólva elmondja, hogy „Megismertet bennünket a tenger és a sivatag sok-sok névtelen hőseivel s a minden fáradalmat bátran elviselő szovjet emberrel, aki vizet fakaszt a sivatagból, és feje felett pirosan égő csillaggal halad az emberiség előtt hatalmas, világot átforgató célok felé”.²² Csehov munkásságát méltatva közli a Puhány és A ranglépcsőn felfelé című elbeszéléseit.²³ Tersánszky Józsi Jenő Legenda a nyúlparikásról című regényét úgy ajánlja, hogy „legsikerültebb, legjobb regénye hosszú évek óta eltűnt a könyvpiacról”, újból kapható.²⁴ A lírával azonban jóval mostohább bánt a lap. Igen ritkán közölt verset (pl. az egyik számban a Hamburger Jenő által írott Latinca balladát), különösen szembevető az élő költők szocialista tartalmú verseinek mellőzése. Helyettük jelentéktelen versikék jelentek meg, amelyek ugyan jószándékkal íródtak. Álljon itt bizonyítékul az alábbi két vers:

MÁTYÁS NAPRA

Mert úttörő vagyok:
segíték munkádban.
Hogy szabadság legyen
Drága szép hazánkban.

Ki a magyar népet
jólétre vezérel:
adjon a jó lsten
Rákosi elvtársnak
erőt, egészséget!

„Ezt a kis verset az úttörőmozgalom egyik kis tagja írta Rákosi Mátyás elvtárs nevenapjára” – szól a lap tudósítása.²⁵ Gyermekszerzőtől többet nem is várhatunk. A probléma az, hogy a versike képviselte hosszú heteken át a lapban megjelent „költői” alkotásokat. A szerkesztőnek, a vers inspirálóinak azt sem

18. Disszonáns hangok. Somogyvármegye, 1948. március 18.

19. Somogyvármegye, 1948. április 13. (Se.)

20. A Berzsenyi Társaság évadnyitó irodalmi estje. Somogyi Hírek, 1948. október 28.

21. A Berzsenyi Társaság irodalmi estje. Somogyi Hírek, 1949. február 16.

22. Mit olvassunk? Somogyi Hírek, 1948. november 7.

23. Somogyi Hírek, 1948. november 14., november 16.

24. Somogyi Hírek, 1948. november 17.

25. Farkas Erzsébet IV. g. t.: Mátyás napra. Somogyvármegye, 1948. február 27.

véhetjük a szemükre, hogy a személyi kultuszt kívánják szolgálni, hisz az ebben az időben még nem alakult ki.

Kiss Iván:

TANÍTSÁTOK MEG VÉGRE!

Akiknek jajgatásból
sosem töl be a szájuk,
taszítások elébük
esténként üres vályut.

Akiknek sok a jóból
s nem tudnak mit csinálni
tanítások meg végre
kaszálni-kalapálni.

Akiknek üsd-vágd munka
ez a mi új világunk,
mutassatok a tervre,
mint épül hidunk, gyárunk.

Akiknek lassú mindez
és cammogásnak látszik,
tárjátok szívetek ki
hol villámfény cikázik.

Akiknek nincsen merszük
színt vallani a néppel,
gyűjtsátok föl az árnyat,
mely hátuk fölött lépdel.

Akiknek pedig gyilkos
sugár lobog a szemükben,
villantásotok meg képük
győzelmes fegyverünkben.²⁶

Az idézett írásban itt-ott halványan megnyilatkozó költőiség kevés ahhoz, hogy az egészet valóban a vers rangjára emelje. Az írás így nem más, mint versszakokba kényszerített szélsőséges politikai beszámoló. Az újság a nagyobb hatás kedvéért a verssel azonos oldalon közli Mórincz Zsigmondnak a Kaszások a fák alatt című rövid elbeszélését.

Az irodalmi ismeretterjesztésen kívül megkezdődött az irodalmi emlékhelyek felújítása, új színpalattal való gazdagítása. Ennek kapcsán minisztériumi anyagi hozzájárulással helyreállították a háború alatt megrongálódott Berzsenyi-kúriát és a síremléket Niklán (a Berzsenyi Társaság szervezésében, 1948-ban). Az MKP balatonszárszói szervezete 1947. december 7-én írásos beadványban kérte a községi előljárókat, létesítsen József Attila emlékszobát, a házon helyezzen

el emléktáblát, s a vasútállomáson állíttasson szobrot a költő emlékére. A szoboravatásra 1948. szeptember 12-én került sor, Ortutay Gyula oktatási miniszter mondott beszédet, az ünnepségen részt vett és felszólalt Tömpe István, a megye alispánja is. Az ünnepi szónokok felkérték az ünneplő tömeget: mindenki dolgozzon úgy, hogy méltó lehessen „ahhoz a társadalmi rendhez, amelyért a nagy költő küzdött, és amelyért életét is feláldozta, a népi demokráciához”.²⁷

Kiállításokat Kaposváron és a járási székhelyeken, ritkán egy-egy nagyobb községben is rendeztek. Több kiállításnak a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság volt a gazdája. Az egyik „kulturhét” alkalmából „A Szovjetunió tájegységei” címmel rendezett kiállítást (Mihályfi Ernő nyitotta meg), melyet bélyegkiállítással egészített ki. A kiállítások zöme képzőművészeti (festészeti) volt, ilyet Csurgón is rendeztek. A megye egy országos kiállítást is kapott (Országos mezőgazdasági és ipari kiállítás), amelynek sikeréhez példásan hozzájárultak Somogy kisparaszti állattenyésztői is. A sorból kiemelkednek még a centenáriumi kiállítások. Az Olaszországban (Torinóban) rendezett centenáris kiállításon „a magyar megyék közül egyedül Somogy van képviselve” – írta a Somogyi Hírek. A 3 éves terv eredményeit és a színes népviseletet mutatta be a megye.²⁸

1948 folyamán erőteljesen föllendült a műkedvelő mozgalom. A Szabad Föld Téli Esték mellett ez a tevékenységi terület fogta át legteljesebben a megyét. Mindenekelőtt az 1848-as centenáriumi ünnepségek adtak kitűnő alkalmat, lehetőséget a műkedvelés kivirágzásához. Elsősorban az Országos Kultúrverseny. Ennek megyei rendezvényei eseményszámba mentek, nagy tömegeket mozgattak meg. Egyes rendezvényeken azonban kevés volt a látogató.²⁹ A verseny során több megyei együttes ért el kiváló eredményt, szerzett elismerést a megyében kibontakozó új szellemű kulturális munkának. A 30 tagú buzsáki népi táncsoport első lett az országos bemutatón (ahogy akkor nevezték: döntőn).³⁰ A kaposvári szimfonikus zenekar harmadik díjat kapott „a centenáris kultúrverseny nagyzenekari döntőjében”.³¹ A Baranya, Somogy, Tolna részvételével rendezett népi színjátszó közép-döntőn Pellérdi Gyula kaposvári versmondó József Attila: A város peremén című költeményének előadásával első helyezést ért el.³²

A kulturális verseny nemcsak mennyiségileg lendítette föl a műkedvelést, járult hozzá számos új színjátszócsoporthoz, népi táncgyűttest, énekkar, zenekar megalakulásához, egyéni versmondók föllépéséhez. A minőségben is erjedést, fejlődést indított el. Vonatkozik ez a tartalom haladó jegyeinek gazdagodására

26. Kiss István: Tanítások meg végre! Somogyi Hírek, 1948. december 5.

27. Somogyvármegye, 1948. január 19. – Somogyi Hírek, 1948. szeptember 14.

28. Somogyvármegye, 1948. február 8., április 1. Somogyi Hírek, 1948. május 14., június 18., szeptember 14.

29. Somogyvármegye, 1948. március 10.

30. Elsők a buzsákiak az országos népi táncversenyben. Somogyvármegye, 1948. április 15.

31. Így lettünk harmadikok a centenáris kultúrverseny nagyzenekari döntőjében (kb.). Somogyvármegye, 1948. április 28.

32. SZILYI E.: Népi színjátszók. Somogyvármegye, 1948. április 21.

és a megjelenítés színvonalának javulására egyaránt. A központilag kiadott műsorfüzetek, ünnepbeszéd-változatok a legkisebb falvakba is eljutottak, s igen kedvező, termékenyítő hatást gyakoroltak mind a tömegek történelemszemléletére, mind a rendező szervek műsorpolitikai koncepciójára. 1848-ról egyszerűbben teljesebb – még ha bizonyos vonatkozásban továbbra is kissé leegyszerűsített – képet kapott a megye lakossága. A somogyi parasztság és a felnövekvő ifjúság is megtudta, hogy 1848–49 nemcsak a nemzeti függetlenségért vívott dicsőséges szabadságharc elévülhetetlen hősiességével tartozik legnagyobb történelmi eseményeink közé, hanem a társadalmi fejlődést mérföldes léptekkel előrevivő nagy tetteivel; a jobbágyfelszabadítással is. Megtudta: társadalmi haladás és nemzeti függetlenség elválaszthatatlanok egymástól, s az 1945-ös földosztás 1848–49 szerves folytatása, a történelem követelményeinek megfelelően magasabb társadalmi fokon való befejezése, betetőzése. Nem minden ünnepi beszéd volt ilyen egyértelmű, a beszédmintákban is előfordult a polgári demokratikus követelmények kizárólagos hangsúlyozása. A hatás mégis pozitív volt.

A színjátszó csoportok (nemcsak a „kulturversenyben” résztvevők) 1948. március 15-re az 1848–49-es forradalommal és szabadságharcával kapcsolatos – újszerűségű – egyfelvonásost tűztek műsorukra (sok helyen többet is); Kaposvárott ekkor mutatták be Bakó József: Ezer hold című háromfelvonásos, haladó társadalmi gondolatokat hordozó színművét; számos községben felolvasták Petőfi Naplóját; szinte mindenütt egyszólamú énekkarok alakultak, s Kosuth-nótákat, negyvennyolcas dalokat énekeltek. Új erőre kapott a néptáncmozgalom. A népi kultúra, a haladó történelmi hagyományok ápolásának szocialista szemléletű ajánlása következtében megnőtt az értéke a népdaloknak, a tömegdaloknak, a progresszív politikai mondanivalót hordozó három- és egyfelvonásosoknak és a forradalmi verseknek. Az utóbbiak műsorra tűzésében az ipari üzemek és a különböző kóderképző tanfolyamok színjátszócsoportjai jártak az élen. Ennek kapcsán például ilyen három- és egyfelvonásos darabok kerültek színre: Ezer hold (Bakó József); Változott a helyzet (Petrov Jacev); Nem panaszkodhatom (Kishont Ferenc).³³ A versmondás fő helyét Petőfi, Ady és József Attila költeményei foglalták el, s lassan-lassan szóhoz jutott egy-egy szovjet vers is.

A színjátszócsoporthoz többsége továbbra is a háromfelvonásos darabokat szerette, s ezek között az elsekélyesedett népszínmű, a vígjáték és a zenés színmű vagy operett dominált. A legtöbb csoport nem is tudott megbirkózni a vállalt feladattal, ezért a kidolgozás, színpadi megjelenítés általában alacsony színvonalú volt. Kivételt az a néhány község, ipari üzem és városi csoport képezett, ahol más foglalkozást választó volt színész, nagyobb színjátszó ismer-

tekkal rendelkező tanító vagy városi színjátszó rendező tanította be a darabokat. Ennek ellenére igen nagy népszerűségnek örvendett a műkedvelő színjátszás, mert a hosszú téli estéken való felkészülés vonzó tevékenységet, időöltést kínált a fiataloknak, a bemutatott műsorok pedig eseményszámba menő szórakozást, művelődési alkalmat jelentettek a nézőknek. Különösen a falvak lakosságának körében volt közkedvelt a „színdarabot játszás”. Valamifajta rangnak, tekintélynek számított, ha egy falusi lány és legény „szerepet kapott” a tanító úrtól. Nem egy szülő sértődött meg gyerekeinek kihagyása, mellőzése miatt vagy azért, mert pár szavas szerep jutott neki. A színjátszásban rendszeresen résztvevő fiataloknak bővült a szókincsük, csiszolódtak, fejlődött kifejezőképességük, határozottabbá, kulturáltabbá vált föllépésük, megjelenésük a társas összejöveteleken, a társadalmi érintkezés különböző fórumain.

A műkedvelés egésze mindenekelőtt a szereplők, résztvevők általános műveltségét növelte, de nagymértékben hozzájárult a tömegek, a nézők kulturált szórakozásának, kisebb mértékben műveltségének bővítéséhez is. E műveltségtartalomban nagyrészt a régi, elavult „búfelejítő”, csak szórakozni akaró szemlélet erősödött a műkedvelés által, de a népdalok, a népi táncok, a forradalmi és tömegdalok, a haladó társadalmi mondanivalót hordozó versek, színdarabok műsorra tűzése egyre inkább jelezte, hogy a műkedvelő mozgalom a korábbinál többre hivatott. Egyelőre mégis a régi műsorpolitikai szemlélet volt az uralkodó. A kedvezőtlen jelenséget azonban türelmetlen hangú bírálatokkal kezdték illetni a megyei sajtóban. Felelős beosztású személyek is túlzó megállapításokkal próbálták előbbre vinni az ügyet. „Egyik legnagyobb hiba Somogyban, hogy a megye sok községében nincs egyetlen szervezet, egyesület, testület sem, amely demokratikus kultúrmunkával foglalkozna... meglévő egyesületeink, kultúrcsoportjaink... nem a demokrácia szellemét tükrözik, nem a haladás útján járnak előadásaikkal, műsoraikkal. A régi ócska, sílány, fertőző, erkölcstelen, sőt demokráciaellenes operettek, színdarabok, kabarétréfák, az értelmetlen, szemtelen és minősíthetetlen slágerek szerepelnek műsoraikon... a szereplők (sok helyen) primadonáskodnak... A rendezők csak pénzkérdésnek tekintik a munkát... ahol több tömegszervezet, kultúrcsoport működik... egymással veszekednek... A klerikális reakció hívei vonaton, biciklin, gyalog járnak keresztül-kasul a megyében, és suttogva, nyíltan, mézőn, kocsmában, színpadon, „kultur”-előadásokon agitálnak a demokrácia ellen.”³⁴ Az idézett bírálatnak vaskos valóságalapja volt, az osztályütközések, az államosítások időszakát éltük. De az ilyen szélsőséges kicsengésű bírálat vajmi keveset használt. Az idejétmúlt darabok, híg levű operettek, slágerek ellen pusztán szidalmazással, kiátkozással eleve nem lehetett eredményesen fölvenni a küzdelmet. Mert bi-

33. Nagyszámú közönség vett részt a Somogyi Hírek kultúrestijén. Somogyi Hírek, 1948. december 21.

34. TÁLOS S.: Kultúrmunka falun. Somogyi Hírek, 1948. november 28.

zony a hozzáférhető, haladó tartalmú műsoranyagok választéka eléggé szegényes volt. Másfelől a kinyilatkoztatás számba menő megállapítások süket fülekre találtak. Sokkal inkább segítő, bátorító bírálatra, a művelődéspolitikai szemlélet tanítással történő javítására lett volna szükség a kioktató hang helyett. A műkedveléssel kapcsolatban szinte kizárólag a bírálgatás kapott lábra 1948 végén. Csak a kispolgári műkedvelő szellemet, a slágereket, „mű-magyar tánccokat”, „izléstelen kabarékat” állították pellengérré, a „kultúrscsoportok vezetőit” kárhóztatták, de a hivatalos bírálóknak föl sem merült, hogy a mozgalom jó oldalát is bemutassák, netán a nem kis áldozatot vállaló műkedvelőket meg is dicsérik. Helyette őket is ócsárolták, és olyan maximalista igényt támasztottak velük szemben, aminek teljesítése a szocializmus fejlődésének magasabb fokán is dicséretükre válna. „Számos munkásszínjátstól a szereplési vágy vezet és nem a nemes feladat, hogy jó irányba alakítsa át a munkások gondolkodásmódját, és megszerettesse a haladó művészet kiváló alkotásait.”³⁵ Az idézett követelménytámasztás föl sem veti az egyes produkciók színvonalát, amely elsődlegesen fontos az eszmei mondanivaló hatékony tolmácsolásához, a „haladó művészet kiváló alkotásainak megszerettetéséhez”. Természetesen küzdeni kellett a sztárszellem, a hivatásos színészek „majmolása” ellen, de ahhoz, hogy a színjátstók szépen beszéljenek magyarul, megértsék a színjátstás igazi célját (amely nem kizárólag a szórakoztatás), rendszeres képzésre, felvilágosító tevékenységre volt szükség. Csak annak hangsúlyozása, hogy „Ébernek kell lennünk, szakadatlanul bírálunk kell a kultúrscsoportok jobboldali elhajlásait” – nem volt elég a gondok megoldásához.³⁶ Szerencsére mind több helyen és gyakrabban hangzott el a művelődéspolitikai tanfolyamok szervezésének igénye, a műsorválaszték bővítésének követelése.

Somogyinak nem volt állandó színháza (csak egy szép szecessziós színházépülete), ezért Kaposvár város vezetősége a felszabadulás utáni években rendszeresen szerződötött társulatot, amelynek anyagi támogatást adott. Az előadások a szórakoztatásra épültek, többségük operett és vígjáték volt. A bevétel növelése érdekében két-három naponként új darabot mutattak be (1946-ban például 9 hónap alatt 69-et). Ebből adódóan nem sok idő jutott a művészi fölkészülésre. A kommunisták és a szociáldemokraták lapja külön-külön rendszeresen bírálta mind a műsorpolitikát, mind a művészi megformálást. Az egyik színtársulat (1946/47-ben) bevezette az ún. munkás-előadásokat, ezeknek azonban semmi közük sem volt a címben jelölt tartalomhoz. A Somogyvármegye kritikusa joggal róta meg ezért a társulatot, mondván: „Nem tartjuk ízlésesnek... ostoba darabokkal traktálni ezen a címen a munkásságot, beszéljünk inkább

kedvezményes helyárrokról”. Az 1947 ősztől szereplő színtársulat már sokkal igényesebb volt. A kritika megérdemeitén méltatta a következő darabokat: Egerék és emberek (Steinbeck); Az ember tragédiája (Madách); Az orosz kérdés (Szimonov); Szent láng (Maugham); Légy jó mindhalálig (Móricz) stb. A bemutatott darabok számában azonban ekkor sem változott a helyzet. A társulatok működése mégis deficitos volt, pedig a nagyobb községekben is szerepeltek egyhetes vagy félhetes kinttartózkodással, s minden este új műsorral. 1948-ban többek között a következő darabok voltak műsoron: Doktor úr, Mesék az írógépről, Alexandra, Lili bárónő, Bajadér, Bál a Savoyban, Kék Duna, Csárdáskirálynő, Cigánybáró (operettek); Fatornyok, Süt a nap (Zilahy-színművek, az utóbbi Rózsahegyi Kálmán vendégszereplésével), Tizenhét éves vagyok, Patyolatkisasszony, Vidám kísértet, Kis rókák, Warrenné mestersége, Őszinteség (Mezey Mária vendégszereplésével), Mélyek a gyökerek (Szabó Sándor vendégszereplésével), Vitézek és hősök, Bánk bán stb. (színművek és vígjátékok). Az 1948 őszen szereplő társulat minden Szabad Nép előfizető részére havonként két 50 százalékos belépőjegyet ígért.³⁷

A sajtókritika rendszeresen minősítette az egyes produkciókat. Mindjobban előtérbe került az eszmei mondanivaló hangsúlyozása. Általában mértéktartó, igényes értékelések, segítő szándékú színi-bírlatok láttak napvilágot. Zilahy Fatornyok című színművét nagyszerűnek minősítették, amely a „fajmisztikum fertelméből való kigyógyulás, a nemzeti hovatarozandóság” kérdését tárgyilagosan tisztázza. „Nemzeti hovatarozandóságunkat az határozza meg, hogy hol, milyen környezetben nevelődtünk, milyen nemzeti kultúrát sajátítottunk el, milyen nyelvet beszélünk, gyermekkorunkban milyen képek vésődtek a lelkünkbe. Ezek a fő tényezők, és sohasem a fajtság.”³⁸ Máskor: „A darab a polgári nevelés, a polgári ideológia béklyóiba vert ember vergődését ábrázolja”.³⁹ „A Bors István szereplőinek tegnapi játéka kétségtelenül bebizonyította, hogy a jó prózának van talaja Kaposvárott. Hiányérzete támadt azonban a drámával szemben annak a gondolkodó szemlélőnek, aki a véletlen örökösödésre felépített drámának a hátterébe néz. Igen sok lehetőség maradt kiaknázatlanul... Ami pedig az úrrá lett paraszt szerelmeskedéseit illeti, degeneráltság átörökítése, semmi szükség sincs rája.”⁴⁰ De előfordult, hogy az egyébként reális szemléletű kritikus elvetette a suílykat. Ez történt például Agatha Christie Tíz kicsi néger című drámájával is. „Úgy látszik, van a kaposvári közönségnek bírálóképessége és jó ízlése. Ezt a színpadi ponyvát, melyet a színház nem az irodalmi nivå kedvéért, hanem a remélt profit szempontjából tűzött műsorra, üres nézőtér fogadta. Nem tartjuk érdemesnek e lelket és értelmet méltalye-

35. Kultúrtevékenység-e a szept-tánc? Somogyi Hírek, 1948. december 12.

36. Uo.

37. Somogyi Hírek, 1948. október 15.

38. Somogyvármegye, 1948. január 17.

39. Tizenhét éves vagyok (négyfelvonásos). Somogyvármegye, 1948. január 25.

40. Somogyvármegye, 1948. január 31.

ző rémdrámával bővebben foglalkozni.”⁴¹ Nem valószínű, hogy a közönség az irodalmi igényességet hiányolta volna, s emiatt volt üres ház, irodalmilag egyébként sem igénytelen darabról, nem irodalmi ponyváról van szó. Nem tudni, később milyen érdeklődés nyilvánult meg a darab iránt (esetleg a társulat levette műsoráról), annyi azonban mindenképp kikövetkeztethető, hogy a közönség távolmaradása nem tiltakozást, néma tüntetést, nemtetszést fejezett ki. A jelenség mögött sokkal inkább szervezési, propagandisztikus ügyetlenséget gyaníthatunk. Ugyanis a kérdéses darab azóta is sikerrel szerepel színpadon, filmen, tv-ben nálunk, Magyarországon is. A moziban 1948-ban a leglátogatottabbak éppen a kalandfilmek és a krimik voltak. Az idézett színházi kritika tehát olyan tulajdonsággal, szemlélettel ruházta fel a közönséget, amellyel az a kritikus elvárásának megfelelően nem rendelkezett. Az irodalmi igényességet, a színházkultúra igazi szerepét, a „csak szórakozás szemlélete” elleni küzdelmet ez a hangvétel semmiképpen sem segítette elő. A színházi kritika egészében mégis pozitív volt, s ez kedvezően hatott a műsorpolitika alakulására.

Az 1848-as centenáriumi ünnepség kaposvári műsorát, melyen hivatásosok és műkedvelők együtt léptek föl (természetesen külön műsorszámokban), az elismerés mellett keményen meg is bírálta a kritikus. „Egycetlen olyan műsorszámot nem adtak elő, amely a mai időket tükrözte volna vissza. Sem a magyar föld boldog földművésének hangját, sem a munkások új világot építő munkáját, a sújtó pöröly, a daloló üllő új, öröms és fenséges zenéjét nem hallottuk, hatásos kontrasztként szemben a sötét, örömtelen múlttal... A kártékony jobboldaliság sokszor abban is megmutatkozik, hogy ha valaki tudatosan egyoldalú vagy mellőz olyan erőket, melyek az új világ, a szocializmus építésére vannak hivatva.”⁴² A fordulat évében ilyen élesen fölvetni a műsorösszeállítási botlást – a megyei központi ünnepség kapcsán – indokoltnak tűnik. Kérdés azonban, volt-e az új életet tükröző olyan műsoranyag, amelyet a kritikus számonkért? Nagy választékban semmiképp sem. A bírálatot a színházi szakemberek kedvezően fogadták. A párt megyei lapja örömmel számol be egy májusi előadásról: „Jól esett látni a sok francia és egyéb malacságok után ezt a friss levegőjű, újszerű, szellemességekben és fordulatokban gazdag népies játékot, amely mellett, hogy nemes szórakoztatást, tiszta irodalmat nyújt, tanító hatású is... mert izelítőt ad a mai szovjet ember, de főként a szovjet ifjúság életéből”. A cikkíró fájlatja, hogy kis számú közönség tekintette meg az előadást, s az „irodalmilag műveltebb, ún. »jobb publikum«, akik a Válás után c. misztikus giccsnél megtöltötték a páholyokat és fáradhatatlanul agi-

táltak a ködös fércmunka közönségsíkere érdekében, ezúttal tendenciózusan távartották magukat”.⁴³ Az év végén búcsúzó társulat működését a megyei sajtó nagyon eredményesnek ítélte. A cikkből megtudjuk, hogy ez a társulat jóval közelebb került a közönséghez, mint az előzők. A Vitézek és hősök előadása után rendezett vitaesten sok értékes észrevételt, javaslatot mondtak el a nézők. Ez az előadás egyébként általánosítható tükörképe volt a társulat működésének. Mint kiderült, a munkásszínjátók és a színészek között igen jó munkakapcsolat alakult ki. Színjátzóképző tanfolyam működött a városban (több színész tartott előadást).⁴⁴ Ez a tanfolyam jó kezdet volt, de a színjátzóképzés csak jóval később vált rendszeressé. A műkedvelő színjátzó hivatásos színészekkel való tervezett fölléptetése azonos műsorban nem segítette volna elő a sztárszellem elleni küzdelmet. Szerecsére a színész szakszervezet nem járult hozzá a műkedvelők ilyen jellegű szerepeltetéséhez, így például a Csókos asszony címszerepére főként kaposvári „műkedvelő naíva” vendéggjátéka is elmaradt.⁴⁵ Az effajta kezdeményezés, kísérlet nem a tehetségkutatást szolgálta, mert főszerepre, nagyobb szerepre aspiráló „kész műkedvelő színészeket” állított volna színpadra. A tehetségkutatás egyébként Kaposvárott nem járt sikerrel, mert kis „érdeklődés mutatkozott a színésztehetség-kutató tanfolyam iránt, amelynek pedig az lett volna a szerepe, hogy a vidéki műkedvelő színjátzást felrözza a tespedésből”.⁴⁶

A komolyzenei élet 1948-ban is szinte kizárólag Kaposvárra korlátozódott, itt azonban rendkívül élénk volt. A jól működő szimfonikus zenekar rendszeresen adott műsort, időnként neves énekeseket hívott meg rendezvényeire, s szervezte az Operaház vendégszereplését (hasonlóan az előző évek gyakorlatához). Így látogatott Kaposvárra – többek között – Svéd Sándor, s mutatott be több operát az Operaház együttese. Az előadások hatékonyságát növelte az ismeretterjesztő bevezetők rendszeresítése. A sajtó is helyeselte, mert „a nem szakértő közönség részére is élvezhetőbbé és könnyebben felfoghatóvá” tette „a nehezebb zenei műveket”. A Pillangókisasszony című operát Puccini „dekadens életszakának” termékékként marasztalta el egy aláírás nélküli cikk, amelynek szerzője szívesebben látott volna „egy klasszikus, de legalább verista” operát.⁴⁷

Ez idő tájt még nagyon csekély a mozik száma Somogyban. (A statisztikai adatok hiányában csak becsléssel állapítható meg, hány mozi működött egyenként a felszabadulás előtt. Eszerint kb. 50 mozi volt, s ennyi lehetett 1948-ban is.⁴⁸) A korabeli sajtó csak a kaposvári mozis műsorát közli, de nem lehetett más a többi mozi műsorellátása sem. Néhány

41. Somogyvármegye, 1948. február 15.

42. Disszonáns hangok. Somogyvármegye, 1948. március 19.

43. Idegen gyermek (Svargin vígjátéka). Somogyi Hírek, 1948. május 14.

44. Elbúcsúzott a színház. Somogyi Hírek, 1948. december 5.

45. Somogyi Hírek, 1948. október 24.

46. Somogyvármegye, 1948. február 20.

47. Somogyi Hírek, 1948. május 15., 19.

48. Somogy 20 éve. Kaposvár, 1965.

nagy filmalkotástól tekintve a kommersz filmek voltak túlsúlyban, nagyrészt nyugatiak, főleg amerikai filmek. Az előadásokat a már begyakorolt és jól bevált sémaszöveggel propagálták. Pl. „a szerelem nagy filmje”; „a titokzatos skorpió újabb titokzatos harca és végzete”; „a kacagtatás nagymesterei újra halálra fogják nevetetni a közönséget (Stan és Pan nagy filmje, A regiment gyöngyei)”; „nagy magyar filmsiker került újra műsorunkba, Nyíró régénye nyomán (Emberek a havason)”; „egy orosz mérnök és egy angol leány bűbajos filmje (Túlsó part)”; „ez az a film, amelyet mindenki megnéz, melyre mindenki kíváncsi, mert Chaplin egyetlen nagy hangosfilmje, mely meghódította a világot (A diktátor)”, „Tom Mix hajszálemelően bravúros és vadul izgalmas vadnyugati filmje (Az atomlovassal)”; „romantika, szív, szépség; régény, mely ellenállhatatlanul kiváltja a nők érdeklődését (Vörös lámpás – angol)”; „robogó tempó, izgalom, bravúr (A pankrációs cowboy)”, stb.⁴⁹

Az amerikai filmek elleni budapesti tiltakozást közlik a helyi lapok is: „újabb több budapesti üzem és kerületi 48-as bizottság követelte határozatban, hogy szorítsák ki a filmszínházak műsoráról a selejtes amerikai filmeket, és az eddig ezekre felhasznált összeget fordítsák jó magyar filmek gyártására”. A példa nyomán a kaposvári középiskolai diákság táviratban tiltakozott az amerikai filmek ellen.⁵⁰

Az idézett stílusú filmajánlások lassan-lassan elmaradtak, helyükbe rövid tartalmi ismertetések kerülnek. Egyre nagyobb hangsúlyt kap a szovjet filmek propagálása. Ennek kapcsán Szovjet Filmet is rendeztek Kaposváron. A kommunisták megyei lapja vezércikkben köszöntötte az eseményt, „A filmnek halhatatlan nagy tömegbefolyásoló ereje van... A szovjet film lényege, hogy mindig a film hőségének viszonyát kutatja a néphez... A giccses Hollywoodot szolgáiban utánzó magyar filmek és amerikai filmek után új volt, hogy a szovjet filmművészet nem takargatja az élet problémáit... hogy a filmen szereplő személyek nem statiszták, hanem az epizód szerepet játszó színész ugyanolyan ember, mint a főszereplő. A filmnapok célja, hogy az a merevség, ami a szovjet film és a magyar néző között bizonyos fokig a mai napig is fennállt, teljesen feloldódjon. A szovjet filmművészet remek alkotásai és a magyar közönség egy ideológiai alapon találkoznak. Nem lehet tehát jó kommunista az, aki közömbös a szovjet filmekkel szemben... Révai elvtárs mondta, hogy a kultúrforradalmat még nem vívtuk meg, és ebben a harcban... igen komoly fegyverünk... a nagy tömegbefolyással rendelkező film is. A magyar nép mindinkább... megköveteli minden művésztől, hogy ne az élettől elvonatkoztatott dolgokkal foglalkozzon... hanem az életről és annak mindenkorai főszereplőjéről, az egyszerű dolgozó em-

berről beszéljen a művészete. Ezt teszi a szovjet film is.”⁵¹ Az idézett eszmefuttatás egy súlyos tévedést tartalmaz. A „magyar közönség” és a „szovjet filmművészet remek alkotásai” korántsem találkoztak egy ideológiai alapon, mert a marxista-leninista ideológia ekkor még alighogy megérintette a tömegeket. A párt politikájának, a szocializmus építésének tetteiben megnyilvánuló támogatása nem jelentette egyben az ideológiai azonosulást is. A szovjet filmek azonban nagymértékben hozzájárulhattak a mozilátogató közönség világnézetének, ideológiai felfogásának formálásához. Másfelől a nem azonos ideológiai alapon álló tömegek számára nem okozott megértési nehézséget egy-egy szovjet film cselekménye, talán még mondanivalójának lényege sem. Hisz a szegények, az elnyomottak igazáért, boldogulásáért küzdő filmszereplők magatartása, cselekedete osztatlan rokonszenvet váltott ki a dolgozó emberekben – ideológiai hovatartozásuktól függetlenül. A jó filmalkotások segítették a szovjet filmekkel szembeni előítéletek, fenntartások nagymértékű csökkenését is. S hogy a látogatottság a következő években sem érte el a kívánt mértéket, az több tényező együttes következménye volt. Belejátszott az ellenséges propaganda, amelyet a szocialista propaganda és agitáció nem tudott kellően ellensúlyozni. Az utóbbi tevékenység elégtelenségét, erőtlenségét az is előidézte, hogy válogatás nélkül magasztaló dicséretben részesült minden szovjet film, a sematikus, gyenge alkotások is.

A megye képzőművészeti élete – a korábbi kiállítási hagyományt megőrizve –, kiforróban, alakulóban, szinte teljesen atomizált volt. Az alkotó képzőművészek szervezeti összefogására ekkor még nem került sor. A látáskultúra egészséges fejlesztését erősen gátolta, hogy „Kaposvár és a megye közönségét lelkiismeretlen ügynökök értéktelen, giccses képekkel árasztották el”.⁵² Az egyik kaposvári kiállítás sajtókritikusa pedig amiatt kesereg, hogy kevés a látogató, az embereket nem érdekli a kiállítás, képet nem vásárolnak. El is marasztalja a képzőművészeket állítólagos naturalizmusuk, konzervativizmusuk miatt. „Mintha a felszabadulás óta eltelt néhány esztendő, a nagy társadalmi átalakulás teljesen közömbös lenne számunkra. Elzárt üveggömbben élnek, az események tompán, gyakran még érezhetően sem jutnak el hozzánk. Vajon tudnak-e valamit a szocialista realizmusról folyó élénk vitáról?... Ha haladni akarnak a korról és azt akarják, hogy ne az elmúlt világ itt felejtett figurái legyenek, akkor belső meggyőződéssel a szocialista realizmus felé kell fordulniuk.”⁵³ Eléggé kategorikus és átmenet nélkül gyors változást elváró állásfoglalás volt ez akkor, amikor a megnyitót tartó vezető tisztviselő nemcsak udvariasságból dicsérte a

49. Somogyvármegye, 1948. január 12., 19., 27., 30., február 11., 21.

50. Somogyvármegye, 1948. január 10., 12.

51. Szovjet filmnapok Kaposváron. Somogyi Hírek. 1948. október 29.

52. SOÓS I.: Vigyázat, értéktelen giccs! – Somogyi Hírek, 1948. december 19.

53. KATKÓ: Hova tartanak a kaposvári képzőművészek? – Somogyi Hírek, 1948. december 19.

kiállítás, hanem azért, mert a művelt rétegek véleményét kifejezve „belső meggyőződését” tolmácsolta. „Kedvesebb az a kép – mondta –, ha ismerős hazai tájakat vázol, a hajlodozó balatoni nyárfasort, a markáns somogyi parasztcrot, a szépséges viseletű falusi menyecskét. Ilyenkor mi is otthon vagyunk.”⁵⁴ Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei című párthatározat (10 évvel később) azt mondja ki, hogy támogatni kell minden realista irányzatot, mert „az igazán realista szándékú és szemléletű művész... a valóság tényeitől és a maga belső művészi indítékaitól vezérelve, a nép és a párt segítségével, előbb-utóbb eljut a szocialista realizmushoz”.⁵⁵

Összefoglalva az 1948-as év eredményeit, tanulságait, a következőket állapíthatjuk meg:

a) A kultúra demokratizálása erőteljesebbé vált. Ez kifejezésre jutott a kulturális szolgáltatás tartalmának gazdagodásában és a tömegek művelődésbe való bevonásának növekedésében egyaránt.

A „nép művelésének” legátfogóbb területe továbbra is az egész megyére kiterjedő műkedvelés és a falusi ismeretterjesztő előadások (Szabad Föld Téli Esték) rendszere volt. Jobban meghonosodott a városi ismeretterjesztés, de az ipari üzemekben még mindig háttérbe szorult. Ugyanez állt a mezőgazdasági üzemekben folyó előadásos propagandára is.

A komolyzenei hangversenyek hatósugara igen szűk körű még, a falvak, puszták népe úgyszólván nem is részesült ilyen ellátásban. Hasonló volt a helyzet a képzőművészettel is. A megye lakosságának többsége ekkor még nem járhatott moziba, színházba, nem hallgathatott rádiót. Falun rendkívül kevés még a könyv, többnyire a kalendárium a legfőbb ismeretgyarapító forrás. De mind több paraszti házba járt már valamilyen napilap (elsősorban a kiscgazdáké). Az 50 kötetes vándorkönyvtárak még csak megízleltették az olvasás örömét, mégis sok falusi fiatal figyelmét hívták föl az olvasás szükségességére, szépségére.

Az irodalmi, művészeti és általános műveltség gyarapításában – az ismertetett gondok ellenére is – hasznos szerepet töltött be az 1949 tavaszán megszűnt Berzsenyi Társaság. Főleg irodalmi rendezvényeivel illeszkedett jól be a népművelés folyamatába. Tagjai közül Takáts Gyulának csak 1947-ben jelent meg verseskötete (*Se ég, se föld*), a legközelebbi majd csak 1955-ben. Somogyi Pál ebben az időben két kötetet jelentkezett (*Bár lenne láng – versek*, Kaposvár, 1947.; *Magyar szemmel szovjet ég alatt – novellák*, uo., 1948.).⁵⁶

b) A demokratizálódási folyamatban egyre határozottabb törekvés mutatkozott a szocialista tartalmú művek felhasználására, ismeretterjesztő előadások tartására. Új értelmezéssel kezdték méltatni a népi

kultúra örökbecsű hagyományait. A népdal és a 48-as dalok mellett mindinkább fölcsendültek a munkásmozgalmi tömegdalok is. Megkezdődött a szovjet kulturális értékek erőteljesebb beépítése a népművelés folyamatába.

c) A régi tevékenységi formák korszerűbb tartalommal töltődtek, egyesek, mint az analfabéta, az alapismereti és az ezüstkalászos tanfolyamok, valamint a dolgozók esti iskolái, szervezettebbekké váltak. Határozottabb, célirányosabb vonalon fejlődött tovább a műkedvelés, erősödött mozgalmi jellege, nőtt közönségnevelő szerepe.

d) A népművelés céltudatosabbá, hatékonyabbá válása nem véletlenül, nem spontán módon ment végbe. Az elért politikai, gazdasági eredményekre, az általános társadalmi fejlődésre építve következetesebb, szervezettebb lett a népművelési munka irányítása. A Szabad Föld Téli Esték előadásaihoz központi vázlatokat kaptak a helyi előadók. Az előadásvázlatok kellőképpen orientáltak a téma helyes politikai és szakmai értelmezésére. A szabadművelődési felügyelőség csak ott engedélyezett előadássorozatot, ahol megfelelő előadó állt rendelkezésre, akit a helyi kulturális bizottság választott ki, és ahol beszerezték a minisztérium által kiadott „forrásműveket” (előadásvázlatokat). A műsoros rendezvényeket szintén engedélyhez kötötték.

Mindez magában hordta a sematizmus veszélyét is, de az adott időszakban óhatatlanul szükség volt ilyen művelődésigazgatási rendszer bevezetésére. Természetesen az új szervezeti fölépítés sem nélkülözhetette a művelődéspolitikailag jól képzett népművelőket, de ebben volt a legnagyobb hiány. Ezért a községi népművelési ügyvezetők kiválasztása, megbízása fontos politikai kérdéssé vált. 1948/49 fordulóján megkezdődött az ügyvezetők „felülvizsgálata”, melynek során többen lemondtak, az állomány egynegyedét pedig „leváltották”. Ezt azonban megelőzte a megyei szabadművelődési tanács létrehozása. Utóbbinak három elnöke közé egy parasztembert is választottak (Kovács Vendel lászólómajori mintagazdát). A megyei irányítás ezzel politikailag szilárdabbá vált, de a falucenitrikusság nem szűnt meg. Ezt tükrözi a vezetőség összetétele is, melyben munkás nem volt.

A kultúra értelmezésében is akadt korrigálnivaló. A kommunisták világosan kifejtették, hogy szocialista kultúrát kell létrehozni, ez felel meg a szocializmus építésének útjára lépett magyar nép objektív érdekeinek. Az államosítások kedvező lehetőséget teremtettek az egynyelven beszélésre a kultúra értelmezésében is. Azonban az 1945–47-es évek nacionalista töltésű kultúrafelfogása máról holnapra nem tűnt el. A kiscgazdák megyei lapja a 48-as kulturális versenyek kapcsán továbbra is ilyen hangot ütött meg. A rész kérdésekben teljesen igaz érvelés a lényegben

54. A Somogy megyei festők kiállítása. Somogyi Hírek, 1948. december 14.

55. Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei. Kosuth, 1958. 43. old.

56. Magyar Irodalmi Lexikon (harmadik kötet). Akadémiai Kiadó, 1965.

hamis vágányra tért, illetőleg azon maradt. „Amíg azelőtt a dzsentrivilág díszletvilága, az árvalányhajas, cigányzenés magyar élet hazug romantikája rikoltzott felénk a színpadról, addig ma Ady Endre, József Attila meleg, emberi hangja, Móricz Zsigmond, Tamási Áron csengő, folyó párbeszédei szólnak hozzánk, s Bartók Béla, Kodály Zoltán csodálatosan magyar dallamvilága cseng-bong a fülünkben. Magyarok szólnak a színpadról magyarokhoz... Most végre ráléptünk arra az útra, mely valóban a népi műveltséghez vezet. Népdal, népzene, néptánc a kuplé és tangó helyett... a 48-as kultúrversenyek... alkalmas adnak... hogy a barázdák szántóvető dolgozói megismerhessék az üllő és kalapács robotosait... s mindkét társadalmi réteg bizalmába fogadhatja azt a haladó értelmiséget, mely nagyobb tudását és magasabb képzettségét nem a nép ellen, hanem... érdekében kívánja felhasználni... nemzeti kultúránk megteremtésének és tudatosításának.”⁵⁷ Attól a pontatlanságtól eltekintve, hogy nem rétegekről, hanem osztályokról van szó, egyértelmű az okfejtés: nem szocialista, hanem osztálytartalomtól független „nemzeti” kultúra megteremtésére van szükség.

A megye 312 ügyvezetője közül 1948 november végéig 267 küldött munkatervet Somogy megye szabadművelődési felügyelőjéhez. Ennek alapján 1949-re 64 analfabéta, 73 alapismereti tanfolyamot és 208 községben Szabad Föld Téli Esték előadásorozatát terveztek. A tervekben megfelelő számban szerepeltek ideológiai és társadalmi ismereteket magukba foglaló témák.⁵⁸

Az igazgatási, szervezeti keretek javítása, a központi anyagok rendelkezésre bocsátása önmagában nem volt elég. A politikai megbízhatóság csak jó alap lehetett a hatékonyabb népművelési munkához. A falusi népművelők zöme nem tudta kellően élővé tenni a központi anyagokat, mert hiányos ismeretei miatt nem volt képes alkotó módon tovább adni azokat. Ennek a problémának a megoldása csak a népművelők művelődéspolitikai képzésével, továbbképzésével valósulhatott meg. Erre 1948-ban még nem kerülhetett sor.

2. A kulturális forradalom kibontakozása

A népművelők fölkészítése, alkalmasabbá tétele az egyre bokrosodó művelődési teendők ellátására nem volt egyszerű feladat. A társadalmi fejlődés hihetetlenül felgyorsult ritmusa szinte máról holnapra a képzett népművelők tömegét igényelte. A megyei szabadművelődési felügyelőségnek egyelőre be kellett érnie azokkal a falusi tanítókkal, akik lelkesen vállalták a színdarabok rendezését, a kórusvezetést, az

analfabéta és az alapismereti tanfolyamok szervezését, vezetését, ismeretterjesztő előadások tartását, művelődéspolitikai előképzettség nélkül. Az utóbbi hiányosság mindenekelőtt a műsorválasztásban, az ismeretterjesztő előadások politikai hasznosításának elégtelenségében érezte kedvezőtlen hatását. Mind szorítóbb gond lett a néptáncoktatói hiány, hisz majdnem minden településen szerettek volna népi tánc csoportot létrehozni, de a legtöbb helyen nem volt szakképzett vezető ennek megvalósításához. Így ez is az ügyvezető tanítókra maradt, akik vagy maguk bibelődtek a tánc csoporttal, vagy kerestek valakit kollégáik, illetőleg a rátermettebb fiatalok közül erre a posztra. Még kevésbé akadt szakember báb csoportok szervezésére, tanítására, vezetésére. A kórusvezetést a tanítóság egyelőre megfelelő színvonalon el tudta látni, mert az énekkarak többsége egy szolamú volt, a többszolamúak közül is kevesen vállalkoztak magasabb képzettséget igénylő kórusművek előadására. A nehézségek ellenére sokkal intenzívebb népművelési tevékenység bontakozott ki 1949-ben.

A legszembeötlőbb változást a szocialista tartalom erősödése, bővülése mutatja az egész kulturális szolgáltatásban. Az ismeretterjesztő előadások témavázlataiból sajnos egyetlen példány sem található (sem a megyei könyvtárban, sem a levéltárban, sem a múzeumban), a korabeli jelentések, sajtótudósítások részadatai mégis eligazítanak e tekintetben. Ezekből egyértelműen kitűnik a termelés segítésére, a világnézet fejlesztésére való törekvés. Néhány előadascím jól példázta ezt: „A tsz-ek a jólét útján”; „Hogyan él az Iljics kolhoz?”; „Az egysejtűtől az emberig”; „Légnin é'tete, munkássága”; „Élménybeszámoló a Szovjetunióról”.⁵⁹ Ezenkívül a továbbra is szervezett ezüstsztázisos tanfolyamok, valamint az újonnan meghonosított egyhetes, tíznapos falusi gazdasági tanfolyamok témanyaga is a mezőgazdasági termelés és a világnézet nevelés segítését szolgálta. A kommunista sajtó ugyancsak rendszeresen közölt ismeretterjesztő írásokat az említett tárgykörökből („Hogyan lett a gyíkból madár?”; „Az anyag örök és megsemmisíthetetlen”; „Emlékezés Majakovszkijra”; „Miért szeretjük a szovjet írók könyveit?”; „Zsdánov elvtárs a pártszerű művészetért”; „Így fedezték fel a Neptunust”; „Miért nem zuhan a Hold a Földre?”; „Így keletkezett a talaj” stb.).⁶⁰ A vetített képes előadások témái ugyancsak ezt a célt szolgálták („A 800 éves Moszkva”; „Utazás a Szovjetunió térképén”; „A gyümölcsfák doktora”; valamint egyéb természetrajzi, földrajzi és ipari oktatófilmek).⁶¹ Ezt a törekvést mutatja, ezt a tendenciát erősítette a műkedvelői rendezvények műsorának megváltozott tartalma is. A Kaposváron alakult száztagú pedagógus énekkar „fel-

57. HUBA L.: 48-as kultúrversenyek. Somogyi Hírlap, 1948. március 23.

58. Felügyelői jelentés. SML – Alispáni eln. iratok. 1948.

59. Somogyi Hírek, 1949. január 6., Somogyi Napló, 1949. november 9. – SML – Alispáni eln. iratok. 1949.

60. Somogyi Hírek, 1949. január 9. – Somogyi Napló, 1949. július 7., 17., augusztus 28., október 16., 19., 30.

61. TALÓS S.: 7500 kulturmunkás vett részt Somogyban a választási munkában. – Somogyi Napló, 1949. június 1.

adatul tűzte ki, hogy Kaposvár dolgozóival megismerteti és megszeretteti a demokratikus munkásindulókat, az értékes magyar népdalokat". „Somogyban és Kaposvárott egymás után alakultak új dalárdák. Tagjaik munkások, új dalokat tanulnak, a szocialista kultúra dalait." A marcali szövetkezeti „kultúrnapon" az Ocsú a búzában című egyfelvonásost és az Andris házassága című vígjátékot mutatták be. Az első a kulák kártékonyágát, a második „a nyugati Marshall-terves sajtó hazug híreszteléseit" leplezte le. „A Függetlenségi Népfőnt kaposvári népi bizottsága nagyszabású ünnepségeket" rendezett húsvétkor (öt helyen), s a következő egyfelvonásosokat mutatták be: Szabó Pál: Kipufogó; Békés István: Virrad a faluban; Hegedűs Géza: Árulók; Rónai E.: A bányász; Darvas Szilárd: Jó tett helyébe jót várj; Romhányi Társbérlet. Szőlősgyörökön a szereplő katonák „a mai honvédség életét mutatták be". Ez évben rendszeressé vált a politikai ünnepségek szélesebb körben való megrendezése és aktuális műsorral való ellátása (Lenin halálának évfordulója; április 4.; május 1.; november 7. és Sztálin születésnapjának megünneplése).⁶² Általában nagyobb hangsúlyt kezd kapni a kultúra és a termelés kapcsolata. Szórványosan már most előfordul a közvetlen hatás feltételezése. „A kulturális rendezvények mindenkor kihangsúlyozták a 3 éves terv eddigi eredményeit, az 5 éves terv céljait, valamint a béke megvédésének szilárd, elszánt akaratát." Fel-feltűnik a kulturális összejöveteleken való munkafelajánlás, versenykihívás. „Csákány, Szökedencs és Felsőszitfa dolgozó parasztjai falunapot tartottak. Nagy lelkesedéssel határozták el, hogy terménybeadási kötelezettségüket túlteljesítik, és egymás között terménybeadási versenyt indítanak." Ez azonban természetes volt, az embereknek a saját érdeklükben tett önkéntes elhatározásából fakadt. Az elért gazdasági sikerek, az életszínvonal alakulása, a kirajzolódó jövő kedvező kilátásai jogosulttá teszik ezt a megállapítást is: „A kultúrnapok... sokkal inkább mint eddig, kifejezték népünk bizakodó, optimista hangulatát". Sőt, az anyák napi ünnepség valóban kiválthatott olyan hatást, hogy „Rinyakovácsiban, Szennán és Újvárfalván megoldódott egy régóta vajdó kérdés: megalakult az MNDSZ szervezete"; vagy: „Tudjuk, hogy 15-én (az 1949. május 15-i választásról van szó) mi lesz a kötelességünk, mert ez az ország valóban a miénk", ahogy egy kürtöspusztai újgazda felesége mondta.⁶³ Ezeket a megnyilvánulásokat belső meggyőződés sugallta, mert az elhatározás, a tett nem vált el belső tartalmától, nem idegenedett el tőle. A kulturális tevékenység teremtést, politikát segítő, szolgáló szerepét szükséges volt hangsúlyozni, nehogy egyoldalú, káros képzet: az üres szórakozás, a „panem et circenses" követése

alakuljon ki a kultúra áldásait ízelgető tömegekben. A cél világos volt: értékes, haladó kultúrát adni az emberek millióinak, olyan kultúrát, amelynek szelleme, tartalma az új világ építésére teszi őket egyre alkalmasabbá. Mindez a törekvés összhangban volt, megegyezett a dolgozó tömegek objektív érdekeivel. 1949-ben kulturális téren sem borult föl az egyensúly.

A progresszív tartalom hatékonyabb tolmácsolása céljából számos új kezdeményezés született (az irányítás már említett megszilárdításán túl). Létrehoztak egy 360 tagú, ún. „központi kultúracsoporthoz" Kaposváron, amely 7 szakosztályból állt (színjátszó, énekkari, szavaló, népi tánc, ballada, bábjáték, mozgásművészeti). Célja „elsősorban a vidéken, de a városban is a kapitalista kultúra megnyilvánulásai, a klerikális reakciónak a kultúra területén való működése elleni küzdelem; a haladó kultúra terjesztése; a megye községeibe történő folyamatos ellátogatás mintaműsorral; a csoportba tömörült dolgozók képzése, nevelése, és saját csoportjukban, szervezetükben a tanultak továbbadása". Ennek szellemében szerepelt a „mammut együttes" egy-egy részlege Kaposváron kívül sok községben, például Nagybjomban, Kisbárápátiban és Somogygyelesen.⁶⁴ A hasznos kezdeményezés gyorsan megtette hatását. Mindenre alkalmazható receptet nem adhatott, de műsorai mintául szolgáltak, működése lelkesített, példát adott a „falujáró" szereplésekre más együtteseknek is. Több község színjátszócsoporthoz a szomszédos falvakban is bemutatta műsorát, számos nagyobb községben (elsősorban a járási székhelyeken) ugyancsak „központi együtteseket" hoztak létre. Közülük különösen eredményesen működött a síófoki műkedvelő csoport. A kaposvári nagy együttes hamarosan részeire esett szét, mert egyrészt nem akadt fenntartó mecénás, másrészt ekkora együttes mozgatóját, szervezeti összefogását megfelelő apparátus nélkül lehetetlen volt tartósan megoldani. Rövid működésével mégis miszisztóteljesített: pezsdítőleg hatott a műkedvelő mozgalomra. Tagjai az együttes szétesése után is tovább dolgoztak (legalább is többségük), részt vettek az üzemi, tömegszervezeti színjátszó-, báb- és tánc csoportok, énekkarok munkájában, egyesek szakvezetőként.

A nemzeti ünnepeken (a köztársaság kikiáltásának évfordulójára, március 15-re, valamint április 4-re való sokoldalú emlékezésen) kívül rendszeressé vált Lenin munkásságának, történelmi szerepének ünnepi keretek közt történő méltatása, november 7. megünneplése és Sztálin „dicsőítése" (születésnapján). Ebben az évben számos olyan új kezdeményezés született, amely – a nemzeti és nemzetközi ünnepségekkel együtt – nagymértékben erősítette a népművelés szocialista

62. Somogyi Hírek, 1949. január 6., február 9., Somogyi Napló, 1949. április 16., szeptember 14.

63. Somogyi Napló, 1949. július 23. – Egy szabadművelődési felügyelői jelentésből. – SML – Alispáni eln. iratok, 1949.

64. Az MDP Somogy megyei Bizottsága kultúrfelelősének jelentéséből. Megyei Pártarchívum. 33. fond. II. 108. öe. 1949. – SML – Alispáni eln. iratok, 1949.

eszméiségét. A május 15-i választások előkészítésében mindenütt részt vettek a népművelés munkásai, műsört, filmvetítést biztosítva a politikai szónokok föllépéséhez. Új tartalommal föllevenítették a régi Péter-Pál napi aratási ünnepségeket, amelyhez központi műsoranyagot kaptak a községek „Régebbi magyar ünnepek” címmel. Ehhez kapcsolódott az „új kenyér”, az „új Alkotmány” ünnepe, ezzel is utalva arra, hogy nemcsak „a föld azé, aki megműveli” jelszó valósult meg, hanem a „magának szánt, vet és arat a nép” is boldog jelenné testesült. Sok helyen ifjúsági napokat, falunapokat rendeztek széles körű kulturális műsorral egybekötve. Szinte az egész megyében megemlékeztek Petőfi Sándor halálának századik évfordulójáról, számos községben az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozatról, a Habsburg-ház trónfosztásáról. Megkezdődött a jutalomműsorok bevezetése, a jól dolgozó termelő községek, a begyűjtésben élen járók köszöntése.⁶⁵

Erőfeszítés történt a gépállomásokon, az állami gazdaságokban való kulturális élet kiépítésére, meghonosítására. A szabadművelődési felügyelőség rádiókat, könyveket, folyóiratokat bocsátott a rendelkezésükre. 1950-ben már a 20 gépállomás többségében kevés könyvből álló (40–90 kötetes) könyvtár kínálta az olvasnivalót (a ladi gépállomáson 185 kötetes). Az olvasók száma erősen ingadozott. Egyes helyeken a dolgozók fele olvasott, másutt csak négyen-öten. Szinte mindenütt volt rádió, a gépállomások felében műkedvelő csoport. Általánossá vált a természettudományi és az egészségügyi előadások tartása, a közös mozilátogatás. Jó együttműködést alakítottak ki a falvak népével (közös műsorok formájában).⁶⁶ Ennek révén jelentős bázissal erősödött a szocialista szellemű népművelés az érintett falvakban.

Javult, szélesedett a tömegszervezetek kulturális tevékenysége. A DÉFOSZ elsősorban az ezüstkalászos és egyéb mezőgazdasági tanfolyamokat szervezte, az aratási ünnepségeket szorgalmazta, de részt vett a más rendezvényekre (pl. a Petőfi ünnepségekre) való mozgósításban is. A MINSZ, az EPOSZ és az MNDSZ főleg a műkedvelő mozgalmat támogatta. Az úttörőmozgalom hasonlóképpen tevékenykedett. A műsoros rendezvények sokasága tette szebbé az emberek életét. A rendezvények dandárja a téli hónapokra esett, de jutott tavaszra, nyárra és őszre egyaránt. Igény volt rá. Szinte minden hónap egyik vasárnapjára jutott műsoros délután vagy est még a kis településeken is. A pénzbevételek a rendező szervek működési költségeinek fedezésére szolgáltak, de sok esetben ezekből segélyezték a szegénysorsú gyerekeket (ruhát, cipőt, tanszereket vásároltak nekik). A földművesszövetkezetek ez időben kezdtek kapcsolódni a kulturális szolgáltatásba. Részt vettek a falunapok

rendezésében, „szövetkezeti kultúrnapokat” szerveztek, s egyre több aggregátoros filmvetítőt vásároltak a falvaknak mozielőadással való jobb ellátása céljából. A Magyar–Szovjet Művelődési Társaság Kaposváron és a járási székhelyeken továbbra is igen élénk tevékenységet fejtett ki a Szovjetunió ismertetése, népszerűsítése érdekében.⁶⁷

A könyvtárak gomba módra szaporodtak a kaposvári járásban. Először ebben a járásban épült ki a könyvtárhálózat, a kaposvári körzeti könyvtár irányításával. 1949 végén 31 vándorkönyvtár működött. A könyvvállomány nem magas (egy-egy könyvtárban 50 kötet, néhol még ennél is kevesebb), de mindenüvé eljutott Arany János, Csehov, Gárdonyi, Gogol, Gorkij, Victor Hugo, Jókai, Mikszáth, Móricz, Andersen, Nexő, Petőfi, Puskin, Shakespeare, Solohov, Steinbeck, Szabó Pál, Lev Tolsztoj és Emil Zola egy-egy könyve. Ezenkívül Marx, Lenin művei, Rákosi Mátyás megjelent munkái kerültek a könyvtárak polcaira. A nagyobb helyeken néhány tudományos mű is akadt.⁶⁸ A könyvkiadással összhangban a könyvadás is megélnéült, főleg Kaposváron. A könyvnapon a „politikai irodalmat 5 mű, a marxista tudományos irodalmat 3, a klasszikust 7, a verset 7, a regényt, elbeszélést 7, a művészetet, zenét 5 olcsó áron kiadott könyv képviseli, ezenkívül 4 ismeretterjesztő és 3 ifjúsági műben válogathat a közönség” – írta a Somogyi Napló. A tudósítás szerint az előző évben Ady verseskötetéből fogyott el a legtöbb, de nagy az érdeklődés József Attila költészete és a marxizmus klasszikusai iránt is. A könyvnapon 40 százalékos árengedmény volt.⁶⁹ A könyvvásárlás ugrásszerűen megnőtt, az emberek mohón vetették bele magukat az olvasásba. „Több mint tízezer forint értékű marxista könyvet vásárolt fél év alatt Kaposvár lakossága” – írta az egyik megyei újság. De az olvasást túlértékelték, egyes esetekben olyasmit írtak le, ami legföljebb óhaj lehetett, valóság kevésbé. Osztópánban a könyvek „mindegyikét olvasták... Főképpen az újgazdák szeretnek olvasni... Amint van idejük, bújják a betűt... Hogy miket olvasnak? A könyvtárfüzet tanúsága szerint Sz. I. egymaga a következő könyveket vitte el: Marx–Engels, Egy igaz ember, Szovjet milliomos, Virágzó élet, A leninizmus kérdései. Sz. F. Lenin és Sztálin a proletáralomról és az államról című könyvet olvassa, amikor esik az eső, és nem mehet ki kapálni a mezőre. K. P. ... a társadalmi formák fejlődését, valamint a kapitalizmus és a népi demokrácia szövetkezeti rendszerét tanulmányozza”.⁷⁰

A kiszélesedő közművelődési tevékenység óhatatlanul fölvetette a művelődésre alkalmas termek, épületek szükségességét. A községek igényéről egyre több jelentésben, újságcikkben olvashatunk. Alulról jövő kezdeményezéssel bontakozik ki a művelődési otthon,

65. Somogyi Napló, 1949. június 1., július 15., augusztus 4., szeptember 8. – Sml – Alispáni eln. iratok. 1949.

66. Sml – Alispáni eln. iratok. 1949. – Megyei Pártarchívum. 33. fond. II. 106. öe. 1950.

67. Somogyi Napló, 1949. július 28., december 7. – Sml – Alispáni eln. iratok. 1949.

68. Somogyi Napló, 1949. július 23. – SML – Alispáni eln. iratok. 1949.

69. Somogyi Napló, 1949. június 3., június 16.

70. Somogyi Hírek, 1949. január 9. – Somogyi Napló, 1949. június 30.

termet létesítő mozgalom. „Kultúrház épül Kisbajom községben. A lakosság fuvarral és gyalognapszámmal segíti elő.” „Kultúrotthon iránt nagy igény van... a legtöbb községben öntevékeny munkafelajánlással s adományokkal igyekeznek elősegíteni...” „Kultúrházavatási ünnepséget tartott Látrány–Rádpusztá dolgozó parasztsága...” A művelődésre alkalmas helyiségek kialakítására azokon a településeken bontakozott ki népi mozgalom, ahol a felszabadulás előtt semmiféle közösségi épület, helyiség nem volt, vagy a meglevő a frontvonal miatt megrongálódott. A helyi kezdeményezés gyors megoldásokra törekedett. Rendszerint egy-egy uradalmi épületet (raktárt, istállót) alakították át művelődési teremmé. Ahol örökölték a múlttól „kultúrházat”, anélkül vették birtokba – 1945-től kezdve folyamatosan –, hogy hangoztatták volna: „kultúrotthon” létesítettünk. Ezt az 1950-ben kibontakozó országos „kultúrotthon mozgalom” terjesztette el, amikor is nem egy olyan „kultúrotthon” avattak újként, amely 1945 előtt rendszeresen művelődési célokat szolgált. „Babócsán elkészült az első kultúrotthon, amelyben már a nagy kultúrterem kívül előadóterem, könyvtárszoba, olvasóterem és játéktér is van.”⁷¹ A jelzett esetben a régi épület felújításáról és az „országos kultúrotthon mozgalom”-ba való bekapcsolásáról volt szó. Az 1949. évi jelentések csak arról tesznek említést, hogy sok község nem rendelkezik művelődési teremmel, az ilyenellátott települések számát azonban nem közlik. A bevett szokás egyébként az volt, hogy a műkedvelő együttesek próbáit, előadásait, az ismeretterjesztő előadásokat az iskolában vagy az arra alkalmas kocsmá „nagyteremben” tartották (a művelődési termet nélkülöző községekben).

A műkedvelés és a szóbeli ismeretterjesztés mellett egyre nagyobb szerephez jutott a filmvetítés. Becslés szerint 1949-ben 9–10 normálmozi és 50 keskenyfilm-mozi működhetett Somogyban (az előbbieket Kaposváron és a járási székhelyeken, az utóbbiak a nagyobb és a közép nagyságú községekben, valamint egy-két ipari vagy mezőgazdasági üzemben). Ezenkívül 2 vándormozija is volt a szabadművelődési felügyelőségnek (egy aggregátoros), amelyek rendszeresen járták a megyét, s nemcsak játékfilmet, hanem oktatófilmet is vetítettek. Havonta 35–40 községbe jutottak el, így az állandó mozikkal együtt a megyének egynegyede részesült rendszeresen filmellátásban. Az év legnagyobb filmsikere a Talpalatnyi föld volt. Szocialista filmgyártásunk első alkotása méltán vívta ki mind a filmkritika, mind a közönség osztatlan elismerését. „Sohasem játszottak még Magyarországon ilyen filmet... A nézőtér együtt élt a film minden alakjával.” „A Talpalatnyi föld iránt olyan érdeklődést tanúsított a dolgozó parasztság, amelyet filmnél még nem tapasztaltunk.” „Nemesdédén a vidi fmsz mozija bemutatta a Talpalatnyi föld c. filmet. Az

egész község megnézte.” E film eljutott a legkisebb településekre is, mert a megyei vándormozikon kívül „Budapestről az MNDSZ, a Szaktanács, a Pedagógus Szakszervezet és a Honvédség kultúrautói járták a községeket”, s bemutatták a Talpalatnyi földet.⁷² Népszerű volt a többi új magyar film is: a Valahol Európában, a Mágna Miska, a Janika. Mindegyikről részletes méltatás jelent meg a megyei sajtóban. Folytatódott a szovjet filmek népszerűsítése az újságban, valamint filmmatiné formájában. A Hét színes mese című szovjet filmről ezt olvashatjuk: „Semmiben sem hasonlít az amerikai mesefilmekre, az üres, semmitmondó történetek, romboló hatású mesék helyett a munka szeretetét, a közösségi szellemet oltja a nézőbe... az itt látott szovjet film olyasmit ad, ami eddig ismeretlen volt a moziátogató közönség előtt”. Az amerikai filmek még műsoron maradtak, az ellenük való szervezett ifjúsági tömegtüntetések ismét napirendre kerültek. „Az ifjúság megérkezett a mozik elé, ahol éppen amerikai cowboy filmeket mutattak be... Az üzemvezetők... megszakították az előadást. Megígérték, hogy ezután mellőzik az amerikai giccs-filmeket... Az államosított MAFILM-nek szolgáljon okulással a kaposvári tüntetés. Nem lehet pusztán anyagi szempont az irányadó a mozik műsorpolitikájának kialakításában.”⁷³ A későbbiek során elapadt az amerikai filmek vetítése. A giccs, a „cowboy filmek” áradata ellen valóban föl kellett venni a küzdelmet, s teret adni azoknak az alkotásoknak, amelyeknek cselekménye, mondanivalója a társadalmi haladás eszméit hordozza. De a fentebb idézett szovjet mesefilm tényleges érdemeiről szólva fölösleges volt az amerikai „romboló hatású mesék” hangsúlyozása.

A város színházi ellátottsága nem változott. Ez évben a győri és a pécsi színház vendégszerepelt Kaposváron. Az előadott darabok száma, sűrűsége is ugyanaz maradt. Műsoron: Uri muri, Ócskavas nagyban, Váratlan vendég, Édes fiam, Elcserejt ember, Viktória, Mágna Miska, A mosoly országa, Régi nyár, 2000 pengős férfi (Bulla Elma fölléptével), A szabin nők elrablása, Via Mala, Nemes Rózsa, Érettségi, Uraim, csak egymás után, Két férfi az ágy alatt, Kölcsönként feleség, Szombat esti hölgy (Mezei Mária vendéggjátékával), A kertész kutyája, Bécsi diákok, Filmcsillag stb. Időnként pesti színházi produkciókra is sor került, többek között Latabár Kálmán fölléptével az Ártatlan Kékszakkál bemutatására. Az előadásokat most már szinte teljes mértékben Kaposváron tartották, a községekbe nem „tájtoltak” (a rövid, 6–10 hetes turnus miatt). A sajtó nem marasztalta el a színházat egy esetben sem kaposvári szerepléséért, de elvárásairól többször írt. „Állandósítani kell a demokratikus népi darabokat, hogy a színházat valóban a kultúra szolgálatába állíthassuk.” „Soha ilyen jelentőséggel nem bírt még színház, soha nem számított ennyire elsőrendű fontosságúnak az irodalom

71. Somogyi Napló, 1949. június 3., október 16. – Sml – Alispáni eln. iratok. 1949. – Somogyi Napló, 1950. április 20.

72. Somogyi Hírek, 1949. január 21., június 1.

73. Somogyi Hírek, 1949. február 10., 12. – Somogyi Napló, 1949. szeptember 4.

műfajai között a színpadirodalom, mint éppen napjainkban, éppen a dolgozók államában. Az új társadalom kialakuló emberének bemutatása, minden korhadat ostromozása, a nevelés, a nemes szórakoztatás itt pompásan felhasználható eszközöket kapnak... Az új színházpolitika... a gyökeres változás minden előfeltételét magában hordja. A dolgozó nem azért ül be ma már a színház nézőterére, hogy elüsse valahogy azt a néhány órát, hanem kultúrszomja kényszeríti be, az üdülve tanulás vágya viszi a színházba." Az Ócskavas nagyban című színmű bemutatásáról részletes méltató elemzés jelent meg, mely szerint a darab Amerikát, „azokat mutatja be, akiket Európa csak üzleti szempontból érdekel, akik guruló dolláron keresztül látják a világot, megvásárolnak embert, törvényt, mindent és mindenkit, hogy minél nagyobb haszonra tegyenek szert". Persze keményen bíráltni való azért akadt a pécsi színház munkájában is, mint ez a Kárhózó című darab esetében történt (amelyet Kaposváron nem mutattak be). Mivel a Somogyi Napló Baranya és Somogy együttes lapja volt, érdemes idézni a somogyiak által is olvasott kritikát. Egy Moliéreből átírt darabban „szerepel egy »igen szimpatikus« és hálás szerepre írt kulák – aki – a reakció öröme – »beolvas« a kommunistáknak, és kigúnyolja a tömegszervezeteket. Játszanak még e »színműben« gazdasági cselédek is. Az egyik vörös hajú és mulyára maszkírozott, a másik (Vargáné) bolond, és seprűn lovagolva énekel, a harmadik olyan, mint egy jámbor kutya, és a nyílt színen pofozzák... Vigasztalásul a kulák fia... osztályharcos, és egypár felszínes frázist mond el. A munkásosztályt egy kövér gépkocsivezető... képviseli... Azért útszéliség és trágárság is van... alighanem ezt hitték realizmusnak. A nyílt színen nagyokat köpnek, rossebeznek".⁷⁴

A zenekari élet Kaposváron továbbra is élénk maradt, s ez a szimfonikusok működésének köszönhető. Az együttesben rendőr, ipari dolgozó, orvos, bíró, postás, tisztviselő játszott, „egymás iránt a legnagyobb megbecsüléssel muzsikált a dolgozók gyönyörködésére". Többször szerepeltek vendégművészek, vendégegyüttesek. Közülük kiemelkedik a Komszomol együttesének kaposvári föllépése, mely alkalommal – az elmaradhatatlan táncműsoron kívül, amelyet a Nyírfácska táncegyüttes szolgáltatott – operaénekesek is szerepeltek. Nagy sikerű előadásokat tartott Kaposváron a Gördülő Opera (az 1949/50-es idényben hatot).⁷⁵

1949-ben minőségében is gazdag kiállítási program valósult meg. A legtöbb kiállítás Kaposváron volt, de több vándorkiállítás a falvakba is eljutott, néhány községben (pl. Bolhón és Attalában) önálló kiállítás is rendeztek. Az attalai iskolában „a 3 éves terv eredményeit, az 5 éves terv célkitűzéseit" bemutató kiállítá-

táson a helyi népművészet alkotásait is láthatták a nézők (az ezer lelkes községből egy nap alatt 695-en). A Munkásmozgalmi Intézet kaposvári kiállítását 9 ezer ember tekintette meg. Ugyanilyen nagy érdeklődés nyilvánult meg a kaposvári mezőgazdasági és ipari kiállítás iránt is, amelyen először mutatkoztak be a megye termelőszövetkezetei. Ezt a kiállítást valóságos népnépegy üveze és képző- valamint népművészeti kiállítás egészítette ki. Rippl-Rónai műveit a megyeház nagytermében, Kunffy Lajos és Stadler József alkotásait a Dél-Dunántúli reprezentáló népművészeti tárgyakkal együtt a MÁV internátusban nézhette meg a nagyszámú közönség. A népművészek között szerepelt id. Kapoli Antal, a később Kossuthdíjjal kitüntetett híres somogyi népművész is. Méltán írta a Somogyi Napló: „Ilyen szép és gazdag kiállítást még nem látott Kaposvár és a megye dolgozó népe". A nyitó ünnepélyen sokezeres tömeg vonult föl. „A kaposvári dolgozók után következtek a megye falvainak dolgozó parasztjai... Üdítő szépségű volt a törökkoppányiak népviseletbe öltözött csoportja." Volt még kiállítás Puskinról, a Szovjetunióban járt magyar parasztküldöttség útjáról és faliújságvérseny keretében az írásos és szemléltető agitációról.⁷⁶

A népművelés szervezettebb szolgálatába lépett az államosított múzeum. „Most elsősorban a fizikai dolgozókat látni a múzeum gyűjteménye előtt... Somogyzentpál községből jött az első múzeumlátogató csoport... Ezután... Rád-pusztáról, Buzsákról és Meryéről... Egy-egy vasárnap 30–40 munkás is végigsétált a kiállított gyűjtemények és Rippl-Rónai... képei között... az iskolák tanulói közül is sokan elmentek a múzeumba."⁷⁷ Ha az „elsősorban" némi túlzás is, annyi azonban bizonyos: a fizikai dolgozók a múzeumot is megismerték, megszerették, és a látogatók között nem számítottak már ritka látványosságnak.

1949 mérlegét a következőképp vonhatjuk meg:

1. Tovább erősödött a népművelés megyei irányítása, az iskolán kívüli kulturális szolgáltatásban jobban érvényre jutott a munkásosztály hatalmát megtestesítő központi akarat. Az egyértelműbben szocialista szellemű irányítás szervezeti kerete a Népművelési Minisztérium megalakulásával fokozatosan épült ki. A megyei sajtó így látta a minisztérium létrejöttének jelentőségét: „Napjainkban a »szellemi földosztás« első aktusait éljük. A kultúra egyenlően kimért, gondosan kiválogatott értékei kerülnek a dolgozó tömegek tulajdonába, ezzel is a szocialista, a marxista-leninista ideológia képzett harcosait fogjuk üdvözölni hamarosan a munkásosztály tagjaiban. Az irodalom, sajtó, művészet, film képviselőinek együttműködésre való felhívása a legpezsgőbb szellemi életet, a tenet-séges munkásírók és művészek csatlakozása pedig a kultúra hatalmas arányú felfrissülését fogja jelente-

74. Somogyi Hírek, 1949., január 26., 30. – Somogyi Napló, 1949. április 7., 28., június 3., 9., 16., július 8., 16., szeptember 27., október 23.

75. Somogyi Napló, 1949. június 28., augusztus 23., szeptember 6., szeptember 22.

76. Somogyi Hírek, 1949. február 6., 12. – Somogyi Napló, 1949. június 1., 3., július 27., augusztus 11., 12., 18., 20., szeptember 2., 29., november 15.

77. Somogyi Hírek, 1949. február 6. – Somogyi Napló, 1949. október 30.

ni.”⁷⁸ A tiszta szándékú okfejtésben már benne volt a később mind erőteljesebben uralkodóvá váló téves szemlélet: a tömegek műveltségében, tudati fejlődésében gyors eredményt várás illuzórikus hite.

2. A művelődéspolitikai koncepcióban világosabbá vált, hogy a „demokratikus” jelző hangsúlyozása a követelménytámasztásban a szocialista kultúra kialakítására, terjesztésére irányul. De a szocialista kultúra fogalma még nem kellően tisztázódott a megyei irányító szerveknél sem. Az „Új kultúra, a tiszta szocialista kultúra kialakulóban” kijelentés teljesen mellőzi a haladó hagyományok szerepét, a „demokratikus munkásindulók” szóhasználat pedig azt jelzi, hogy kissé fetisizálódott a „demokratikus” jelző, s olyankor is alkalmazták, amikor az fölösleges volt. A „demokratikus” és a „szocialista” kifejezések máskor is összemosódtak. A szabadművelődési felügyelőség könyvtárából azért selejtezték a könyveket, mert azok „a demokratikus irányzatra káros sajtótermékek”. Többször még mindig „demokratikus kultúrpolitikáról” beszéltek, noha egy kiállításán már „képekkel, rajzokkal illusztrálva mutatták be”, hogy a szabadművelődési felügyelőség „mit végzett a szocialista kultúra terjesztése terén”.

A fogalmak összekeverése, a „demokratikus kultúra” és a „szocialista kultúra” szerepének helytelen értelmezése több gyakorlati problémát szült. A „demokratikus kultúrpolitika” nevében nem engedélyezték a Földindulás, a Falurossza, a Piros bugyelláris, a Mágna Miska bemutatását, mint „a reakció malmára vizet hajtó színdarabokat”.⁷⁹ Kaposvárról sok értékes könyv került zuzdába, jobbik esetben más város könyvtárába, amely könyvekre pedig nagy szükség lenne napjainkban is a megyei könyvtárban. (Az utóbbira csak a múlandó emlékezet gondol vissza keserűen, mert sem a kiselejtezéstről, sem a művek további sorsáról nincs írásos dokumentum.)

3. A haladó kulturális örökség teljesebb felhasználása, a magyar és a szovjet szocialista alkotások nagyobb arányú bekapcsolása a népművelés folyamatába önmagában is hatékonyabbá tette volna az iskolán kívüli művelődést. A szervezettebb és valóban társadalmi méretűvé nőtt kulturális tevékenység progresszív tartalma szinte az egész felnőtt lakossághoz eljutott.

A Szabad Föld Téli Esték rendszere átfogta a megye egészét, s ahol műsorral egybekötött előadásokat tartottak, ott a hallgatóság száma előadásenként elérte a kétszázat is. „Az SzFTE-k eddigi előadásai nagyon helyesen alkalmat adtak a falu dolgozóinak arra, hogy... tisztázzanak sok olyan problémát, amik felől addig kétségeik voltak, vagy azokat a reakció igyekezett helytelenül magyarázni” – írja az egyik korabeli jelentés. Az előadások tehát politikai vitafó-

rumokká váltak. „Harminc évet töltöttem a veszprémi püspöknél és Kéri-pusztán, de nem tartottak előadást nekünk... csak az ispán meg az intéző biztatott minket, ne beszéljünk a többi cselédársammal, »eredjétek az ökrökhöz, és ne politizáljatok!« – idézte a múltat Fiadon egy újgazda.

A mezőgazdasági szakismeretek terjesztésében fontos szerepet töltöttek be még ez évben is az ezüstkalászos tanfolyamok, valamint a gazdatanfolyamok. Számuk, hatásuk megegyezett az 1948. évvel. Hasonló volt a helyzet az iskolai felnőttoktatással is (1 dolgozó gimnáziuma és 13 általános iskolai tagozat működött). Tehát a mezőgazdasági tanfolyamok a múlt örökségeként – megváltozott tartalommal – tovább éltek, az egyéni gazdálkodás túlsúlya miatt elengedhetetlenül szükség is volt rájuk. Az iskolai felnőttoktatással fordított volt a helyzet. A középiskolai magántanulói rendszert kivéve, ennek a tanulási formának nem volt hagyománya, most ereszett gyökeret. Az előző évhez képest csak kétfelével nőtt az általános iskolai tagozat, a középiskolai nem változott. Az írni-olvasni tudás megszerzése iránt nagyobb volt az érdeklődés továbbra is. Analfabéta tanfolyamot 58 községben szerveztek (450–500 hallgatóval), alapismertít 45 helyen.⁸⁰

A megyei sajtó – a Szabad Néphez hasonlóan – szép- és értekező prózát most is nagyobb számban és nagyobb igényességgel közölt, mint verset. A próza a következő rangos képviselőkkel szerepel: Csehov (A borbélynál, A hivatalnok halála, A kegyelmes úr naplót ír); Gelléri Andor Endre (Villám és esti tűz); Gogol (Tanyai esték); Goncsarov (részlet az Oblomovból); Gorkij (Ő, a miénk – a Lenről szóló kötetből); Ilf-Petrov (Trikrátov gyógymodja); Illés Béla (Tavaszi a Don partján); Illyés Gyula (Petőfi); Jack London (A vadon szava); Móricz Zsigmond (Ezt láttam Somogyban); Osztrovszkij (részlet az Acélt megedziből); Táncsics Mihály (Mit akarnak a vörös republikánusok?); Turgenyev (részlet az Apák és fiukból); Tyihonov (A párba). A versek közül közlésre méltó színvonalat Sztjepan Scsipacsov Eljött a nap, Hamburger Jenő Latinca ballada és Szimonov Haza című verse képviselt. Igaz, ezen kívül mindössze két vers jelent meg, minden bizonnyal a szocializmust dicséző jellege miatt. Mindkettő tele van jószándékú naivitással, az egyik hemzseg a felületes, leegyszerűsített érveléstől:

„Nyomor? két vállra nyekkentve!
Örökre elment a kedve!
s a papíron
leolvasod útlevelét
és tudod: van terepe még
a nyugaton.”⁸¹

78. Somogyi Napló, 1949. szeptember 28.

79. Somogyi Hírek, 1949. január 6., 9. – Somogyi Napló, 1949. augusztus 12. – Megyei Pártarchívum. 33. fond. II. 108. öe. 1949.

80. Somogyi Hírek, 1949. január 30. – Sml – Uo.

81. Somogyi Hírek, 1949. január 19., 20. – Somogyi Napló, 1949. július 8., 12., 17., 25., szeptember 4., 26., október 23., 30., november 6., 20., 30., december 11.

A népművelési rendezvények látogatottsága változatlanul nagy volt, noha számuk – különösen a műsoroké – ugrásszerűen megnőtt, elsősorban a választások előkészítése során és a különböző napok, hetek, találkozók rendezése kapcsán. A termelés, a politikai tevékenység hatékonyabb segítése céljából megszületett a kulturális agitáció, amely ekkor még nem a dolgok, a tények helyett, hanem azokat serkentve, támogatva funkcionált. Reális célkitűzéseket népszerűsített, valóságos, meglevő hibákat ostromozott, bírálta, ezért a tömegekben tetszésre, megértésre talált. Mind a budapesti brigádok általános igazságokat hangsúlyozó, az országosan szorító bajokat bátran bemutató, az előidéző okokat belülről bíráló műsorai, mind a megyében alakult brigádok helyi konkrét aktualizálásai, jól illettek a tömegek által támogatott állami folyamatba. A műkedvelő együttesek tagjai a politikai szónokok lelkesedésével dolgozva járták a megyét. Méltán írhatta a Szabad Nép – Somogyra vonatkozóan is –, „hogy a magyar kultúra munkásai nemcsak kapni akarnak a demokráciát, hanem maguk is adnak: a maguk eszközeivel mindent megtesznek annak érdekében, hogy a demokrácia, a szocializmus építése erősödjék”. A nagy érdeklődés „egyrészt nyilván a kulturális tömegmozgalom mozgósító és nevelő erejét, másrészt a felszababult dolgozó tömegek közt egyre fokozódó mértékben jelentkező kulturális éhséget” tanúsította.⁸²

A sikerek láttán azonban lábrakapott az indokolatlan túlzás, a számok hajhászása, amely a következő években általános gyakorlattá vált. A választási kulturális agitációs rendezvények résztvevőit 500–600 ezerre becsülték. Ez azonban képtelenség, mert 300-as résztvevői átlagot számítva is 1700–2000 rendezvényt kellett volna lebonyolítani másfél-két hónap leforgása alatt, amely községenként 5–7 rendezvénynek felel meg. A Szabad Föld Téli Esték látogatottságáról azt írta egy felügyelői jelentés, hogy az előadások meglepően nagy számú falusi dolgozót mozgatnak meg, Bolhón például rendszeresen 300-an vannak, akik legutóbb azt „kérték, hogy hetenként kétszer is legyen ilyen előadás”. A nagyatádi járási főjegyző azt jelentette, hogy az ottani gépállomás avatásán megjelentek „3500 főre voltak számlálhatók”.⁸³

4. A művelődéspolitikai szemlélet erősítésére, az irányítás javítására, a népművelési tevékenység megszilárdítására és fejlesztésére több szervezeti intézkedés történt. Az írásos tájékoztatókon kívül megkezdődött az eligazító értekezletek, megbeszélések rendszerének kialakítása. Főleg az ideológiai vonatkozások megbeszélése kapott nagyobb hangsúlyt. Általában a „politizáló jelleg” erősítésére törekedtek az egész kulturális munkában. Ezt a törekvést hatékonyan segítette tudósításaival, észrevételeivel, elemző cikkeivel a megyei sajtó is. Az egyik falu parasztfiataljának például ezt írta a Tokaji aszu című színdarabban kap-

csolatosan: „A régi földesurak dicséretét zengi ez a csiricsárés zenés játék... ma másfajta színdarabot kell játszani, különösen a köztársaság ünnepén... Miért akarjuk mi az uraktól maradt cifra rongyot fölvenni? Nem illik az miránk!”⁸⁴

1949. december elején megalakult a megyei népművelési bizottság, létrejött a megyei népművelési központ (a szabadművelődési felügyelőség helyett). Az éves munka értékelése alapján újabb népművelési ügyvezetők leváltására került sor. A cserélődés a következő években is elég nagymérvű. Az ügyvezetők 90 százaléka pedagógus, az üzemi kulturális munka segítése továbbra sem kielégítő. A kaposvári zeneiskola is államosították.

Az 1950-es esztendőben tovább erősödött a népművelési munka tervszerűsége, szervezettsége, nőtt a rendezvények száma, felgyorsult a könyvtárfejlesztés, szervezettebbé vált a „kultúrotthon mozgalom”, a mozihálózat; erőfeszítések történtek az intenzív jellegű tevékenységi formák kiszélesítésére, megszilárdítására. A népművelés kialakult rendszere megállapodott, a jól bevált tevékenységi formák általánossá váltak, a következő években már kevés új kezdeményezés született (a népművelés elsősorban a „kulturagitáció” válfajaiban gyarapodott).

A megye népművelése továbbra is a számok bővítésében fejlődött. Erre inspirálta, kényszerítette a népművelési szerveket az országos társadalmi gyakorlat. Ha a jelentésekben csökkenésről vagy stagnálásról írtak, hamar útilaput kötöttek a talpukra. Ezért a korabeli jelentések szinte mind a következő szellemben tállták a mondanivalót: az elmúlt évben még csak ennyi és ennyi ismeretterjesztő előadás, műsoros rendezvény stb. volt, az idén azonban már ennyivel és ennyivel több. Emiatt sok egymásnak ellentmondó adattal találkozunk mind a jelentésekben, mind az újságtudósításokban, cikkekben. A tudósítások egyes esetekben szembevillóval valótlan adatokat „szültek”, amelyeket minden erőlködés nélkül meg lehetett volna cáfolni, de a több lépcsőfokon átment információk képtelenségére egyetlen szerv se figyelt föl, mert maga is a számok bővítésében élt. Így történhetett, hogy Baracson rendszeresen 800-an, Siófokon 700-an, Mernyén 600-an, Kadarkúton 500-an vettek részt a Szabad Föld Téli Esték előadásain, pedig egyik helységben sem volt ilyen tömeg befogadására alkalmas terem. Központi sugallatra Somogyban is elhatározták, hogy 1953-ra minden analfabétát – aki fizikailag és szellemileg képes rá – megtanítanak írni-olvasni. „Ebben az évben a somogyi írástudatlanok hatvan százaléka tanul meg írni és olvasni” – adta híru a Somogyi Napló 1950. január 3-i száma. Egyébként a megyei lap 1952 elején is téves információt közölt, mely szerint „8000 analfabétát örököltünk... A megindított tanfolyamok, valamint az ország iparosítása következtében beállott munkaerőkereslet miatt sok

82. Idézi Tólos Sándor. Somogyi Napló, 1949. június 1.

83. Somogyi Napló, 1949. június 1. – SML – Alispáni eln. iratok. 1949.

84. Somogyi Hírek, 1949. január 30.

analfabéta eltávozott megyénkbel. Mégis, 1950-ben még 2000 nyilvántartott írni-olvasni megtanítható analfabéta maradt... 1953-ig 900-at" kell megtanítani az írás-olvasásra.⁸⁵ Bárcsak annyit! Az 1949. évi népszámláláskor ugyanis 21 365 hat éven felüli analfabéta élt a megyében, s nem valószínű, sőt biztos, hogy másfél év alatt 18 ezren nem vándoroltak ki közülük. Sajnos, még 1960-ban is 14 676-ot (4,4 százalékot) tett ki az írni-olvasni nem tudók száma. Ez nem is lehetett másképp, hisz némi újratermelődés is volt, a tanfolyamokon pedig nagy volt a lemorzsolódás, emiatt 1952 és 1956 között például 44 analfabéta tanfolyamon mindössze 115 hallgató végzett.⁸⁶ Tehát az 1947–48–49-es kezdeti felbuzdulás, amikor évente 450–500 hallgatója volt az analfabéta tanfolyamoknak, 1951-re kifulladt, majd fokozatosan elhalt. A számok fetiszizálása, a mennyiségi szemlélet túltengése végigkíséri az egész (1950–56 közötti) időszakot. A művelődési otthonok, termek létesítésében, a könyvtár- és a mozhálózat kiépítésében emiatt számos célszerűtlenség mutatkozott. A hevenyészve létrehozott (istállókból, magtárakból, kocsmákból, „kulákházakból” átalakított) „kultúrotthonok” többsége csak az avatás ünnepi mámorában tűnt szépnek, mert a hasznosság alacsony foka a gyakorlatban hamarosan kiderült. A nedves, szigetelés nélküli falak gyorsan ledobták a vakolatot, így az amúgy is hiányos, szegényes berendezésű – és sok helyen fűtetlen – termek nem nagyon vonzották a lakosságot. Akadt egyéb hiba is. A tsz-községgé vált Böhönyén például teljesen fölösleges volt 50 ezer forintot (amely 1951 tavaszán nagy pénznek számított) beleölni egy soha nem használt – betonhegyből álló – szabadtéri színpadba csak azért, hogy elhíreszteljék: „Kultúrparkot építenek Böhönye dolgozó parasztjai”. Egyébként a böhönyeiek – enyhén szólva – nem örültek az „ajándéknak”. Szerencsére a „felavatott kultúrotthonok” jelentős hányada (több mint fele) maradandónak bizonyult. Ezek egy része a múlt rendszerben is művelődési célt szolgált (mint a már említett babócsai művelődési otthon), más részük jó állapotban levő kastélyból, kúriából gondosabban lett átalakítva (például a ma is abban az épületben működő balatonlellei művelődési otthon). Az alulról indult, majd államilag támogatott, a rendelkezésre álló helyi és központi forrásokat nem mindig a legmegfelelőbb felhasználó mozgalom összességében mégis hasznosat alkotott, 1956-ig a megye közel kétharmadára kiterjedő művelődési otthon-hálózatot hozott létre, amely jó alapul szolgálhatott a további fejlesztéshez. Propagandánk ezt akkoriban eltúlozta, s úgy állította be, mintha a felszabadulás után teljesen a nulla pontról indultunk volna. („A felszabadulás előtt egyetlen kultúrházunk sem volt.”)⁸⁷

A mozipark fejlesztésében még inkább érvényesült a mennyiségi szemlélet (1956-ban már 243 mozi működött, s így az egész megye rendszeres filmellátásban részesült). A minőség és a célszerűség itt még jobban háttérbe szorult, ezért később (a 60-as években) a nagyon apró településeken meg kellett szüntetni a fix mozikat.

Némiképp más volt a helyzet a falusi könyvtárakkal. A gyors ütemű létesítés a tárgyi feltételek szempontjából realinak bizonyult, mert egy-két szoba mindenütt rendelkezésre bocsátható lett volna, de ezt számos helyen megakadályozta a tanácsvezetők szűk látóköre, nemtörődősége. Ezért egyes községekben igen mostoha körülmények között működött a „népkönyvtár”.

A falusi ismeretterjesztés uralkodó szerepe megmaradt, de az 1948–49-es kezdeményezések folytatásaként több előadás jutott a városba is, főleg a természettudományi munkaközösség szervezésében. Az ipari üzemekben azonban még mindig kevés előadást szerveztek. Jelentős előrelépés történt viszont a természettudományi előadásos propagandában, amelyet a megyei pártbizottság irányításával létrehozott megyei előadói munkaközösség bonyolított le. A megyei népművelési központ (a szabadművelődési felügyelőség utóda) ugyancsak jól szervezett megyei előadógárdát és ellenőri hálózatot hozott létre a falusi ismeretterjesztés segítése céljából. A tematika a termelés segítésére, a politikai, ideológiai harc alátámasztására irányuló törekvést tükrözte. Ezzel hatékonyan kapcsolódott a párt általános propagandatevékenységéhez, és sajátos eszközeivel hozzájárult az emberek világnézetének, politikai arculatának, társadalmi aktivitásának alakításához, fejlesztéséhez. A témaajánlás 1950-ben 22, 1951-ben 76 előadást tartalmazott. Ebből választhattak a községek, ezen kívül nem iktathattak be más előadást. A kötelezően javasolt előadások ismertették a társas gazdálkodás előnyeit, a falu szocialista fejlődését, az ötéves terv célkitűzéseit; a természettudományi előadások a „klerikális reakció ellen” irányulóan az élet keletkezéséről, az ember származásáról szóltak; a Szovjetunió ismertetését, népszerűsítését célzó előadások „a mérhetetlen nyersanyagforrásokat” emelték ki, és az ott folyó „hatalmas természetátalakító munkát” hangsúlyozták; „a felszabadult Kínáról” világtörténelmi jelentősége szempontjából beszéltek; a népi demokratikus országokról szólva azok fejlődését méltatták. Néhány konkrét előadascím: Az állattenyésztés új útjai; Az ember legyőzi az aszályt; Hogyan ápoljuk kapásnövényeinket?; Mikor arassunk és mit vessünk?; Sztálin a dolgozó parasztságért; A természet átalakítása stb.)⁸⁸

Az előadások – az uniformizáltság ellenére is – népszerűek voltak. Ennek az az oka, hogy a paraszt-

85. Somogyi Néplap, 1952. január 12.

86. Somogy megye fontosabb statisztikai adatai. KSH Somogy megyei Igazgatósága, 1955. 40. old., 1956. 255. old. Országos népszámlálási adatok. KSH, 1960.

87. Somogyi Néplap, 1951. április 22., 1952. január 17.

88. Megyei jelentés a minisztériumhoz. Megyei Pártarchívum. 33. fond. II. 106. öe. 1950. – Somogyi Napló, 1950. január 17. – Somogyi Néplap, 1951. január 4.

ság élénken érdeklődött a világ, a természet jelenségeinek, a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek jobb, alaposabb megismerése iránt. A termelésről szóló előadások pedig még nem váltak szájbarágó, kioktató, a parasztság számára sértő jellegűvé. Ezért a paraszti lakosság (elsősorban a politizáló hajlamú „férfínép”) szívesen járt a Szabad Föld Téli Esték előadásaira, még ha nem is több százas csoportban, mint ahogy egyes községek jelentették, de 80–100 körüli létszámban. Sok helyen valóban nem kellett biztatni az embereket, hogy „szóljanak hozzá, mondjanak véleményét”. Röpködtek a kérdések noszogatók nélkül is. Nágocson, a természet átalakításáról szóló (akkor még ilyen értelemben is tudományosnak tűnő) előadáson azt kérdezték az elcsodálkozó falusiak: „Hogyan és mikor lehet ezt nálunk is megvalósítani?”. Különösen élénk vita alakult ki mindenütt, ha az élet-színvonal, a megélhetési lehetőségek kerültek szóba, vagy ha a mezőgazdaság jövőjét említette meg az előadó. Az utóbbi téma esetében nemtetszést nyilvánító, elégedetlen kifakadások is elhangzottak. Ezt mindenütt ellenséges megnyilvánulásnak tekintették, mint pl. az igali (1951. január 25-i) előadáson, ahol „a lelkes hangulatba belevegült az ellenség hangja... H. J. kulákok befolyása alatt álló paraszt, fellélt és kiment, miközben ezt mondta: úgy sincs semmi, mit ajánlgassunk fel, és azzal folytatta, hogy nem érdemes eljönni Szabad Föld Téli Estére, mert úgyis csak a tszcs-t tudják dicsérni”. Sokan leveleket írtak a megyei laphoz vagy a Somogy megyei Tanács Oktatási és Népművelési Osztályára (a népművelési központ 1950 szeptemberétől a megyei tanács alosztályaként, majd 1951 végétől önálló osztályként működött). A levelek kissé „lakozottak” voltak, a bennük foglaltak azonban hűen tükrözik a parasztság tudásszomját, tanulni vágyását. „Én azért mentem az előadásra, mert régen nem volt tanulási lehetőség, a Szabad Föld Téli Esték a legújabb és legidősebb politikai és gazdasági kérdésekkel foglalkoznak... Engem különösen érdekel a babona elleni harc, mert én is azok közé tartozom, akiket a földesúr kizsákmányolt. Most jövök csak rá, hogyan elbűtötték a szegény embert... Ma már nem hiszek a babonákban, mert felkészültségem nagyobb, a babonákon csak nevetni tudok.” (T. J., Balatonkiliti.) A Micsurin, a természet nagy átalakítója című, vetített képes előadásról K. J. köröshegyi lakos így vélekedett: „Ezek a képek még jobban elmélyítették bennem azt a tudatot, hogy falusi viszonylatban csak a közös erővel való szövetkezeti gazdálkodással érhetünk el szép eredményeket”. B. S. Böszénfáról azt írta, hogy először hallott természettudományi előadást. Beszámolója szerint többen kérdezték az előadótól: „Van-e élet más égitesten?” Arra a kérdésre: „Az üstökös megjelenése háborút jelent-e?” – a gyerekek is kórusban feleltek: „Nem”. R. A. Gálosfáról: „Rám... nagyon jó hatással volt a tudományos előadás. Én, aki most már 75.

életévemet kitapodtam... a tudomány segítségével magam is rájöttem, hogy mi az igazság. Annak a sok babonáságnak, amit a régi világban belénk neveltek, semmi igaz alapja nincs... Most magunk irányítjuk életünket, hogy az jobb legyen, csak attól függ, van-e erőnk és tudásunk hozzá. Erőnk van, azt már tudom, mert nagy dolgokat tudott a dolgozó nép tenni, tudásunk is van, de kevés, és ezt gyarapítanunk kell... felkérjük az előadó elvtársat, hogy többször is látogasson meg bennünket”.⁸⁹ Az ismeretterjesztő előadások napja egységesen a csütörtök lett az egész megyében. Folytatódott – de a korábbi évekhez viszonyítva jóval kisebb számban – az ezüstkalászos gazdatanfolyamok, az egy-kéthetes vándortanfolyamok. Ezek a DÉFOSZ és az állami gazdasági szervek hatáskörébe tartoztak, a népművelési apparátus nem foglalkozott velük. A mezőgazdasági tanfolyamokat a társadalmi gyakorlat háttérbe szorította, szerepüket fokozatosan a Szabad Föld Téli Esték előadássorozat vette át. Ez az előadói forma semmiképp sem tudta maradéktalanul ellátni a parasztság szakmai továbbképzését. A népművelés azonban helyesen ismert föl egy új társadalmi szükségszerűséget, s 20 órás munkaegység-, bér- és normaszámítási tanfolyamokat indított a mezőgazdaság szocialista szektoraiban és az ipari üzemekben (pl. 1950-ben harminckettőt, 1951-ben húszat, 1952-ben hatvannégyet). Évenként mintegy 10–15 helyesírási tanfolyam is működött (Kaposváron és a járási székhelyeken). Megkezdődött a szakköri élet kialakítása. A szakkörök (olvasókör 5, rádiókör 2, művészeti kör 17, sportkör 7, sakkkör 2, mezőgazdasági kör 18) közül a mezőgazdaságiak és a művészetiek a legnépesebbek és a legjelentősebbek ekkor. A szakkörök száma jelentősen nem emelkedett a következő években (65–70 körül mozgott), a foglalkozások előadásokból, vitákból és gyakorlásból, tapasztalatszerzésből álltak. A mezőgazdasági szakkörök közösen végzett gyakorlati munkája mindvégig problematikus maradt, többségüknek nem volt kísérleti területe. Végül is az 1951-ben szerveződő gazdaszónyörök lettek a legaktívabbak, a legnépszerűbbek. Sok gyakorlati haszonnal járó tanfolyamaikon (szabás-varrás, kézimunkázás, főzés) és kiállítások szervezésén túl politikai fórumokká is váltak a gazdaszónyörök.⁹⁰

A könyvtárfejlesztés meggyorsítása együtt járt az olvasómozgalmak kiszélesítésével, tudatosabbá tételével. Író–olvasó találkozók, könyvkiállítások szerveztek, szerte a megyében olvasókörök alakultak (1950-ben 80). Ezek hatására jelentősen nőtt az olvasók száma. Igaza volt Hegedüs Géznak, aki a Somogyi Napló 1950. március 2-i számában többek között ezeket írta: „Ha a könyv elindul az olvasó felé, nem talál zárt ajtókra... Csak rendszeresen és türelemmel kell folytatni azt a könyvpolitikát”. Bár a könyvkiadás – az általános művelődéspolitikai szellemének megfelelően – kedvezett és teret adott a tematikus művek megje-

89. Megyei Pártarchívum. Uo. – Somogyi Napló, 1950. január 17., 1951. január 17. – Somogyi Néplap, 1951. március 24., november 9.

90. Megyei Pártarchívum. Uo.

lentetésének is (s ezek mind megtalálhatók voltak a könyvtárakban), mégis az érdemei a nagyobbak az ekkori könyvellátásnak. A könyvek többsége a magyar és az egyetemes kultúra nagy értékei közé tartozott. Igaz, a könyvpropaganda, a sajtótudósítások elsősorban a direkt hasznosítást szorgalmazták. „Az üzemi dolgozók leginkább azokat a könyveket vásárolják, amelyek a gyár életével, a munkások áldozatkészségével foglalkoznak, a dolgozó parasztok pedig a parasztság életével, küzdelmeivel, a kolhozok munkájával foglalkozó könyveket keresik... A legkeresettebb könyv... Aszajev: Távol Moszkvától.” Ugyanez a tudósítás arról is hírt ad, hogy a kaposvári Szikra könyvesboltban naponta „30–40 ideológiai és 18–20 szépirodalmi könyvet vásárolnak a dolgozók”, élénk az érdeklődés Manhattan: A Vatikán a haladás ellen; Gorkij: Életem, Az anya; Panfjorov: Megindulnak a traktorok; Solohov: Új barázdát szánt az eke című művei iránt is. A könyvtárakban szintén a hasonló jellegű könyveket ajánlották elsősorban, a a könyvankétok is ezekkel foglalkoztak. Barcsón, Hencsén, Nagyberkiben és Siófokon jól sikerült könyvankéttra került sor. A könyveket 60–70 példányban osztották ki elolvasásra, az ankét résztvevői fölkészültek a vitára (Barcsón Asztalos István: Szél fuvatlan nem indul; Hencsén Solohov: Új barázdát szánt az eke; Nagyberkiben A. Beck: A volokalamszki országút; Siófokon Pavlenko: Boldogság című művét vitatták meg). A felszólalók kissé mesterkéltlen fejezték ki véleményüket, érződött rajtuk az akkori politikai szemnáriumok hatása. Egy EPOSZ-tag a Beck-regényről kijelentette: „ez a könyv tanította őt... elolvasása is hozzásegítette a szovjet emberek, az új típusú emberek megismeréséhez... a szovjet katonákat nem arra tanították, hogy haljanak meg a hazáért, hanem hogy éljenek érte”. A siófoki ankét résztvevői egy olvasókör keretében már előre megvitatták a könyvet, így a felszólalók a kör véleményét mondták el, „senki sem ismételte azt, amit már valaki elmondott... a könyvet teljes egészében és minden szempontból feldolgozták... nem jutottak túlsúlyba az értelmiségi felszólalók”. Az egyik siófoki résztvevő elmondta, hogy egy öreg munkás „az ő biztatására belefogott a »Nagy futószalag«-ba, egyhuzamban olvasta el és azt mondta, hogy amíg él, mindig olvasni akar, de csak ilyen regényeket, amelyekben róluk, munkásokról van szó”. Barcsón a járásbírósi tisztviselő ezt mondta: „Aki ma is azért olvas, hogy feledje a valóságot, elfelejti, hogy a kapitalisták gusztusa szerint művelődik, mert ők teremtették meg... az érzélgős ponyva- és detektívregényt, amitől feledhették a valóságot... Ma éppen azért olvasunk, mégpedig ilyen regényeket, mint az Asztalosé, mert a valóságot akarjuk megváltoztatni az azokból nyerhető tanulságok alkalmazásával”. Akadt olyan állítás már ekkor is, mely szerint egyesek az Új barázdát szánt az eke elolvasása

után beléptek a tsz-be. Lábrakapott a túlzás. Az újságtudósításokban már feltűnt annak föltételezése, hogy egyes községekben csaknem minden családból tagja valaki a könyvtárnak, és a könyveket nemcsak a könyvtár tagja olvassa el, „hanem a legtöbb helyen annak egész családja is”. Néhány községben hihetetlen magas volt a kikölcsönzött könyvek száma. Csoma községben havonta 8, Nagyberkiben és Somogyjádán 7–7 könyvet kölcsönzött átlagban minden olvasó.⁹¹

A megyei lap 1950-ben kevesebb szépprózai részletet közölt, mint a korábbi években, de a versek válogatásában igényesebb volt. Ebben az évben kaposvári szerző regényét is köszönthette az újság. „Somogyi Pál elvtárs, kaposvári munkásíró neve nem ismeretlen a megye dolgozói előtt... »Magyar szemmel szovjet ég alatt« című riportfüzete... több mint 5 ezer példányban fogyott el... (A mostani) kisregényben egy... magyar hadifogoly történetén keresztül állít emléket egy hős orosz lánynak, aki életét áldozta fel a győzelemért.” (A tudósítás a kisregény címét nem közli, az a Magyar Irodalmi Lexikonból sem deríthető ki.) A lap részletesen beszámolt a kialakuló irodalmi életéről. „Kulturális életünk több tekintetben elmaradt az általános fejlődéstől... megyénk irodalmi élete elmaradt az országos fejlődés mögött... A felszabadulás után egy ideig még működött ugyan a Berzsenyi Dániel Irodalmi Társaság, de vezetősége és összetétele révén nem tudott továbbfejlődni, és nem sokkal később hivatalosan is kihirdette feloszlását. Azóta irodalmi társaság, komolyabb irodalmi tevékenység nélkül maradt a megye... a párt segítségével új irodalmi társaság jött létre... (A) megalakult Somogy megyei Irodalmi Munkaközösség... legfontosabb feladatának az irodalmi élet fellendítését, új írók, újságírók kinevelését tűzte ki célul. Feladatai... közé tartozik a haladó szovjet és magyar irodalom alkotásainak széles körű ismertetése is, amelyet előadások, irodalmi ankétok, felolvasások megszervezésével kíván elérni.” A munkaközösség irodalmi pályázatot írt ki kisregényre vagy hosszabb elbeszélésre és novellára. „A pályamű tárgyát a dolgozó magyar nép életéből és harcaiból kell kiválasztani. Tükrözze vissza dolgozó népünk, munkásosztályunk, dolgozó parasztságunk felszabadulás előtti vagy utáni harcát, amelyet a boldogabb, szebb életért, a béke megvédéséért folytatott vagy folytat.” Húsz pályamű érkezett be. A kisregény kategóriában csak második (1500 forintos) és megosztott harmadik (1000 forintos) díjat adtak ki. A novellák mindhárom fokozatát (500, 300 és 200 forinttal) kiosztották, sőt itt egy pályázó pénzjutalomban (és dicséretben) részesült.⁹² A munkaközösség részt vett az irodalmi ismeretterjesztésben, de időszaki megyei lapot ekkor még nem sikerült létrehozni. (Az első megyei periodika, amely negyedévenként jelent meg és 4 évig élt, a Somogyi Írás volt 1960–63-ban.)

91. Somogyi Napló, 1950. január 25., 27., 31., február 14., március 2., május 14., 17., szeptember 28.

92. Somogyi Napló, 1950. március 15., 1951. január 7. – Somogyi Néplap, 1951. április 11., augusztus 4.

A kiállítások tematikája nem változott. A kaposvári mezőgazdasági kiállítást az 1949. évihez hasonlóan rendezték meg, kulturális műsorokkal is összekötötték. A záróünnepélyen szimfonikus zenekari hangversenyt adtak, népi táncosok és színjátszók szerepeltek, este a színházban Földes Mihály: Mélyszántás című művét mutatta be a pécsi színház. A Munkásmozgalmi Intézet felújított kiállítását vándoroltatták, ugyanígy a Szovjetunióban járt parasztküldöttség útját bemutató fénykéпкиállítás, valamint a Sztálin élete és a Szovjetunió fejlődése címűt is. Országos és megyei „elrettető példák” pellengérré állításával kiállítás nyílt Kaposváron, Harc a bürokrácia ellen címmel. A fölélnkült képzőművészeti életet mutatja, hogy amatőr képzőművészeti kiállítás nyílt Babócsán, és megfelelő művészi igénnyel megfestett, új tartalommal jelentkeztek a kaposvári festőművészek. Szarkaváron (Kaposvár határában) művésztelep létesült. A megyei lap így tudósított erről: „A szarkavári művésztelepnek már lakói is voltak... Napokon keresztül a művésztelepen dolgozott Soltra Elemér, Gábrriel Ferenc, Tomori Aladár és Várnai László... (itt) festette meg Soltra Elemér A traktorista lány, Gábrriel Ferenc Az útépítők, Tomori Aladár A bányában és Várnai László az Új élet a kastélyban című képét”. Később megszakad a tudósítás Szarkavárról, a művésztelep minden bizonyítástalán azonban (amelyet a nagybányai és a szőlőiskola festőinek, valamint Balázs János képeinek kiállítása előzött meg) jelentős előrelépésről tanúskodik. Dobrovics Aladár, az Iparművészeti Múzeum igazgatója megnyitójában ezeket mondta: „Ez a kiállítás a szocialista realista irányzat felé való haladásban jelentős lépés. Most már nem elég a jószándék, az igyekezet, nemcsak a téma a fontos a festészetben, hanem most már a minőséggel is sokat törődünk. Ezek a somogyi festők, Somogy művészeti hagyományait tiszteletben tartva, Rippl-Rónai, Bernáth Aurél, Kunffy, Vaszary útján akarnak továbbhaladni a realista művészet teljes megvalósítása felé. Ezen a kiállításon a dolgozókról a dolgozóknak mutatunk be képeket, s ezek a művészek tudják, hogy ezzel a kiállítással is a haladást szolgálják, a termelést erősítik, és a szocializmust építik”. Kunffy Lajos, a megye festő doyenje így nyilatkozott: „Arra törekedtünk, hogy a való életet mutassuk be... Ha ezt elértük... akkor nem volt hiábavaló ez a kiállítás”. Az újság kritikusa szerint „Somogy megye művészei határozott biztonsággal átértékelték a korszerű haladó művészet feladatainak nagyságát, amikor ezeket a képeket megfestették, és ezzel munkájukat részesévé tették a szocialista építésnek”. A recenzió kiemelte Kunffy Lajos Falusi kovács, Z. Soós István Örömnép december 21-én és Dohányfűzők című képét, Soltra Elemér Török a nagyberket, Gerő Kázmér Készül a faliújság, Lovrits Kálmán Szakmunkás avatása és Ruisz György Építkezés

című alkotását. Talán a legjelentősebb eseménye volt a képzőművészeti életnek a Balázs János Képzőművészeti Szakkör létrehozása, amely kezdő és haladó csoportba tömörítette „a tehetséges és a művészet iránt érdeklődő dolgozókat” azzal a céllal, hogy „megismertesse velük a realista művészetet, a fiatalabbakat pedig előkészítse a magasabb fokú továbbképzésre”. A körben fizikai munkások és értelmiségiek ültek egymás mellett, s fejlesztették rajzkészségüket. A kezdeményezés életképesnek bizonyult, a szakkör azóta is folyamatosan működik. A kör több képzőművészeti tehetséget indított el alkotói pályáján, sokszáz művészkedni vágyó ember rajzkészségét, művészeti szemléletét fejlesztette, akik ezáltal lelkes és tudatos apostolává váltak a látáskultúra fejlesztésének. Az alakuló kör első harminc hallgatója közt volt Németh József szobafestő (kaposzterdahelyi parasztfiú) és Ungvári Károly gépkocsivezető. Előbbi így nyilatkozott az újságban: „Amikor otthon egy kis időm volt, rajzolgattam és ábrándoztam, hogy egyszer majd én is híres festő leszek. Hálával tartozom a pártnak... az egész dolgozó népnek, hogy tovább képezhetem magam, és megnyílt előttem a magasabb művészet felé vezető út”. Álma teljesült, ösztöndíjasként fölvetették a Képzőművészeti Főiskolára, jelenleg ismert és elismert (Munkácsy-díjas) festő Hódmezővásárhelyen. Ungvári Károly a Képzőművészeti Alap tagja lett, rendszeresen részt vesz a megye képzőművészeti kiállításain.⁹³

1950-ben erősen megritkultak a színházi előadások Kaposváron, csökkent a zenei hangversenyek száma is. Az ősz folyamán azonban 40–50 községben szerepelt egy budapesti „színes brigád” („A Népművelési Minisztérium kultúrautója”). Műsorukban a Gazdag menyasszony és a Mélyszántás című darabokból adtak részleteket, A kard éle című egyfelvonásost mutatták be, valamint énekszámokkal és bűvészmutatványokkal szórakoztatták a közönséget. A sajtókritika dicsérte a műsort, csak a kórust tartotta „színtelennek”, a bűvészről pedig azt írta, hogy „produkciója bármennyire szórakoztató is, de kissé lerontja a jó előadás színvonalát”. Egyre sürgetőbbé vált egy állandó színtársulat létrehozása Kaposváron. Erre 1955 őszén került sor.

Jelentősen megnőtt a filmvetítések száma (1950-ben 5 vándormozi is járta a megyét). Az amerikai filmek teljesen eltűntek, a repertoár 90 százaléka szovjet film volt. A magyar filmek közül a Talpalatnyi föld, a Valahol Európában és a Lúdas Matyi szerepelt rendszeresen műsoron. Egy-egy népi demokratikus film került vetítésre még és egy kínai (a Nagy család). A közönség szerette a szovjet filmeket, mert cselekményük érdekesítő (hisz többségük háborús film) volt (Kronstadti tengerészek, Találkozás az Elbán, Támadás 6.25-kor, A harmadik csapás, Őrség a békén, A sztálingrádi csata stb.). Sokan írásban is véleményt nyilvánítottak.

93. Somogyi Napló, 1950. január 17., 26., február 9., 21., április 2., július 11., augusztus 10., 27., november 28., december 28. – Somogyi Néplap, 1951. augusztus 5.

tak, néha kissé túl is „politizáltak” mondanivalójukat. „Ez a film (Őrség a békén) a magyar dolgozóknak jó iskola volt, amelyből ismét azt tanultuk, hogy a szocializmust megvalósítani mielőbb úgy tudjuk, ha a szovjet nép példáján tanulunk, fejlesztjük az elméleti tudást, megtanulunk jól politizálni... láthatunk, hogy a Szovjetunió hős katonái azért győztek a fronton, az ipar, a mezőgazdaság dolgozói a békés termelő munkában, mert tudnak politizálni... És ezzel a fegyverrel mi is legyünk fölvértezve... hogy mi is egyre nagyobb tábor, egyre nagyobb erőt képezzünk a béke frontján.” A Kronstadti tengerészek vetítésén Szorosadon „Valósággal felujjongott a közönség, amikor látta, hogy a cári rendszer emberei, a nép forradalmának ellenségei ott pusztulnak el, ahol a hős kronstadti tengerészek életüket áldozták a szebb életért... Mi, akik ezt a filmet láttuk, ígérjük, hogy megnézzük a következőt is, mert nekünk élményt jelentenek a szovjet filmek” – fejeződik be a levél. Az újságíró megtette az utóbbi levelet azzal, hogy címül ezt adta: „Még több szovjet filmet kérnek a somogyi falvak dolgozói”.⁹⁴

A műkedvelés a virágkorát élte. Az „Országos Falusi Kultúrverseny”-be 250 csoport (127 színjátszó, 70 népi tánc és 53 énekar), a városi, üzemi versenybe pedig 103 csoport nevezett be 3367 résztvevővel (az előző évben 203 csoport versenyzett). Ez nagy eredmény még akkor is, ha így sem valósult meg az az irreális célkitűzés, mely szerint „hazánk felszabadulásának ötödik évfordulójára a tömegszervezetek valamennyi alapszervezete megalakítja a saját önálló kultúrscsoportját”. Az azonban helyes gyakorlatnak bizonyult, hogy a tömegszervezeteket közvetlenül is érdekeltté tették a műkedvelő csoportok működtetésében, mert így szilárdabbá, szélesebb körűvé vált a csoportok utánpótlás bázisa, jobban biztosítva volt nézőközönsége. A versenyben való részvétel mennyiségi és minőségi feltételei, előírásai ösztönzőleg hatottak a csoportokra. Kezdték meghonosodni a színdarabok szakkörszerű feldolgozása (vagy ahogy akkor nevezték: „szemináriumszerű megvitatása”). Sok elméleti és gyakorlati segítséget kaptak a csoportok a tájoló budapesti színészekől. Ennek is tulajdonítható, hogy a verseny legerősebb ága a színjátszás volt (utána az énekarok s végül a tánccsoportok következtek). A bőszenfai színjátszócsoporthoz a budapesti bemutató is szerepelhetett (Breinik Lázadók című darabjával), s a Szabad Nép ezt írta róla: „Kevés olyan tömegjelentetést láttunk még színpadon, mint a bőszenfai parasztoke, és kevés olyan gyermekszínészt láttunk még, mint az a 14 éves parasztfiú, aki a bőszenfaiak jelenetében fellépett”. A falusi kórusok színvonalát emelkedőben volt, de elmaradt a városi énekarokétól. A népi tánccsoportok produkcióit – hamvasságuk ellenére – a csiszolatlanság jellemezte, táncaik nem

voltak eléggé színpadra érettek (a buzsákiakét, a csurgóiakét és a karádiakét kivéve). A különböző szintű (körzeti, járási, megyei) bemutatók mégis nagy tömegsiker arattak. A közönség valóban együtt élt a színpaddal. „A mernyei csoport előadása közben a közönség többször gyűlölettel kiabált rá a színen szereplő kuláckra, a traktorista felé pedig rokonszenvező tapsát fejezte ki.” A kálmancsói körzeti bemutatón „utálat áradt a nézőtérrel a fasiszta hadbíró őrnagy felé... annál nagyobb szeretet sugárzott a dolgozók szeméből özv. Eszterághné és fia felé, akik szembeszálltak a zsarnoksággal, és harcoltak a népért”. Szinte általánossá vált, hogy az egyes műsorszámokat a teremben élenjáróknak ajánlották. A közönség a bemutatókon véleményét is nyilvánított, néha vitázott a zsűrivel. A felszólalók azonban a legtöbb esetben szakszerű tájékoztatást kértek a zsűri tagjaitól. Így hasznos tapasztalatcsere jött létre. A zsűri minden szakágban részletesen értékelte a produkciókat (a színjátszást rendezők, színészek, az énekkari szereplést szakképzetti karnagyok, a népi táncot koreográfusok bírálták el). A szereplő csoportok műsorválasztása 1949-hez képest is sokat javult. A színjátszók általában erejüknek megfelelő darabot választottak. Ez jellemezte éves munkájukat is. (Néhány cím: Az Ifjú Gárda, Légy jó mindhalálig, Az orosz kérdés, Mélyek a gyökerek, Megváltottunk, Zászlóvivők, Kisunokám, Mélyszántás, Fény a tanyán, Hontalanok, Duda Gyuri, Vitézek és hősök, Üzenet az élőknek, Százszekere kenyere, Péter is akarja, Ez élet ára, Golgota, Katica elindult, Ringató, Gazdag menyasszony stb.) A kórusok többsége népdalokat és munkásmozgalmi tömegdalokat énekelt, többszólamú kórusművek feldolgozásával csak a városi és a járási székhelyi énekarok szerepeltek ebben az évben is. A népi tánccsoportok a versenyre több, már feledésre kárhozott népi kulturális hagyományt elevenítettek föl. Kedves színlátja volt a versenynek az ötvöskényi úttörő furulyazenekar szereplése. A buzsáki népi együttes műsorát filmre vették, a Somogy megyei Tanács énekkara (a későbbi népi együttes) rádiószereplésre kapott meghívást. A sajtó pozitívnak értékelte a versenyt, mondván: „a csoportok jó felkészültsége, tárgyválasztása mind azt mutatja, hogy minden erejükkel elsőként akarnak küzdeni az új, igaz népi kultúráért”. De a hibákat ostorozza el is túlozta a műkedvelés szerepét. „Ne felejtsék el, hogy a kulturális forradalom egyik leghatalmasabb fegyvere a kulturális tömegmozgalom, a nevelő munka egyik legfontosabb eszköze is... éppen ezért ezt a mozgalmat nem megbecsülni annyi, mint akadályozni öt éves tervünk megvalósítását, és gyengíteni a békétábor erejét.”⁹⁵

1950 a „kultúrathon-mozgalom” elindításának éve is. A korábbi spontán építési, létesítési mozgalmat

94. Somogyi Napló, 1950. január 21., 26., május 31.

95. Megyei Pártarchívum. Uo. – Somogyi Napló, 1950. január 29., február 5., 21., március 25., április 18. – 1951. január 9. – Somogyi Néplap, 1951. március 22., 29.

megyei irányítással általánossá tették, a fogalmat bővítették, kiterjesztették a működésre is. Már az év elején verseny indult, s az erről szóló újságcikk kerek perec kimondta: „ahol kicsi a kultúrterem, ott bővíteni, ahol nincs, ott építeni kell”. A nem mindig alaposan átgondolt versengés – a sok jó mellett – kedvezőtlen jelenségek kialakulásához is tápot adott. Egyrészt fokozta az „adj uram, de mindjárt” irreális szemlélet eluralkodását, másrészt fetiszizálta a nagyteremmel és színpaddal rendelkező „kultúrotthonok” szerepét. Az ütemre jellemző, hogy 1950-ben 42 felavatott művelődési otthont tartottak nyilván, 1951 novemberében már 107-et, ez év december 21-re további 15 új otthont felavatását tervezték. A túlzott elvárást még a falusi emberekbe is belepöntálták. Egy csombárdi parasztasszony 1950 nyarán adott nyilatkozata jól példázza ezt: „Igaz, hogy nekünk... most első kötelességünk az aratás, cséplés, termés begyűjtés... de... a kultúrház megépítése... majdnem ilyen fontos. Ha kultúrházunk lesz, gyermekeink nem járnak kocsmába, a klerikális reakció nem tudja őket befolyásolni, mert ez lesz a második otthonuk, ahol szórakozhatnak, tanulhatnak, és a szocializmust jobban tudják építeni”. Az újság tele volt ilyen tudósításokkal: „a már működő somogydöröcskei” művelődési otthonban „folyó komoly kulturális munkának nagy része van abban, hogy a falu lakosai csaknem teljes mértékben áttértek a társas gazdálkodásra”; a művelődési otthonokban tartott „Szabad Föld Téli Estéken a dolgozó parasztság megértette, hogy a felemelkedés útja a közös gazdálkodás”. A „valjanak a dolgozók második otthonává” célkitűzést nem követte, nem is követhette az objektív és szubjektív feltételek ideális biztosítása, mégis hamarosan kijelentő mondattá alakult az óhajtó mondat. A létrejött „szebbnél szebb kultúrotthonok a dolgozók második otthonává váltak... mindegyikben tágas olvasószoza, könyvtár áll a dolgozók rendelkezésére” – írta a Somogyi Néplap 1951. január 8-i száma. A művelődési otthonok köré központosított falusi népművelési munka mindezen fogyatékoságok ellenére ekkor (1950-ben) olyan fejlődési fokot ért el, amelyre méltán ráillett a szocialista jelző. Egyes művelődési otthonokban valóban élénk kulturális tevékenység bontakozott ki. Szerzte a megyében „kultúrotthon mintaheteket” szerveztek az ún. „batéi példa” nyomán, amelyről film is készült (ezzel a címmel). A balatonszemesi otthon heti programja a következő volt: vasárnap sakk- és ping-pong-verseny; hétfőn a DISZ-vezetőség újjáavasztása, sakktréning; kedden MNDSZ olvasókör, ping-pongozás, a táncscsoport próbája; szerdán értekezlet, amelyen az országos versenyben való részvételt beszélték meg, játékest; csütörtökön Szabad Föld Téli Este előadás, diavetítés; pénteken pártnap, politikai beszámoló, diavetítés, műkedvelő csoportok próbája; szombaton DISZ-olvasókör, a heti népművelési munka értékelése,

szórakoztató est. A többi mintahét hasonló programot valósított meg. Főlélenkültek a vendégszereplések. A mintahetek szerencsére nem csak egy alkalomra szóló mintául szolgáltak, bár ilyen szoros programot a téli hónapokban sem tudtak minden héten megvalósítani. A babócsai művelődési otthon éves programjában hat pontba foglalták a főbb tennivalókat. 1. politikai és kulturális ismeretterjesztés; 2. oktatási munka – szakmai és egyéb közismereti tanfolyamok; 3. művészeti munka; 4. az olvasómozgalom megszervezése; 5. szakkörök, rádiókörök szervezése; 6. sportkörök működtetése.⁹⁶

3. Torzulások a népművelési politikában és a kulturális szolgáltatás gyakorlatában

Az általános politikában elkövetett hibák óhatatlanul kihatottak a népművelés területére is. Hatásuk, káros következményük nem azonnal mutatkozott, legalább is a mindennapi gyakorlatban nem. Pedig az ideológiában eluralkodó dogmatizmus bizonyos vonásai 1949–50-től kezdve jelentkeztek már. Mindezekelőtt az osztályharc állandó élesedéséről vallott elmélet következtében kezdettől meglevő bizalmatlanság formájában.

Mi idézte elő ezt az állapotot? Közismert tény: 1950-ben a néphatalom már gyökeret eresztett. A magyar nép sikeresen befejezte, túlteljesítette az ország újjáépítését: a 3 éves tervet, és nagy reményekkel foggott bele az első ötéves terv sokat ígérő megvalósításába. Az emberek elégedettek és jogosan voltak bizakodóak. A demokratikus és szocialista feladatok összefonódása, a proletárdiktatúra létrehozásának békés útja, az a körülmény, hogy a munkásosztály az államhatalom birtokában hatalmi eszközök igénybevételével is harcolhatott a tömegek megnyeréséért, a békéért, a nemzeti függetlenség védelméért, az ország újjáépítéséért, elősegítette, hogy a fasizmus elleni harcban kialakult széles osztályszövetség nagyrészt megmaradjon a proletárdiktatúra időszakában is. Az MDP által létrehozott Függetlenségi Népfront-hoz tartozó demokratikus pártok elfogadták a munkásosztály vezető szerepét, a szocialista építés programját. Megoldható lett volna tehát, hogy mindazok, akik származásuk, helyzetük, neveltetésük és a legkülönbözőbb egyéb okokból nem voltak az új rendszer hívei, munkájukkal mégis vállalhassák azt. A maguk módján, de mégis beilleszkedjenek egy olyan hatalom egészséges keretei közé, amely az embereket mindenekelőtt a munkájuk, tetteik alapján értékeli, itéli meg. Az országos pártvezetés azonban 1949 elején arra a helytelen következtetésre jutott, hogy a népfrontba tömörült demokratikus pártok nem annyira összekapcsolják, mint inkább elválasztják a munkásosztályt szövetségeseitől, ezért létük több kárt

96. Megyei Pártarchívum. Uo. – Somogyi Napló, 1950. április 20., augusztus 3., október 14., december 5. – 1951. január 8.

okoz, mint hasznot. Uralkodóvá vált az a nézet is, hogy a demokratikus pártok pusztá léte állandó tartalékot jelent az ellenség számára. E nézetekből kiindulva 1949-ben, a májusi országgyűlési választások után gyakorlatilag megszűnt a többpártrendszer Magyarországon. A szocializmus építése végbemehet egypártrendszerben és többpártrendszerben egyaránt, de a munkásosztály és a nem proletár dolgozó osztályok, rétegek tartós és szilárd szövetsége nélkül nem. Az említett helytelen politika következtében elsorvadt a népfront is. A pártvezetés súlyos hibái a személyi kultusz kialakulásához vezettek, amelynek következtében lazult a munkásosztály és a párt kapcsolata.

Az 1950-es években, a Rajk-per után szaporodó törvénytelenések, az „állandóan élesedő osztályharc” elméletének térhódítása idején a beilleszkedési lehetőség rendkívül rövid idő alatt megszűnt. S nemcsak a szövetségesek számára, akiknek a beilleszkedése közösségi érdek lett volna, hanem azok számára is, akik a hatalom oldaláról megpróbálták a beilleszkedés lehetőségeit megteremteni. Természetesen a kemény osztályütközések kora még nem teljesen múlt el. A politikai és gazdasági hatalmuktól megfosztott volt uralkodó osztályok tagjai itt élték közünk, sokuknak nemzetközi kapcsolata is volt. Bátoríthatta őket a nemzetközi imperializmus mozgolódása, a szocializmus erőszakos visszaszorítására irányuló törekvés. Ekkor dúlt a koreai háború, a harmadik világháború kitérőre reális veszéllyé vált. Ilyen körülmények között a meghúzó „belső ellenség” nem kis veszélyt jelentett.

De nem minden elégedetlen ember volt egyben ellenség is. Az ellenségre valóban éberem oda kellett figyelni, de a bonyolult osztályharc közepette sem volt törvénytörő az általános bizalmatlanság fölülkerekedése, a törvénytelenések elkövetése. Mivel mégis ez történt, a feje tetejére állt sok minden. Bizonytalanság, újfajta „fortélyos félelem” uralkodott el. Mindez gyorsan ment végbe. De a tiszta, eredeti és továbbra is megmaradó célok, valamint a fokozatosan eltorzuló, voluntarisztikus, akarnoki gyakorlat közötti ellentét nem látványos fordulatként jelentkezett az emberek életében és tudatában, nem egyik napról a másikra következett be, hanem bonyolult áttételekkel, megtévesztő látszatok burkában. Amikor pedig a mennyiség már minőségbe csapott át, a fölismerés éppen azokban szült drámai válságot, akik belülről, hittel vállalták a szocializmus ügyének szolgálatát.

Ebben a bonyolult folyamatban a Somogy megyei népművelés is tele ellentmondással haladt előre (de előrehaladt). A bizalmatlanság mindjobban áthatotta a kulturális munkában tapasztalt hiányosságok megítélését, ugyanúgy, mint ahogy ez a társadalmi gyakorlat bármely más területén történt. Ha valahol akadozott a népművelési munka, az illetékes párt- és

tanácsai szervek alapos indok nélkül is az ellenség befojósításának, hatásának tulajdonították. A már szóban említett példák mellett álljon itt még néhány bizonyítékul: „Balatonbogláron megjelentek ugyan a csoportok, de különböző időpontokban, és így a versenyt nem tarthatták meg. Ennél ellenséges tevékenységet láttunk, kivizsgálására kiküldtük a járási népművelési előadót”. „Az ellenség aknamunkájának hatására hangzott el több csoport részéről, hogy minek nekünk a verseny, tudunk mi anélkül is szerepelni... a reakció támadásának ellensúlyozására aktívakat küldünk ki a kultúracsoporthoz felvilágosító munkára.” „Dolgozó népünk áttörte a reakció hadállásait... A kultúrfronton azonban még nagy rések tátonganak, amelyekben keresztül az ellenség szabadon gázdálkodhat.” „Ha megnézzük, hol nem sikerülnek a Szabad Föld Téli Esték, a különböző rendezvények, ott mindig felfedezzük az osztályellenséget.” Egyes esetekben a színvonalatlanul bemutatott szocialista darabok műsorra tűzését, sikertelenségét is az „ellenség keze” munkájának tulajdonították, mert úgy mond „az ellenség tudatosan törekszik ezzel a szovjet emberek lejáratására” (pl. a Moszkvai jellem esetében). Ez utóbbi szemléletet csak egy lépés választotta el attól az „éberségtől”, mely gyakran volt tapasztalható ekkoriban: „Mindig gyanús, ha valaki nagyon igyekszik, mert jó munkájával akarja elterelni a figyelmet a foltos múltjáról”.⁹⁷ Ez a szemlélet számos tenni akaró szakemberben ébresztett félelmet, ami aztán a népművelési munkától való elzárkózásukhoz vezetett. A hibák fölfedésekor soha föl se merült, hogy van hozzá nem értés, hanyagság, felületesség, fölkészületlenség a népművelési munkában is (nemcsak az ipari és a mezőgazdasági termelésben), s ezek ellen szintén könnyörtelenül föl kell lépni. Természetesen megfelelő körültekintéssel, a konkrét helyzet konkrét elemzéséből kiindulva, az intézkedést a realitásokkal szembesítve.

Sajnos, itt az esetek többségében nem így történt, mert mindent erre az egy gyűjtőfogalomra szűkítettek: ellenség, amely a legtöbbször megfoghatatlan volt. Ezért az „ellenség” elleni küzdés nagyrészt üres jelszóvá kopott. A kulturális életben „fölfedezett névtelen bűnbakok leleplezése” automatikusan nem vezethetett a hiányosságok megszüntetéséhez, az ismeretterjesztő előadások, a műsoros rendezvények, a kiállítások, a színházi és mozielőadások látogatottságának növekedéséhez, az olvasómozgalom fejlődéséhez, az iskolai vagy tanfolyamszerű népművelési formák bővítéséhez, az egész népművelési tevékenység intenzív jellegének erősítéséhez. Ehhez konkrét intézkedésekre volt szükség. Szerencsére több ilyenre sor került (pl. az ismeretterjesztő előadások tematikájának bővítése, szabadon választható előadások lehetővé tétele; bővebb műsorválasztást biztosító műsorfüzetek kiküldése; a művészeti csoportok, szakkörök szak-

97. Egy megyei jelentésből (1950-ből). Megyei Pártarchívum. Uo. – Somogyi Napló, 1950. február 16., november 23.

mai, módszertani segítése, szakreferensek beállítása; az iskolai oktatás és a népművelés kapcsolatának erősítése, a népművelési ügyvezetők képzése stb.). A bizalmatlansági légkör, a mindenáron való ellenségkeresés azonban csökkentette a jelzett intézkedések hatását, mert több jó szakembert távol tartott az előadások vállalásától, a csoportok vezetésétől, a könyvtárosságtól, a népművelési ügyvezetői (művelődési otthon igazgatói) tisztség elfogadásától. Mindez mérsékelte az ekkor már széleskörűen kibontakozott kulturális tömegmozgalom színvonalát, hatékonyságát.

Az ismeretterjesztő előadásokon, a kulturális versenyek bemutatón (döntőin), a filmmatinékon, az író-olvasó találkozók (könyvankétokon) meghonosított vitaszellelem lassan-lassan eltorzult, rossz irányba fordult, egyhangúvá, egyformává vált. A már másutt idézett megnyilatkozások folytatódtak. Az Új barázdát szánt az eke című regény hencsei ankétján például a hozzászólók „az élesedő osztályharcot” hangsúlyozták, ezért a könyv fontos tanulságaként „fokozott éberségre” hívták föl a „dolgozók” figyelmét. Úgy vélték: a Szovjetunió kitaposott utat teremtett számunkra, tehát mi az „előttünk járó” példa alapján ki tudjuk számítani „az osztályellenség, a kulákok támadását”, csak ébernek kell lennünk. A hozzászólók sokszor kritika mentesen, mindent jónak, dicséretesnek tartva magasztalták a szóban forgó művet, produkciót, nem feledkezve meg a rendszer szólamszerű dicsőítéséről sem. Ez a konformista hozzáállás nagymértékben lerontotta a véleménynyilvánítások hitelét. De a jó előadások, filmek iránt nem szűnt meg az érdeklődés. Még mindig volt olyan ismeretterjesztő előadás, amelyen szinte záporoztak a kérdések. Kálmancsán egy idős parasztember minden természettudományi témát „kivesézett” a kérdéseivel, nevezetesen: „Mi a lélek?”; „Mi az én?”; „Miért öregszik meg az ember?”; „Miért szűnik meg az élet?”; „Miért nem esik le a Föld?”; „Miért nem ütköznek össze az égitestek?”; „Mi lesz, ha kihül a Nap?”; „Mi a fényév?” stb. Az érdeklődés elsősorban a természettudomány iránt volt ilyen nagy. A későbbi (1951–52-es) időszakban a „szájbarágó” előadások során a falusi emberek kérdései, hozzászólásai megszüntek (kivéve a bizonyos rendeletek iránti érdeklődést). Egy 1953-as megyei jelentés ezt írja: „Nagy általánosságban nem szólnak hozzá az előadásokhoz, meghallgatják és hazafelé beszélgetnek róla. De több helyen munkafelajánlások, versenykihívások születnek az előadások hatására”.⁹⁸

A megyei újságban teljesen megszűnt a vita, kulturális kérdésekről csak „ex chatedra” kijelentések, megfölbbezheteretlen bírálatok hangzottak el. Mintha soha nem hallották volna Révai József kongresszusi felszólalásából a következőket: „Nyílt, elvi viták, szabad elvi bírálat és kulturális, nemzeti egység: ezt a hármas és mégis egységes feladatot kell szem előtt tartanunk”.⁹⁹ Sajnos, még a korábban közölt műsor-

választási tanácsok is elmaradtak a lapban. Egy kaposvári író-olvasó találkozó fogvatékosságairól szóló cikk olyan maximalista igényt támasztott a saját regényéről előadást tartó íróval szemben, amely az adott esetben nagyrészt kielégíthetetlen volt, másrészt nem is volt mindenben feladata az előadó írónak (Hunyady Józsefről és Elsüllyedt ország című regényéről van szó). A cikkíró azt kifogásolta, miért nem beszélt az előadó az íróknak a dolgozókhöz való viszonyáról és arról, hogy ankétokat tartanak országszerte; miért hallgatott a pártos irodalomról és a szovjet irodalomról. A legfurcsább az a megállapítás, hogy a „dolgozók” az említett hiányosságok miatt nem szóltak hozzá (a főok pedig: nem olvasták a könyvet, bár ezt a cikk is egyik hibaként megemlíti).

A legnagyobb torzulást a népművelési munka beszűkítése, mind egyoldalúbb értelmezése okozta. Mivel az öncélúság jogos elvetése, a kulturális szolgáltatás célirányosságának hangsúlyozása a közvetlen hatás föltételezésével párosult, az így bekövetkezett gyakorlat a műkedvelő mozgalmat is szürkévé silányította. A termelés fokozása, a terménybegyűjtés, az adófizetés serkentése, a tsz-szervezés elősegítése érdekében alkalmazott „kulturagitáció” kezdeti kedvező fogadtatása megszűnt. Elsősorban azért, mert a „padlássöprések”, az elkövetett törvénysértések, a „nadrágszíjak összehúzóása” következtében egyre kiáltóbb lett az ellentét a valóság és a „boldog jelenről, a „napsugaras jövőről” kántáló rigmusbrigádok műsora között. Pedig rigmusból („csaszustkából”) akadt bőven:

Rózsaszínű a békekölcson kötvényem,
Ezért élek rózsaszínű reményben.
Békekölcsonból épült falunkban az óvoda
és a falunk kultúrotthona.
Azon jöttek falunkba az új aratógépek,
Így szolgálja a békekölcson a népet.

— * —

Vidd be hamar a búzádat,
Kívánja a béke,
Cséplőgéptől menj kocsiddal
A raktár elébe.

— * —

Képes Jóska gépkezelő,
Ő az, aki mindig első.
Kétszázhusz a százaléka,
Őt dicséri ez a nóta.

— * —

Baranyában szól a nóta,
Vígán vannak pár nap óta;
A két megye versenyébe'
Most Baranya tört az élre.
Nem sokáig lesz az élen,
Eikerüljük még a héten.
Somogyban zeng majd a nóta,
S Baranyának lóg az orra.

98. Somogyi Napló, 1950. január 31. — Somogyi Néplap, 1952. február 29. — Megyei Pártarchívum, 33. fond. I. 21. öe. 1953.

99. Az MDP II. kongresszusán mondott beszéd. Kulturális forradalmunk kérdései. Szikra, 1952. 30. old.

Többnyire az egyéni és csoportdicsérő szövegeket fogadták a legszívesebben, egyre többen akadtak azonban, akik ezt is elhárították (mert gazdatársaik körében ezzel nem váltak népszerűvé). A bíráló rigmusok nemegyszer tényleg megtették hatásukat, a „szégyenkező” gazda gyorsan teljesítette beadási kötelezettségét, nehogy még egyszer „kiénekeljék”. De nem egy községi tanácsvezető szükségtelenné tartotta a „köszöntő brigádok” működtetését, mondván: „a begyűjtést törvény írja elő”. Az itt közölt utolsó rigmus a „somogyi virtus” serkentését célozta, de a „Baranyának lóg az orra” záró sor nem éppen szocialista jellegű befejezést takar. Így az eszköz, a verseny maga válik céllá. Vagy a vándorzászló elnyerése volt a cél? A szöveg ugyanis nem utal rá, hogy a versenynek nincs vesztese, mert a cél az emberek életének megjavítása mindkét megyében.

Egyébként 1953-ban már szinte teljes egészében a „kulturagitációs” szemlélet uralta a műkedvelő művészeti munkát. A faliújságok, kiállítások szemléltető agitációs, mozgosító szerepe általánossá vált, az egyre szaporodó hangos bemondók kifejezetten agitációs feladatkört láttak el, az ún. „hangosautók” is ezt a célt szolgálták. A „kulturagitációs” brigádok mindenütt feltűntek: művelődési otthonokban, gyűléseken, a mezőn, a cséplőgépnél, a begyűjtőhelyen, a paraszti portákon. A tudósítások szerint egy-egy brigád heti szereplése meghaladta a tizet is. De sohasem volt elég. Az újság még azt is felrótta, hogy művészeti munkával miért nem lepezik le „az üzemekben megbúvó jobboldali szociáldemokratákat”. Kevésbé hihető, hogy aratáskor a mezőn az aratók munka közben együtt énekeltek a hangszóróban közvetített dalokat, mert „így dalolva könnyebben megy a munka”. A leghasznosabb agitációs forma az esti ingyenes filmvetítés volt (ilyen repertoárral: Talpalatnyi föld; Felszabadult föld; Boldog nyár; Megújhdott föld; Gyarmat a föld alatt; Donyeci bányászok).¹⁰⁰

A közvetlen hatásra törekvés, a számszerűség, a mennyiség túlzásba vitelét, a kulturális szolgáltatás elnagyolását, a minőség romlását idézte elő. A gyors eredményvárás ugyanis azt követelte, hogy az élet minden területén állandóan legyen jelen a kulturális szolgáltatás. Ez erőn felüli szereplési dömpinget kényszerített a műkedvelő csoportokra, amelynek következtében a főkészülésre alig jutott idő. Emiatt a fontos mondanivaló is sokszor aacsony művészi színvonalon került megfogalmazásra. Tetézte e gondot a műsoranyagok sematikusága. A közvetlen eredményvárás megfertőzte az olvasómozgalmat és a filmek vitáját is. A Kis Katalin házassága című filmet (amelyet Révai József az MDP II. kongresszusán és más beszédeiben a jó alkotások közé sorolt) a kaposvári Textilipari Vállalat dolgozói értekezleten vitatták meg. „En is a makrancos Kis Katalinhoz hasonlítottam, nem akar-

tam tanulni – mondta az egyik munkásnő. – Dolgozó társaim felvilágosítottak, pártunk segítette, emberré lettem.” „Boldog vagyok, hogy férjem akaratom ellenére is tovább tanult. A durcás, férje törekvéseit lebecsülő Kis Katalinban magamra ismertem” – hangzott egy másik felszólalás. Bár ilyen egyszerű lett volna! Szinte groteszknak hat a mai olvasó számára az 1953 márciusában, a törvénysértések idején írott cikk (egy vállalati dolgozó tollából): a Széttört bilincsek című szovjet „filmből még inkább megtanultuk szeretni és megbecsülni a szabadságot, amely minden nemzetnek életető ereje, és amely nélkül sivár, reménytelen sors vár egy népre”.

A termelés és a kultúra közötti közvetlen kapcsolat föltételezésének egyik legkirívóbb gyakorlati példája, hogy a hivatásos népművelőket gyakran operatív begyűjtési munkára rendelték ki, a művelődési otthonok egy részét rendszeresen terményraktárként „hasznosították”. Komoly problémát jelentett az otthonosság tétele, mert nem jutott elegendő pénz megfelelő bútorok beszerzésére. Mégis nemegyszer előfordult, hogy a különböző berendezési tárgyak más szervekhez vándoroltak.¹⁰¹

1951 és 1953 között mérséklődött az irodalmi tevékenység. A megyei irodalmi munkaközösség már említett irodalmi pályázatával úgyszólván lezárult ez a kezdeményezés. A megyei lapban teljesen visszaesett az irodalmi értékű prózai írások közlése, semmit sem javult a versek szerepeltetési aránya, színvonala. A Somogyi Néplap 1953. augusztus 20-i számából, egy népi költő verseiből, ízelítőül lássunk egy versszakot:

Itt van az alkotmány ünnepe,
Népi kormányunk viszi azt sikerre.
A magyar nép dolgozott serényen,
Borunk, búzánk, kenyérünk van bőven.

A lap így méltatta: „Mondanivalójának általános érvénye és formai szépsége a megszokott rigmusok fölé emeli. Ez is, többi verse is népdal, a sokat hiányolt, új tartalmú népdalok példái”. A Szépirodalmi Könyvkiadó 1953-ban jelentette meg Somogyi Pál: Nagy iskola című regényét. A lap ismertetője szerint: „A regény felépítése arányos. Látszik, hogy megírását komoly felkészülés és tervszerűség előzte meg. Nyelvezete tökéletes. Az író helyesen alkalmazta a népi kifejezéseket... Emei a regény értékét az is, hogy mind a cselekmény, mind a megválasztott tárgy helyesen támogatja a mondanivalót”.¹⁰²

A falucentrizitás továbbra is szembevető (a zene kivételével). Kaposváron 1952 után visszaesett az iskolán kívüli zenei élet, a zenészek iránti bizalmatlanság miatt megszűnt a szimfonikus zenekar (egy „zenekedvelő” ezt a lapban szóvá is tette, már mint a megszűnést). A zeneiskola hangversenyeinek a száma

100. Somogyi Néplap, 1951. július 10. – 1952. július 29., augusztus 5. – 1953. február 1., augusztus 6.

101. Megyei Pártarchívum. 33. fond. I. 21. óe. 1953. – Somogyi Napló, 1951. január 9. – Somogyi Néplap, 1953. március 4.

102. Somogyi Néplap, 1953. augusztus 20., szeptember 5.

azonban örvendetesen tovább nőtt. 1951-ben egy operaelőadás és négy hangverseny volt Kaposváron (ezenkívül a Munkácsy Mihály Gimnáziumban 4 rész, gramofonnal szemléltetett előadás a nagy komponisták alkotásaiából); 1952-ben a rendőrzenekar egyszer és a zeneiskola iskolán kívül szintén egyszer szerepelt; 1953-ban a zeneiskola öt hangversenyt adott és egy operaelőadásra is sor került a színházban. Nagyon megcsappant a színházi rendezvények száma is. 1951-ben a következő darabokat mutatta be a pécsi színház: Tartuffe (Major Tamás vendégszereplésével); Ármány és szerelem (Gellért Endre rendezésében); Liliomfi; Amerika hangja; Jegor Bulicsov; Cigánybáró; Gerolsteini nagyhercegnő; Szibériai rapszódia; Házasság hozománnyal (szovjet operett). Ebben az évben Kaposváron vendégszerepelt még a kínai ifjúsági művészegyüttes is. 1952-ben a Magyar Néphadsereg Színháza Szimonov szerzeményét, a Legény a talpánt és a Közös út című csehszlovák darabot mutatta be; műsort adott még az Állami Népi Együttes, Latabár Kálmán (Vidám est címmel), valamint a pécsi Nemzeti Színház (a Tűzkeresztység, a Harminc ezüst pénz, a Clementina asszony szalonja, a Harmadévesek, a Három a kislány, a Denevér és az Orfeusz c. darabok bemutatásával). 1953-ban mindössze kétszer látogattak Kaposvárra a pécsiek (a Hurrá lányok c. szovjet vígjátékkal és a Nem magánygy c. szovjet bohózzal).

A nép művelése alatt többnyire az alacsonyabb műveltségűek „oktatását” értették, az értelmiség feladata ennek ellátása volt. Ez a leszűkített értelmezés sok kárt okozott. Egyrészt számon kívül maradt a magasabb műveltségűek szervezett jellegű fölkészítése, továbbképzése népművelői alkalmasságuk fokozása céljából. Másrészt kis lehetőség kínálkozott az értelmiség önképzésére is. Emiatt az ismeretterjesztő füzetek anyagának szó szerinti továbbadása (felolvasása) továbbra is divott. Az előadók többsége szabad előadás esetén is vajmi keveset, vagy semmit sem tudott hozzáadni a témához, így a hatékonyság, az emberek meggyőzése, nevelése a szürke előadások miatt egyre inkább veszített az erejéből. Az előadók a munkaközösségi „feldolgozást”, vitát kisiskolás módszernek tartották, elvetették. Többségük az előadással való politizálás dolgában volt a legjobban megakadva, főleg a szakmainak tekintett témák esetében. Módszertani segítségük formális volt, sokszor szólamyszerű. Az ajánlott irodalomhoz a községi előadók nagyrészt hozzá sem juthattak, a mennyiségi szemlélet miatt nem is nagyon törekedtek rá. A községek népművelési munkájának megítélésében elsősorban a számszerűség és nem a minőség számított. Elmarasztalást akkor kaptak, ha elmaradt egy-egy előadás, vagy időszaki (és nem állandóan) működtek műkedvelő csoportot. Emiatt nemegyszer előfordult, hogy egyes

községekben a filmvetítés 10–15 perces szünetében tartották meg az ismeretterjesztő előadást. A bizalmatlanság légköre gondolati bizalmatlanságot is szült. Attól senkinek sem esett baja, ha csak a „brosúrárt” mondta el. A félelem szülte túlzott óvatosság miatt még az a képtelen elképzelés is napvilágot látott, hogy „én elmondom az egészségügyi előadás szakmai részét, a politikus pedig utána mondja el annak politikai vonatkozásait”. (Persze, az effajta „óvatosságot” nem mindig a félelem idézte elő! A gondolati, a szellemi restség, a politikai-ideológiai állásfoglalástól való tartózkodás nem kizárólag a helytelen politika következménye volt, de nagy mértékben abból eredt. Az értelmiség intellektuális együttélésének szervezeti kezei úgyszóván nem is voltak.)

A túl egysíkú népművelési orientációt az értelmiség egyes rétegei hamar észrevették, jelzéseik eljutottak az illetékes népművelési szervekhez is. Az ismeretterjesztő előadások témaköre túl szegényes volt, alig-alig hangzott el irodalmi, történelmi előadás, zenei, képzőművészeti meg egyáltalán nem. A megyei népművelési osztály 1951 őszén már oldottabb témajavaslatot bocsátott közre, amelyben Aranyról, Petőfiről, Mikszáthról és Móriczról, a szovjet és a magyar festészet legszebb alkotásairól szóló előadásokat is ajánlott. A Magyar Történelmi Társulat Kaposváron és 4 járási székhelyen (Barcsan, Csurgón, Nagyatádon és Siófokon) történelmi előadássorozatot indított. Az arányok jobb kialakulása azonban csak a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat megyei szervezetének létrejötte (1953 őszén) után következett be.

A könyvkiadás fogyatékoságai 1953-ra mindjobban kiütözköztek. A megyében ekkor már 1 állami megyei könyvtár, 5 járási és 192 községi népkönyvtár működött. Az emberek egyre jobban keresték a „jó könyvet”, de sokszor sem a könyvtárban, sem a könyvesboltban nem leltek rá. „Nem kielégítő a választék a kaposvári könyvesboltban. Kevés a magyar szépirodalom” – írta a Somogyi Néplap 1952. február 3-án. Később, 1953-ban sem sokat változott a helyzet. Ilyllyes Gyula Hetvenhét magyar mese című könyvéből mindössze 100 példányt kapott Kaposvár, ami pár nap alatt elfogyott. Hasonló volt a helyzet a magyar nép története összefoglaló művel is. A könyvkiadást tehát eléggé szűk keretek között mozgott. Az állami könyvtárak könyvállománya 1953-ban 88 074 kötet volt, melyből a beiratkozott 26 827 olvasó 374 495 kötetet kölcsönzött ki.¹⁰³ Az üzemi könyvtárak forgalmáról nincs pontos statisztikai adat. Becslés szerint az állami és szakszervezeti könyvtárak beiratkozott olvasói a megye lakosságának mintegy 10 százalékát tették ki (ma 26,5 százalékát). Az olvasómozgalom elévülhetetlen eredményeit nagy mértékben lerontotta, hogy a központilag irányított könyvellátás – a helye-

103. Somogyi Napló, 1951. január 18., 28., 31. – Somogyi Néplap, 1951. április 17., augusztus 5., október 5., 18., november 7., 20. – Somogyi Néplap, 1952. január 3., február 3., március 22., április 18., július 16., augusz-

tus 12., 14., december 3., 11., 27. – 1953. január 21., május 20., szeptember 15., október 22., 23., november 24., december 17. – KSH Somogy megyei igazgatósága, 1956. 287. old.

len könyvkiadással összefüggésben – számos, érdekelenséget kiváltó tematikus könyvvel vagy a tömegek általános politikai műveltségét meghaladó művekkel is elárasztotta a könyvtárakat. Ugyanakkor jelentős szocialista művek nem kerültek nyilvánosság elé, s indokolatlanul kevés nyugat-európai és amerikai mű jelent meg. Talán ez is hozzájárult a könyvkölcsönzés ún. árukapcsolásához. Magyarul: a klasszikusok kölcsönzésekor a nagyrészt gyermekolvasókat olyan könyvek hazavitelére is „rábeszéltek”, amelyek sem őket, sem szüleiket nem érdekelték, értelmi képességüket, műveltségüket meghaladták. Ezek egy része olvasatlanul került vissza a könyvtárakba.

Noha a könyvtárak sok könyvkiállítást rendeztek, többször kapcsolódtak ilyenekkel az ismeretterjesztő előadásokhoz, műsoros bemutatókhoz, a közvélemény önképzésre való orientálása mégsem volt eléggé céltudatos. Nem kedvezett ennek a kialakult általános népművelési gyakorlat sem, mely – a műkedvelés öntevékenységen alapuló mozgalmá ellenére – a kínált kulturális szolgáltatás passzív fogyasztására, elfogadására ösztönzött. Ezt tapasztalhattuk a különböző alkalmak kapcsán kifejtett (s többször idézett) szóbeli és írásbeli vélemények jellegében, természetében is. Ezek szorgalmazása ugyanis arra irányult, hogy a megnyilatkozások azt fejezzék ki, amit a hivatalos politika hallani szeretne. A gondolkodás így kevésbé fejlődhetett, a tömegek tudata ezért nem belsőleg átgondolt, érlelt meggyőződés útján alakult, hanem túlnyomórészt külső ráhatások szűkre szabott kényszerpályáján haladt. A paraszti hallgatóság magában azért továbbra is élénken gondolkodott. Óvatosságból „fegyelmезetten” visszatartotta kikívánczozó ellenvéleményét, de ez nem használt sem az ügynek, sem önmaga fejlődésének. Az urak ellen évszázadok során kialakult bizalmatlan, kételkedő természete tovább élt, s néha még a jót is ellenérzéssel fogadta. Mindez nem véletlen.

A pártajtó az agitációt úgy magyarázta, hogy az a napi feladatok mozgósítására törekszik, a propaganda pedig a távlati fejlődést, a jövőt tárja az emberek elé. A két fogalom ilyenén értelmezése hibás. Lenin a *Mi a teendő?*-ben világosan kifejtette, hogy az agitáció és a propaganda között nem a célban van különbség, hanem a módszerben, elsősorban az adott téma kifejtésének mélységében, szélességében. Mindkettőnek mozgósítania és törekednie kell arra, hogy a tömegek elfogadják az általa ismertetett igazságot, eszmét. A „propagandistának, ha például a munkanélküliségről beszél, meg kell magyaráznia a válságok kapitalista jellegét, rá kell mutatnia azokra az okokra, amelyek kikerülhetetlenné teszik a válságokat... változnia kell, hogy ezt a társadalmat szükségszerűen fel kell váltania a szocialista társadalomnak stb. Egyszerűen sok eszmét kell adnia... ezeket... (viszonylag) kevesen fogják azonnal elsajátítani. Az agitátor viszont, amikor erről a kérdéstről beszél, olyan

példát fog felhozni, melyet a hallgatói jól ismernek... és minden igyekezetével arra fog törekedni, hogy ebből a közismert tényből kiindulva egy eszmét adjon... azt az eszmét, hogy a gazdagság növekedése és a nyomor növekedése között esztelen ellentmondás van, arra fog törekedni, hogy elégedetlenséget és felháborodást keltsen a tömegben ezzel a kiáltó igazságtalansággal szemben”¹⁰⁴ A népművelési propaganda és agitáció Somogyban is ellentmondásos volt. Az ismeretterjesztő előadások jövőt propagáló része sokszor deklaratív kinyilatkoztatások pufogtatásából állt, más része eleve az álmok ködében lebegett, s ezeket a mező természeti törvényeit jól ismerő parasztság a kezdeti „ámuldozás” után elutasítóan fogadta. A „micsurini növénynevelés” módszereit az előadásos propaganda úgy próbálta ismertetni, hogy „meggyőzően” kimutassa: a közeljövőben a „magyar föld” általános gyümölcsévé válik a citrom, a narancs, mindenütt tenyészik majd a gyapot és a gumipitypang. Üresjáratú erőfeszítés volt továbbá a napnál világosabb mezőgazdasági feladatok előadásos szajkózása, nevezetesen: „Mikor vessünk?”, „Mikor arassunk?” stb. „Falusi kuitúrmunkásaink feladata, hogy a dolgozó parasztokat meggyőzzék az őszi mélyszántás, a korai vetés fontosságáról, valamint az őszi pontosság begyűjtésének jelentőségéről.”¹⁰⁵ Ettől nem jött meg a paraszt termelési kedve, nem nőtt igyekezete, mert ha teljesítette beadási kötelezettségét, akkor is követeltek tőle, amely gyakorlat kenyér és hízósértés nélkül maradt parasztok tömegéhez vezetett. Így az agitáció és a propaganda viszájára fordult. Nemcsak a „dolgozó helyett” kellett hadakoznia (a gazdasági ösztönzőket erkölcsi ösztönzőkkel helyettesítenie), hanem a valósággal is szembekerült. Csoda-e, ha a népművelési munka nevelési funkciója igen nagy csorbát szenvedett?

A megye irányító testületei több hiányosságot idejében fölismertek, de az általuk hozott határozatok nem voltak elegendőek a problémák megszüntetésére. Az intézkedések ugyanis nagyrészt szervezeti jellegűek voltak annak érdekében, hogy a sok tekintetben hibás politikai gyakorlatot ellensúlyozó népművelési munka élénkebbé, kiterjedtebbé váljék. „Megyei pártbizottságunk önbírálattal megállapítja, hogy a kultúrforradalom jelentőségét fölismerte ugyan, de a kellő intézkedéseket sokszor nem tette meg. Így a kultúrházak kihasználtsága 22 százalék. A múzeum látogatói között még mindig csak 15 százalék a munkás, és csak valamivel több a paraszt... A Szabad Népek megyénkben 14 735 előfizetője van. Emellett naponta még kb. 3000 példányt adnak el... A Somogyi Néplap előfizetői és napi elárúsítása kb. 7000. A Tartós Békéért című lapé 1400. Mindez azt mutatja, hogy a pártajtó rendkívül gyengén terjedt el a megyében... Nagy hibának tekintjük, hogy a kaposvári színház kihasználatlanul áll” – írta pártbizottsági ülésre hivatkozva a megyei első titkár a Somogyi Néplap 1951.

104. Lenin művei 5. kötet. Szikra, 1953. 424–425. old.

105. Somogyi Néplap, 1953. szeptember 18.

március 13-i számában. A város kulturális életének pangását eléggé egyoldalúan értelmezték. „A szocialista fejlődést visszatükröző komoly rendezvények nincsenek, az üzemi és egyéb kultúr csoportjaink színvonalja alacsony, és műsorpolitikájuk sem kielégítő. Irodalmi és zenei életünk fejletlen... tervszerűtlenül, szervezetlenül jelentkezik a kultúrtevékenység, amely gyakran eltávolodik a politikai és gazdasági feladataink elvégzésére való mozgósítástól.” A hibákat felsoroló okfejtés nem szólt az üzemekben nélkülözött ismeretterjesztő előadások szükségességéről, csak a látványos színházi irodalmi előadásokra utal (pedig Kaposváron volt a legtöbb képzett előadó); meg sem említi a város képzőművészeti életét, az eredményesen működő Balázs János Képzőművészeti Kört, a múzeumot, a könyvtári olvasómozgalmat, a mozielőadásokat, az iskolák és a népművelési intézmények együttműködését, a jobb feltételek biztosítását. A szubjektív feltételek javítására már csak a következő megállapítás jutott: „A város vezetőségének számos funkcionáriusa és a tömegszervezetek vezetőinek nagy része még ma is lebecsüli a kultúr munka jelentőségét.”¹⁰⁶ Ez utóbbi megállapítás még évekig kísértett, az 1953. február 2-i megyei pártbizottsági ülésen is fölmerültek ezek a gondok. Különösen az üzemek kulturális szakirányítása hagyott sok kívánnivalót maga után. A társadalmi munkában tevékenykedő „kultúrfelelősök” kevés szakmai segítséget kaptak az SZMT-től, ráadásul a központi műsorfüzetek jobbára mezőgazdasági témával foglalkoztak. A megye és a város egyes vezetői éveken át bizalmatlanok voltak a város műkedvelő csoportjaival szemben. Az említett pártbizottsági ülésen többen éles szavakkal illették az együtteseket „kispolgári összetételük” miatt. „Egyes nagyobb ünnepeken túlnyomórészt kispolgári kultúr csoportok adják a műsort.” „Megállapítható, hogy a kispolgárok elnyomják a munkásfiatalokat, nem adnak szerepet számukra, nem igyekeznek bevonni őket a kultúr munkába.” Indokolatlan, káros „éberség” volt ez, a szektarianizmus sajátos formája, amely nem a sokszor köszönömöt sem kapott munka eredményét vizsgálta, hanem szubjektív előítéllettel döntött, s adminisztratív intézkedést sürgetett a következetes marxista kritika, a türelmes eszmei meggyőzés helyett. Szerencsére a határozat fölülelmedett az említett káros nézeteken, ügyelve arra, hogy a megvalósuló munka tartalma, színvonala javuljon. Arra bátorított, hogy „a magasabb igényeket kielégítő művészeti munka jelentősebb szerepet” kapjon, amely akkor tölti be hivatását, ha „az üzemek belső politikai, gazdasági problémáinak, a munkafegyelem megszilárdításának” szolgálatában áll. A város három legnagyobb üzemének (a fonodának, a cukorgyárnak és a MÁV-nak) függetlenül „kultúrfelelős” beállítását javasolta. Ez utóbbira a fonoda kivételével 1956-ig nem került sor. A határozat szorgalmazta továbbá az állandó színház létrehozását, az ismeretterjesztő tevékenység megjavítását.¹⁰⁷

A nemzeti öntudat, az egészséges lokálpatriotizmus erősítésére, az erre épített szocialista hazafiság kialakítására kevésbé volt alkalmas az ötvenes évek elejének népművelési tevékenysége. Ez a szó: hazafiság, szinte ismeretlen volt a népművelési terminológiában. Révai József részletesen beszélt róla az MDP II. kongresszusán, de sok egyéb értékes, ma is helytálló tanácsával együtt ez sem ért el Somogyig. Mindössze a Magyar Történelmi Társulat ismeretterjesztő előadás-sorozatát meghirdető szövegben (1951 novemberében) esik szó „nemzeti érzés”-ről, „honvédő patriotizmus”-ról, szocialista hazafiságról. A társadalmi haladás kizárólagos hangsúlyozása az elkövetett hibák felnagyító hatására egyre inkább vesztett valóságos értékéből, s nem tudott erős gyökeret verni a szívekben. Az óhatatlan elidegenedést elősegítette a Szovjetunió sokszor elvtelen dicsőítése, a szovjet kulturális termékek túlsúlya.

A népművelési politika említett vadhajtásai csak lerontották, beárnyékolták az eredményeket, csökkentették a kulturális fejlődés hatását, de nem voltak képesek megállítani a gyors előrehaladást. 1953 végéig 144 művelődési otthon (terem), 198 állami könyvtár, 3 múzeum, 191 mozi létesült a megyében. Évenként 2600 ismeretterjesztő előadás hangzott el, amelyen 200 ezer hallgató vett részt; 1500 műsoros estet rendeztek közel háromszázezer résztvevővel (amelyet 250–260 műkedvelő csoport látott el műsorral); 20 ezer filmelőadást tartottak 1 millió 800 ezer néző előtt; 60–70 szakkör működött; a múzeumnak 15–20 ezer látogatója volt; a Falu Színház által nagyrészt falvakban tartott színházi előadások száma és látogatottsága állandóan nőtt (1951: 139, látogató 56 ezer; 1952: 293, látogató 90 ezer; 1953: 406, látogató 159 ezer).

Az irányított olvasómozgalom révén ezrek olvasták Arany János és Petőfi Sándor költeményei után Csokonai válogatott verseit, Vörösmarty Mihály válogatott műveit, Jókai Mór regényeit, Móricz Zsigmond válogatott novelláit, Vajda János válogatott költeményeit, Mikszáth Kálmán válogatott karcolatait, Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényét, Juhász Gyula válogatott verseit, sokan megismerték Eötvös József A falu jegyzője című regényét. Változatlanul sokan olvasták Gorkijt, Solohovot, Andersen Nexöt, Alekszej Tolsztojt, Szabó Pált, Veres Pétert. Különösen nagy volt az olvasottsága az ifjúsági irodalomnak. A megyei könyvtár 1953-as kölcsönzése így oszlott meg: 1,2% ideológiai mű, 13% ismeretterjesztő és 85,8% szépirodalmi alkotás, illetőleg ifjúsági irodalom. Az olvasás polgárjogot nyert, s ha az „olvasó nép lettünk” nem is volt igaz, százak, ezrek izlelték meg az olvasás örömét. Egy „50 év körüli parasztasszony mondta, hogy egyetlen este sem tud” olvasás nélkül lefeküdni. „Amikor olvasok, úgy érzem, egy nálnál olvasottabb emberrel beszélgetek” – nyilatkozta egy falusi férfi. Szabó Pál írta 1953-ban a böhnönyi könyvankétról, hogy a megyei előadó könyvismertetése közben részletek felolvasását kérték a je-

106. Somogyi Néplap, 1951. február 4., március 13.

107. Megyei Pártarchívum. Uo.

lenlevők. Mivel a könyvet Kaposváron felejtették (az Új barázdáról van szó), az egész társaság átvonult az fmsz-boltba. „Megesett már gyakran, mióta világ a világ, hogy a boltot, kocsmát éjszaka kinyitják... leginkább borért. De hogy könyvért nyissák ki, hát ilyen még nem esett... Sz. Gy. olvas egy könyvből a bolt közepén... s néhány perc alatt az utolsó példányig megvásárolják az fmsz raktáron levő könyveit. Verseket, meséket, regényeket.”¹⁰⁸ Íme, ez is a nehéz 50-es évek elején történt.

A tematikussá vált szóbeli ismeretterjesztés sok hasznos elődással is szolgált. A TIT megyei alakuló közgyűlését köszöntve ezt írta egy középiskolai tanár: „Most szép lenni a tudomány harcosának. Érezzük, tudjuk ezt mi, a nép között járó előadók. Nem igaz, hogy a magyar falu meg a somogyi paraszt nem akar művelődni. Két járás községeit látogattam, tanítva Petőfi, Arany, Puskin, Tolsztoj, Gorkij, Csokonai, Katona József műveit. Ha most róna az országutat Csokonai, más lenne a véleménye »a műsáknak szentelt kies tartomány« akkor még szörnyen elmaradt: népéről”. 1951-ben Kaposváron több százan hallgatták meg a Petőfiről szóló előadást; járt Kaposváron Devecseri Gábor, aki a szovjet irodalomról, Barta István, aki pedig Kossuthról tartott előadást a szakértettségis kollégiumban. A természettudományi előadások többsége igen hasznos és kedvelt volt. Részben ennek hatására, részben az általános tudásvágy következtében számos parasztember járatta vagy a könyvtárban olvasta az Élet és Tudományt.¹⁰⁹

Tovább fejlődött a műkedvelő mozgalom. A színjátás a túlzott hajsza és a direkt agitációs követelmények miatt elszürkült, de jelentősen fejlődött a néptánc, mindenekelőtt az új és életképes népi együttesek létrejöttével, megerősödésével. Öregbítette a megye hírnevét a Somogy megyei Népi Együttes, a buszaki, a hedrehegyi, a karádi, a kiskorpádi, a kálmán-csai, a kutasi, a lakócsai (délsláv) és a szentmihály-hegyi (délsláv) népi együttes. A népi együttesek révén céltudatosan előrehaladt a gazdag somogyi folklóranyag gyűjtése, feldolgozása. Az énekkarok – a tánccsoportokkal együtt – alapját képezték az ünnepségek műsorellátásának. A KISZOV énekkara első lett az 1952-es budapesti döntőn. Fölfejlődően volt a bábmozgalom is, elsősorban a balatonberényi bábegyüttes szereplésével, a bábcsoport-vezetők szakszerű továbbképzésével. A szakreferensi hálózat útján nagyobb segítséget kapott a többi művészeti ág vezetője is. Kaposváron színjátszó-rendezői tanfolyam működött (1953-ban).

A falu rendszeres színházi ellátásban részesült. A Falu Színház a következő darabokkal tájolt: Nyugtalan boldogság, Határszélen, Vidám vásár, Közös út, Tartuffe, Képzőművészeti kiállításokat továbbra is elsősorban Kaposváron tartottak. Kiemelkedik a szovjet

festők 1951-es kiállítása. Sok egyéb kiállítás is gyarapította az emberek ismeretét. Az MSZT évenként 20–30 községbe is eljutott a Szovjetuniót népszerűsítő kiállításai; a népművelési szervek több falunapon rendeztek kiállítást az elért eredmények illusztrálására; a megye fejlődéséről – középpontban az 5 éves terv eredményeiről – összefoglaló vándorkiállítás készült. Sikert ért el a Szabad Nép-kiállítás és Az élővilág fejlődésének jellegzetes állomások című kaposvári kiállítás (1951-ben).¹¹⁰

A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum ez időben nyitotta meg felújított állandó kiállítását, amelyről a megyei lap ezt írta: „Szép Somogy tükre: a kaposvári múzeum”. A múzeumban minden évben több időszaki kiállítást rendeztek. Az igényes képzőművészeti kiállítások mellett más témák is szóhoz jutottak. Az utóbbiak közül a legemlékezetesebb a Rákóczi-kiállítás (1953-ban) „mindazokból a tárgyakból és dokumentációs anyagokból, melyek a Rákóczi-szabadságharc Somogy megyei eseményeit őrzik”. Egy látogató így vélekedett (az emlékkönyv tanúsága szerint): „Most győződtem meg arról, hogy a múzeum milyen nélkülözhetetlen eszköze a kultúra emelésének”. Egy másik: „Elhatároztam, hogy ha lesz rá időm, az aratás befejezése után, veszek egy könyvet, amelyik erről a korról szól”. Sokan látogatták a zalai Zichy Mihály kúriát és a siófoki Beszedes József Vízgazdálkodási Múzeumot. Utóbbiban 1953-ban országos népművészetalakozóra került sor, amely seregszemlében Somogy „kiemelkedően szerepelt”. Jelentős eseménye a megye művelődéstörténetének a Medgyessy Ferenc szobrászművész által készített Rippl-Rónai szobor felavatása 1952-ben.¹¹¹

Az 1951–53 közötti időszak népművelése – a torzulások ellenére – nagymértékben hozzájárult a tömegek műveltségének növekedéséhez.

II.

A MEGYE NÉPMŰVELÉSÉNEK FŐBB SAJÁTOSÁGAI 1954 ÉS 1956 KÖZÖTT

Az 1953-as év fordulatot hozott népi demokráciánk történetében. Az MDP Központi Vezetősége júniusi ülésén megállapította, hogy a jelentős eredmények mellett súlyos hibák fordultak elő a szocializmus építésében. A határozat számos intézkedést helyezett kiállításba a hibák kijavítására, az életszínvonal emelésére, a proletárdiktatúra osztálybázisának kiszélesítésére, a törvényesség helyreállítására. Ezek között fontos helyet foglalt el a parasztság beszolgáltatási kötelezettségének mérséklése, csökkentése, a hátralékok egy részének eltörlése (az adóhátralékokénak is).

108. Somogyi Néplap, 1951. március 23., július 13. – 1952. június 24. – 1953. október 6.

109. Somogyi Néplap, 1951. március 7., október 4., november 20. – 1952. január 26. – 1953. augusztus 18.

110. Somogyi Néplap, 1951. október 2. – 1952. december 23. – 1953. július 10., 12., október 11.

111. Somogyi Néplap, 1951. október 2. – 1952. december 23. – 1953. július 10., 12., október 11.

Az egyéb intézkedésekkel együtt mindez fokozta a parasztság korábban megcsappant termelési kedvét, az emberek föllélegzését. De a hibák kijavításának módjában keletkezett huzavona további zavarokat okozott. Nagy Imre a kormány programjáról szóló parlamenti beszédében jobboldali értelmezést adott a júniusi határozatnak. Ennek hatására sok tsz feloszlott Somogyban is. Rákosi szemben állt Nagy Imre hibás koncepciójával, mégis elvtelen kompromisszum jött létre az általuk képviselt két hatalmi csoportosulás között. Emiatt ésszerűtlenül csökkentették az ipari beruházásokat. A munka termelékenysége 1954-ben 4⁰/₀-kal csökkent, az önköltség 3⁰/₀-kal nőtt, az ipari termelés 2,4⁰/₀-kal csökkent. Az ipar így is jelentősen túlteljesítette az eredeti (s nem a fölemelt) ötéves tervet. A mezőgazdaság fejlődése azonban elmaradt az eredeti (mérsékelt) előirányzathoz képest is. A parasztság életszínvonala stagnált, az ipari dolgozóké és az alkalmazottaké nőtt (1949-hez viszonyítva). Az MDP Központi Vezetőségének 1955 márciusi határozata nyílt küzdelmet hirdetett a revizionizmus ellen, de semmit se tett a szektás hibák megszüntetése érdekében. Nemegyszer jobboldalinak bélyegeztek helyes, tényleges hibákat ostromozó álláspontokat is. Istmét megerősödött a szektás vonal. A pártvezetés – megrémülve a paraszti kisáruterelés 1953-ban és 1954-ben elért eredményeitől – túlbecsülte a kapitalista tendenciák veszélyét, s emiatt fokozta a parasztság korábban leszállított adó- és beszolgáltatási terheit. Az állami életben ismét erősödött a túlzó centralizálás, a tsz-szervezésben újból előfordultak az erőszakoskodások. Rákosi és csoportjának ellenállása az SZKP XX. kongresszusán meghirdetett elvek magyarországi alkalmazásával szemben súlyos helyzetet teremtett. Lehetővé vált, hogy Nagy Imre és hívei úgy léphessenek föl, mint a XX. kongresszus eszméinek élharcosai. A Központi Vezetőség 1956 júliusi ülése helyesen tártá föl a problémákat, de a személyi változások nem bizonyultak elegendőnek a kétféle harc végigviteléhez. A „tisza lap” koncepciója megbocsátottnak tekintette az addigi szektás hibákat és a jobboldali, pártellenes nézeteket egyaránt. Így a helyes határozat végrehajtása hamar megtorpant, amely aztán teret adott a revizionizmus előretörésének.

Nagy Imre revizionista nézetei az értelmiség és a kispolgárság körében terjedtek leginkább. A művészetben, irodalomban korábban uralkodó szemiatizmust az ellenkező véglet váltotta föl, amely mindent rossznak mutatott, semmibe vette a nagy jelentőségű szocialista vívmányokat. A figyelem egyszóval újból a parasztság felé fordult, és háttérbe szorult a munkásosztály ábrázolása, történelmi küldetésének elemzése. A jobboldali, revizionista nézetek föllélekítették a nacionalizmust, az egységes nemzeti kultúráról vallott antileninista álláspont a haladó és a reakciós kulturális örökség összemosását jelentette. Mindez Somogyban is érezte kedvezőtlen hatását. A revizionista beütések azonban keveredtek a szektarianizmussal.

Az embereket bizakodás, bizonyos fokú felszabadultság töltötte el az 1953 júniusi KV határozat és a kormányhatározat után. Nőtt az értelmiség tevékenységi kedve, s ez termékenyítőleg hatott a népművelési munkára. Ebben a folyamatban azonban felszínre törtek burzsoá, kispolgári kísérletek is, amelyek ellen ismét csak adminisztratív intézkedésekkel léptek föl. A tenni akarókkal szemben csakhamar ismét bizalmatlanság uralkodott el, ha azok származása osztályszempontból nem volt tökéletes. Így az ütések jószándékú kezdeményezéseket, kisebb tévedéseket is értek, olyanokat, amelyekből elvi kritikai segítséggel később hasznos művelődési teret lehetett formálni.

Az iskolán kívüli művelődés föllendül Kaposváron is. „Sokan szeretnék elmélyültebben foglalkozni a tudományokkal, neves tudósok előadását hallani a fizika, a társadalomtudományok, a művészet kérdéseiről” – olvashatjuk a Somogyi Néplap 1953. december 2-i számában. A TTIT ezért tudományos esteket szervezett Kaposváron. Másfél évi hallgatás után újból tevékenykedni kezdett a Somogy megyei írócsoport. Ennek eredményeképpen a korábbinál jóval élénkebb irodalmi élet bontakozott ki. Az írócsoport irodalmi ismeretterjesztés gyűjtőhelye, fóruma a Somogyi Néplap lett. Az 1953-as év rendkívül szegényes irodalmi publikációját szokatlanul bő és sokágú irodalmi-történelmi propaganda váltotta föl. A magyar irodalom és történelem nagyjai, kiemelkedő eseményei (Balassi, Apáczai Csere János, Csokonai, Batsányi, Berzsenyi, Vörösmarty, Katona József, Petőfi, Arany, Jókai, Bajza József, Noszlopy Gáspár, Xántus János, Nagyváthy János, Zichy Mihály, Liszt Ferenc, Mikszáth, Szigligeti Ede, Székely Bertalan, Paál László, Csiky Gergely, Toldy Ferenc, Ady, Móricz, Móra, Fényes Adolf, Bartók, József Attila, Radnóti stb.) mellett számos nemzetközi gondolkodó, író, költő egyetemes kulturát gazdagító munkásságának méltatására sor került (Darwin, Lermontov, Csernyisevskij, Dobroljubov, Verne, Schiller, Shelley, Adam Miczkiewicz, Anatole France, Henry Barbusse, A. Tolstoj, Majakovszkij, G. B. Shaw, Solohov, Pablo Neruda stb.). A magyar nemzeti múlt föllevenítése megelégnült. II. Rákóczi Ferenc harcáról, történelmi érdemeiről Esze Tamás tartott ünnepi előadást telt ház előtt a színházban (az ünnepséget a megyei tanács elnöke nyitotta meg, Béres Ferenc vendégszereplésével a kaposvári zeneiskola és a Somogy megyei Népi Együttes adott műsort).

A megye történelmi múltjának föltárása is előtérbe került. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc somogyi történései mellett 1919 is a kutatás tárgya lett. Szabó Gyula a Somogyi Néplapban emlékezett meg Latinca Sándorról, az 1919-es Tanácsköztársaság Somogy megyei vezetőjéről, majd munkája Latinca Sándor, a szegény proletárság igaz védője címmel brosúrában is megjelent. Latinca és mártírtársai emlékére 1955 tavaszán obeliszket állítottak a megye a Kaposvár melletti Nadasdi erdő szélén. Vörös Károly történész feldolgozása alapján emlékezett meg Mesztergyő község az 1840-es zendülésről. Megyei mozgalom indult „községi monográfiák” írására. A bekül-

dött munkák jelentős része inkább krónika lett, a mozgalom mégis hasznosnak bizonyult. A községeknek több mint a fele készített történeti fölmérést, amely ráirányította az emberek figyelmét falujuk múltjára. Ez azonban nem vezetett valamiféle öncélú múltbaforduláshoz, láthatóan növelte tiszteletüket, büszkeségüket az ősök tettei, a falu kiemelkedő eseményei iránt. Főleg 1848-cal kapcsolatban nyilvánult ez meg. Néhány krónikából a Somogyi Néplap is közölt részletet. A „Szőlősgyörök népfelkelőinek és nemzetőreinek harca Jellasics ellen” című írás Kosuth Hírlapja 1848. október 11-i és a Közlöny 1848. október 23-i és november 4-i száma alapján közli az ütközet lefolyását. Az ecsenyi krónikából megtudhatjuk, hogy Noszlopy Gáspár 1849 tavaszi toborzó felhívására Ecsenyből 13–14 éves fiúk gyalog jöttek be Kaposvárra, s magukat idősebbnek mondva jelentkeztek a nemzeti seregbe. „Jellasicsék előre ittak a medve bőrére” – olvashatjuk a zamárdi krónikából. Zamárdiban ugyanis Jellasics katonái feltörték a borospincéket és ezt énekelték: „Magyarország kis mennyország / Holnapután reánk osztják”. Gerő Kázmér kaposvári festőművész Noszlopy Gáspár somogyi népfelkelői 1848–49-ben című képét is közölte a Somogyi Néplap Dezső János versének (Noszlopy hősei) kíséretében. Íme egy részlet a versből:

„Régi, régi képek, elfedték az évek,
Noszlopy serege megvívta csatáját!
Testük már rögök közt, de bátor unokák
örzik, ápolgatják a szabadság lángját!
És a vadvirágok, horpadt sírok mellett
új hőseket szültek a száguldó évek,
kemény, harcoss öklű somogyi vitézek
boldog utódai a napfényre léptek!”

Több tudósítás, cikk jelent meg Kaposvár történeti múltjáról is (A kaposvári téglagyár története és sorsa; Régészeti kutatások Kaposvár településtörténetének feltárására stb.). A megye történetével foglalkozó többi írás is ismerjük meg megyénk haladó hagyományait felcím alatt jelent meg (Csokonai Vitéz Mihály Somogyban; Móricz Zsigmond Somogyban; Xántus János, a világjáró somogyi magyar; Jókai somogyi kapcsolatai stb.). A Gyűjtsük össze megyénk munkás- és paraszmozgalmi emlékeit! felhívás eredménnyel zárult, az összegyűjtött anyagból sikeres kiállítást rendezett a Rippl-Rónai Múzeum.¹¹²

Meglepően sok vers jelent meg a megyei lapban. A Somogyi rügyek rovat felkarolta a fiatal tehetségeket, akik közül Bertók László és Papp Árpád később önálló kötetekkel jelentkeztek, ismert költő lett. A lap tanácsokkal is ellátta az induló költőket. A kiteljesedő irodalmi élet ígéretes tervei egy idő után elakadtak, s jelentős részben nem valósultak meg. Az írócsoport

hírt adott antológia megjelentetéséről és folyóirat kiadásáról, amelyből azonban semmi sem lett. Torzó maradt Csokonai Vitéz Mihály ismeretlen somogyi tartózkodási helyeinek, itteni életkörülményeinek, a költészetére ható somogyi benyomásoknak, levelezéseknek és különböző kapcsolatainak felkutatása, amelyre pedig munkaközösség alakult. De az írócsoport aktívan részt vett a kiemelkedő irodalmi rendezvények szervezésében (Jókai-est, Móricz Zsigmond emlékest a színházban stb.), s önálló irodalmi estet is szervezett, melynek bevételét az árvízkárosultak javára fordították. Az önálló műsoros esten Takáts Gyula, Bertók László, Dezső János és Somogyi Pál versei szerepeltek, prózai mű bemutatására, felolvasására nem került sor. Kiemelkedő irodalmi est volt 1954 decemberében Kaposváron, amelyen Fodor András, Jobbágy Károly, Rádics József, Rideg Sándor, Szász Imre és Tamási Áron vett részt, Palotai Boris előadóművész, O. Paulovits Erzsébet zongoraművész, Turgonyi Pál színművész (Madách Színház) és a Somogy megyei Népi Együttes lépett föl.

Többször jelent meg verse a Somogyi Néplapban Takáts Gyulának is. A lap tárgyilagosan mutatta be új kötetét, Az emberekhez-t (1955): „Takáts Gyula... már eddig is nagyot, maradandót alkotott... de háttérbe szorult a tartalom, az eszmeiség. Reméljük, hogy rövidesen megjelenő újabb verseskötetében már sikerül megvalósítania a tartalom és forma egységét, s a jelenlegi jól csiszolt, nagy tehetségre valló forma kellő tartalommal, a mai ember számára írt mondanivalóval párosul.” (Az ugyanebben az évben Pécsen Egrý József rajzaival megjelent Vízitükör című kötetéről nem esett említés.) 1956. április 30-án 25 éves irodalmi munkásságát méltatta a megyei újság. Érthetetlen azonban az ellene való otromba (szekta), szubjektív kirohanás 1954-ben, a Disznótetés című verse miatt. („Csak visított. Hát kivitted / és amint a földre tetted / furcsa látvány, / dézsára ült a szivárvány. / Nem is hitted. Pedig láttad / moslékodon azt a lángot. / Mint a páva / Disznód orrán / lengett szárnya * s híg korpáddal ahogy falta, / hétszínű lett kunkor farka. / Ne ólházba, / mától kezdve / hajtsd szobádba / és ágyadban vessed ágyát. / Vagy te ettél már szivárványt? / Dézsájába / ringasd versed / a világra! / Hadd ragyogjon, mint e látvány, / moslékodon a szivárvány.”) „A költészet védelmében” „Irodalmi törvénytörés” satirikus írás „bűncselekménynek” minősítette a verset, „vádoltak” a költőt. A „vád” páratlanul nagy vihart kavart, s évek óta először történt meg, hogy a Somogyi Néplap helyt adott a vitának. A vitaindító K. Nagy István (valószínű fiktív név, fedőnév) „ízekre szedte” a verset, és egyetértett a satirikus „vádbeszéddel”, amely a verset értelmetlennek ítélte. A többi hozzászóló nem értett egyet a vers olyatén elmarasztalásával és Takáts Gyula költészeté-

112. Somogyi Néplap, 1954. február 11., 14., 28., március 14., 21., 28., április 25., június 20., 23., október 1., 17., december 3. – 1955. március 13.

nek útszéli minősítésével, ahogyan azt a „vádbeszéd” és a vitaindító cikk kifejtette. A vitához hozzászólt a szerző is. „A vers a költészet lényegi problémájához nyúl. Röviden: a tárgyi és emberi valóságból fénylő költői szépet szimbolizálja.” Egy hozzászóló ahhoz a „régén elfeledett hírlapi vitához” hasonlította a cikket, amelyet „Rákosi Jenő indított Ady ellen”. „Nem Rákosi Jenő volt az első, aki nem értette meg egy költemény mondanivalóját, és nem K. Nagy István az utolsó.” A szerkesztőség a vita lezárásakor csak azzal értett egyet, hogy egy vers révén valóban nem lehet és nem szabad lemérni egy költő munkásságát. Szükséges és jó lett volna, ha Takáts Gyula közéleti lírát művel. De a zárzó végső konklúziója nem éppen volt alkalmas a buzdításra: „... ha a mi életünk, hétköznapjaink valóságát a moslékkal etetett disznók életével hasonlítja össze, amit csak a szívárvány, a költészet tud széppé tenni – akkor még inkább kitartunk véleményünk mellett”.¹¹³ A kérdéses vers egyébként szerepel a kétszeres József Attila-díjas költő azóta kiadott válogatott verseskötetében (*Ars poetica* címmel).

1954-ben több nyelvészeti cikk jelent meg a megyei lapban. A Fegyverünk a nyelv című rovatban neves nyelvészek, középiskolai tanárok szálltak síkra nyelvünk tisztaságáért, szépségéért (Beszéljünk helyesen; Zavarok a jön-megy, hoz-visz használatában; A mozgalmi nyelvről; Nyelvjárási sajátosság – közéleti hiba – A suksük-nyelvről stb.). Kár, hogy 1955-ben már nem volt folytatása ennek a hasznos kezdeményezésnek.¹¹⁴

Kaposváron a város kulturális élete a nagy rendezvényekkel összhangban a műkedvelés területén is nagyot lépett előre. Ez mindenképp a minőségben jelentős. A kevés, de magas színvonalat képviselő kórusok mellé kezdett fölzárkózni a többi művészeti ág is. Folyamatossá vált a színjátszó rendezők továbbképzése. Az állandó színház létrehozásával rendezők, színészek kapcsolódtak ebbe a munkába. A színjátszók előadásai ezért szemmel láthatóan jobbak, vonzóbbak voltak. Említésre méltó próbálkozás volt a Certaldói vásár sikeres bemutatása 1953/54 telén (amelyet a 20 tagú rendező-tanfolyami együttes adott elő, ebből fejlődött az 1955-ben alakult munkásszínjátszó stúdió, a színház rendezőjének, a megye színjátszó referensének vezetésével). Kaposváron általában színesebb népművelési tevékenység bontakozott ki. Újból életre kelt a szimfonikus zenekar; tovább erősödött, tánckarral bővült a Somogy megyei Népi Együttes; eredményesen működött a Balázs János Képzőművészeti Kör; évenként visszatérően kiállítási lehetőséghez (reprezentatív népszerűsítő fórumhoz) jutottak a megye népművészei; a Rippl-Rónai Múzeum magas igényű képzőművészeti kiállításokat rendezett

(többek között Rippl-műveiből is); 1953-hoz képest sokkal több színházi előadásra került sor; a TIT szervezésében széles körűvé vált az ismeretterjesztés; a könyvtárhálózat tervszerű fejlesztésével összhangban példásan fejlődött az olvasómozgalom; már 500 növendék tanult a kaposvári zeneiskolában (további 300 a zenepédagógus munkacsoport tanfolyamán). A szóbeli ismeretterjesztő tevékenység azonban továbbra is szegényes volt az ipari üzemekben. A város most már valóban kisugárzó központja lett a megye kulturális életének. Némiképp csökkent a város és a járási székhelyek bizonyos fokú kulturális mellőzése, a falucentrikusság azonban nem szűnt meg.¹¹⁵

A megyei tanács népművelési osztályának 1954. évi munkaterve így foglalta össze a főbb tennivalókat: „Az osztály feladata 1954-ben a párt és a kormány határozatai, a kormányprogram alapján... az egész dolgozó nép napról napra növekvő kulturális igényének kielégítése. A szocializmus építésének pártunk által megjelölt új szakaszában úgy irányítjuk a népművelési munkát, hogy az a kormányprogram megvalósítását, a mezőgazdaság fejlesztését megfelelő színvonalon, megfelelő módszerekkel, a tömegek tetszését megnyerő formában támogassa”. A terv ennek megfelelően célul tűzte a „dolgozók művelődési, szórakozási igényének” jobb, körültekintőbb, megalapozottabb kielégítését. A nagyobb tsz-ekben ezért agrobiológiai, agrotechnikai és zootechnikai előadásokat tartottak, a megye felszabadulás utáni fejlődéséről két diafilmet készítettek, több mezőgazdasági és az általános fejlődést bemutató kiállítást rendeztek. Az 1954-es választások alkalmából minden községben helyileg kivitelezett tablós kiállítás készült Falunk múltja és jelene címmel. A kulturális szolgálatás zömét a műkedvelés és az ismeretterjesztő előadásos propaganda fejtette ki. A megyei népművelési osztály arra törekedett, hogy a közvetlen irányítása alatt megvalósuló hagyományos népművelési munka komplexebbé váljon, nagyobb összhangban működjen együtt a többi népművelési területtel. Az állami könyvtárhálózat már ekkor az egyetemes népművelési munka szerves részévé lett. A többi fokozatosan épült be ebbe a folyamatba. A megyei tervezés, a különböző szervek közötti együttműködés azonban nagyrészt a járásokig jutott el, ott megrekedt, s a községi tanácsok mindvégig „kultúrótthon”, műsoros rendezvényt és ismeretterjesztő előadást értettek népművelés alatt.¹¹⁶

A műkedvelő mozgalom a megkezdett úton haladt tovább, fő feladatának a nevelést, a termelés fokozására, az állampolgári kötelezettségek teljesítésére való mozgósítást tekintették; a „kultúragitáció” néhány hónapig tartó visszaesés után még nagyobb hangsúlyt kapott. Mégis jelentősen nőtt az egész mű-

113. Somogyi Néplap, 1954. február 9., május 7., augusztus 5., szeptember 19., 29., október 24., november 21., december 7., 12. – 1955. június 5. 1956. április 30.

114. Somogyi Néplap, 1954. március 27., május 11., 18., június 9.

115. Somogyi Néplap, 1953. december 18. – 1954. április 4., szeptember 8. – Megyei Pártarchívum, 33. fond. 1954. I. 25. óe.

116. Megyei Pártarchívum. Uo.

szocialista öntudata lehet, amelyet legfeljebb kiegészít a munkában való egyéni érdekelttség is". „A gyors és jó aratás, behordás, cséplés, beadás hazafias kötelesség” jelszó bizony még „az új kormányprogram után” sem kapta meg valóságos értelmét. Hasztalan mondta a megyei népművelési osztály, hogy „Ne a tények helyett agitáljunk, hanem a tényeket ismertessük a művészeti agitáció eszközeivel”, hiszen a termelés ösztönzése nagyrészt és elsősorban még mindig az öntudatra épült. A „művészeti agitáció” mégsem volt hiábavaló. Sok valóságos emberi hiba föltárásában segített, különösen a Somogyi Néplap Somogyi Karikás rovata, a megyei tanácsszékház előtti képzőművészeti satírikus rajzsorozat és a néhány számban megjelenő Somogyi Tücsök satírikus lap, amelyek a humor eszközével fedték föl és tették nevetségessé a hibákat.¹¹⁸

A nagyobb lendület, nekibuzdulás óhatatlanul maga után vont bizonyos újfajta selejtet a népművelési folyamatban. A felszínre került hiányosságok azonban mélyebb gyökerek, társadalmi veszélyességük éppen ezért jóval nagyobb volt, mintsem azt a felületes szemlélő megítélte. A hibák elleni küzdelem szektás és jobboldali vonala jelen volt Somogyban is. Ez a felemás helyzet kedvezett mindkét irányzat megrögzött képviselőinek, s ártott a társadalmi előrehaladás ügyének. A kulturális szolgáltatásban is szükség volt a kapuk tágabbra nyitására, s ezt a megyei irányítás – a központi rendelkezésekkel összhangban – meg is tette. Nagyobb szabadságot kellett biztosítani a műsorválasztásban, az ismeretterjesztő előadások tervezésében, a szakköri foglalkozások programjainak összeállításában, a művelődési otthonok, termek működtetésében, a képzőművészeti, irodalmi előadások témaválasztásában; rugalmasabb, a könyvkiadás, beszerzés lehetőségeinek figyelembevételével szélesebb körű témaajánlásra volt szükség az olvasómozgalomban, színesebb, az egyoldalúságot megszüntető „műsorterítésre” a filmelosztásban; nagyobb teret adni „az aulról jövő” kezdeményezéseknek stb. A megyei szervek intézkedésük során nem tévesztették szem elől a realitásokat s azt sem, hogy a tömegek művelődési igényét a szocialista eszmék alapelveinek figyelembevételével alakítani és fejleszteni kell. A jelentkező igény és a kialakítandó igény összhangjára törekedtek. A szándék azonban nem teljesült százszázalékosan.

Mindez a községi szervek (pártiszervek, tanácsok, népművelési ügyvezetők, művelődési otthon igazgatók, könyvtárosok, tömegszervezeti vezetők) művelődéspolitikai képzettségével, látókörével, szemléletével is összefüggött. A népművelés folyamatossága, a nevelési célok egymásra építettsége még gyerekcipőben járt. Természetesen nem az iskolai oktatás nevelési módszerének szolgái lemásolásáról, de nem is a kulturális szolgáltatás minden porcikájával, úton-útfélen (éjjel-

nappal) való neveléséről van szó. A népművelési tervezés kiindulópontja ekkor megyei és járási szinten a nevelési célok, feladatok kijelölése volt. Ez aztán centrumszerűen sugározta, bontotta ki a célok eléréséhez szükséges tevékenységi területeket, e területek számbajöhető tartalmi követelményeit, megjelenési formáit. A községi terveknek ezt kellett volna – a helyi viszonyoknak megfelelően – a gyakorlatba átültetniük. E tervek azonban nem a népművelés folyamatában gondolkodtak. Igaz, nem tervezhettek több éves periódusra úgy, hogy a fokozatokat minden résztvevő végig fogja járni. De a nevelési célok tervszerűbb megvalósításához – az ide-oda hullámzó politika nehéz viszonyai között is – megvolt a lehetőség. Azonban a községi tervek mennyiségű szemléletűek és rendezvényközpontúak voltak. Az egyes rendezvények vagy az éves tervek végrehajtásának hatáselemzése csak arra terjedt ki, hogy „a köszöntő brigád bíráló csaszuskája után X gazda azonnal teljesítette beadási tervét, befizette adóhátralékát, a művészeti agitáció révén ennyi és ennyi kenyérgabonát adtak be a gazdák” stb. A tudat alakítására gyakorolt hatás alaposabb elemzésére a megyei szervek sem vállalkoztak. A napi, közvetlen hatás megfigyelése divott, több év ilyen jellegű összegezését a függetlenített népművelési apparátus 1955-ös megyei továbbképzésén kísérelték meg először.

A községek művelődéspolitikai gyengesége abban is megmutatkozott, hogy az ajánlójegyzékek címeiből sok esetben találmányra választottak. A legtöbb probléma a műsorösszeállítások kapcsán adódott. A csoport erejét meghaladó vagy éveken át azonos témakörben mozgó darabválasztás esetén arra hivatkoztak: nem tiltott darab, benne van a műsorajánlásban. Ez a helytelen szemlélet 1953 nyara után fölnagyitódott. A nagyobb „szabadságot” több községben úgy fogták föl, hogy elővették a porosodó rossz népszínműveket, sok helyen újakat is szereztek. Ugyanis Pölszkei János komárvárosi (Zala megyei) levitézlett színpadíró elsősorban a tömegszervezeteknek ajánlotta fércterméket (Szózik a menyasszony, Szóke Terka próbaházassága stb.). Persze engedélyt e darabok bemutatására nem kaptak a csoportok, néhány helyen engedély nélkül mégis színre kerültek „e művek”. A megyei népművelési osztály időben fölfigyelt a jelenségre, s megszigorította az engedélyek kiadását. Egyes csoportok azonban továbbra is kíséreltek hasonló darabokkal. Várdán az ifjúság a Krasznahorka büszke vára című irredenta darabot akarta színre vinni, de a tanítónő ellenezte. Erre engedély nélkül a Csepapaté mutatták be, „amely a kulákvilágot eszményíti”. Egyes községekben „átírták” a nem engedélyezett darabot, és a „csendőrt” rendőrrel, az „urat” elvitarssal helyettesítették, vagy a 80–100 hold föld mennyiségét le szállították 10–14 holdra azt gondolván, hogy ezzel a darab szalonképes, bemutatásra alkalmas lett. A kom-

118. Megyei Pártarchívum. Uo. – Somogyi Néplap, 1955. július 17. – Kézirat (a szerző tulajdonában).

lődsi fiatalok azt kérték a megyei népművelési osztálytól, hogy a Hejehuja kézfogó-t politikailag alakítsa át számukra. Mezőcsokonyán az Árva Rózsika című darabot adták elő engedély nélkül. A DISZ-alapszervezetek általában arra hivatkoztak, hogy az ifjúság „nagy energiát fordított a darab betanulására, a kosztümöket is megvették, azok sokba kerültek, s ha nem mutathatják be a színművet, az nagyon letörné őket”. A kész tények elé állítás volt a taktikájuk. Így került színre Mosdóson a Férjhez megy a bírónő lánya, Simonfán pedig a Sárga csikó. Utóbbival kapcsolatban ezt írta a járási DISZ-titkár: „Javasoljuk, hogy a színdarabkönyvet az előadás után vonják be”.¹¹⁹

A jobboldaliság más formában is jelentkezett. A kultúra demokratizálása címén egyesek teljes autonómiát biztosító egyesületbe kívánták tömöríteni a műkedvelő csoportokat. Voltak, akik mindenhatónak hitték a gomba módra szaporodó gazdaköröket, s velük akarták helyettesíteni a szerintük „megszüntendő művelődési otthonokat”. A gazdakörök teljes függetlenségének követelése részben félreértése volt az önállóságnak, a szabadságnak (amely nem jelenthette: „azt teszek, amit akarok”), részben az állami irányítás gyengítését célozta. Az 1954. december 30-án tartott (80–100 fős) megyei népművelési értekezleten tiszteletdíjas népművelők részéről a következő javaslat is elhangzott: „Nem kell külön politikai témájú előadásokat tartani, hisz minden előadást politizálva kell tolmácsolni: irodalmi, történelmi, egészségügyit egyaránt”. A népművelési osztály vezetője vitába szállt a jobboldali nézettel, de a szemlélet más alakot öltve később is fölütötte a fejét. (Kísértetiesen hasonlít ehhez a párt vezető szerepét csorbító nézet a 70-es évek elejéről, mely szerint nem kell erőltetni külön a párt vezetői szerepét a kultúra területén, ha érvényesül az általános politikában.) A megyei népfőbizottság egy általa létrehozott kulturális akcióbizottságot az állami szervek feladatai közé tartozó hatáskörrel kívánta felruházni. Ez különösen veszélyes volt osztályszempontból a kultúra területén, mikor Nagy Imre a népfőbizottság kongresszuson azt mondta, hogy 9 millió magyar szíve dobban össze a szocializmus építésében. Somogyban is terjedt az „össz nemzeti kultúra” hangoztatása. Ezzel összefüggésben helytelen értelmezés kapott lábra a hagyományok helyéről, szerepéről. Ebből adódóan több helyen erősödött a narodnyikizmus, a meledongető magyarkodás. E nézet képviselői a hagyományoknak az egyetemes szocialista kultúrába való beépítése helyett ezek egyoldalú terjesztését hirdették, tehát a szabadművelődés nacionalista kultúrafelfogását melegítették föl. A munkásfolklor kutatása semmit sem haladt előre (komoly adósságaink vannak e téren még ma is). A jobboldali nézetek elburjánzása megmutatkozott a Szovjetunió kulturális értékeinek lebecsülésében, mellőzésében is. A könyvkölcsönzésben gyengült a szovjet irodalmi alkotások propagálása, erősen megcsappant a szovjet filmek veti-

tése. Így egyik végletből a másikba csapott át a szovjet kultúra terjesztése, népszerűsítése. Mérséklődött, visszaesett a népi demokratikus országok kultúrájának ismertetése is. Mindezek együttes hatása csökkentette az iskolán kívüli művelődés nevelő erejét, a kibontakozó hazafiságra nevelés szocialista eszméiségét. A jobboldaliság leküzdésére erélyes intézkedések születtek. A szükséges adminisztratív rendszabályok (a műsoros rendezvények engedélyezésének megszigorítása, fokozottabb ellenőrzése; a művészeti agitáció fokozása; a szocialista tartalmú művek erőteljesebb propagálása stb.) kiszűrték, nem engedték szélesebb körben kibontakozni a kulturális életben jelentkező jobboldaliságot. Az adminisztratív intézkedéseket azonban nem kísérte megfelelő hatékonyságú ideológiai nevelő munka. Így a téves nézeteket, burzsoá eszméket ideológiailag kellőképpen nem leplezték le, legyőzésük tehát nem következett be, azok hol nyíltan, hol lappangva tovább éltek az értelmiség és a kispolgárság soraiban.¹²⁰

A fő veszély a jobboldali elhajlás volt, de ez ellen szektás talajról eredményesen harcolni nem lehetett. Az itt-ott megnyilvánuló szektarianizmus bátorítólággal hatott a jobboldaliságra, mert a szektáság olaj volt a tűzre. A jobboldaliság, a revizionizmus úgy akarta megoldani a Szovjetunió egyoldalú dicsőítésének, a szovjet kultúra kevésbé értékes alkotásainak kiiktatását, a magyar nemzeti öntudat mellőzésének, esetenkénti megsértésének megszüntetését, hogy „csak magyar nemzeti kultúra kell nekünk”. A szektás továbbra is válogatás nélkül követelte a szovjet könyvet, filmet, jóllehet ő maga nem mélyedt el azok tanulmányozásában. Ha valahol a magyar nemzeti hagyományokról szó esett, ott rögtön nacionalizmus gyanított. Szerencsére testületi állásfoglalásban ez a nézet nem kapott helyet. De egyéni megnyilvánulásokban annál többször előfordult. A szektáság a gyakorlatban a kultúra szerepének lebecsülésében, a kulturális szolgáltatás leszűkítésében okozott kárt elsősorban. A kulturális munka „lebecsülése” mindvégig megbélyegző megállapításként szerepelt a megyei testületi vitákon. Persze a „lebecsülés” sokszor meg nem értésből fakadt, mert a községi szervek vezetőinek nagy része még nem kellő mélységben értelmezte a kultúra társadalmi szerepét. Így a „lebecsülés” helyett sok esetben inkább a „megbecsülés” hiánya, csak a látványosság pártolása jellemezte a községi tanácsí irányítást. A szűklátókörűség odavezetett, hogy sokan csak a „művészeti agitációban” látták a kulturális munka szerepét. Ez még a megyei tanács vb-ülésén is előfordult. (1954 nyarán például a népművelési munka nem agitációs részét tárgyaló ülésen csak azt kérdezték a vb-tagok: „Hány rigmusbrigád működik, hány köszöntés volt, és ennek hatására mennyi kenyérgabonát adtak be a gazdáknak?”) Nemegyszer gúnyos, fitymáló megjegyzésekkel illették a népi táncscsoportokat, népi együtteseket, mondván: „Mit akarnak ezek a narod-

119. Megyei Pártarchívum. Uo. – Somogyi Néplap, 1955. március 13., május 22.

120. Megyei Pártarchívum. Uo. – Kézirat (a szerző tulajdonában).

nyikok? Ráadásul mind egyformán táncolnak, únásig ugyanazt ropják, nincs bennük semmi érdekesség." A társadalmi munkája színre lépő együtteseknek nagymértékben kedvét szegték az effajta igazságtalan csipkelődések. A színpadérettség, a művészi kifejezőerő szempontjából valóban sok kifogásolni való akadt, csak hogy az iménti bírálók nem ezt hiányolták (hisz nem sokra becsülték az Állami Népi Együttes magas művészi élményt nyújtó műsorait sem). Ebben a szemléletben valamiféle „prolet-kuitos” felfogás jutott kifejezésre, amely „tisztá szocialista kultúrát” akart. De nemcsak a hagyományok feltárása, hasznosítása volt hiábavaló a szektás szemében, az egyéb kulturális tevékenységet is hasonló gyanakvással szemlélte. Számára a témaközpontúság merev dogmának számított. Csak azt a műsort tartotta jónak, amely a „jelen élet nagyszerűségét mutatta be”. Ennek a másik véglete is előfordult. Az 1956. szeptember 3-i megyei pártvégrehajtó-bizottsági ülés elé kerülő jelentésben többek között azt kifogásolták, hogy a megyei népművelési osztály úgy mond „kényelmességi szempont”-ból akkor is szerepelteti a Somogy megyei Népi Együttest, ha az „művészileg nem vág az együttes profiljába”. A Somogyi Néplap 1955. március 5-i cikkében a jubiláló együttesről ezt olvashatjuk: „Műsoraik mindig a somogyi népi kultúrát tükrözték”. Vajon a népdal, a néptánc melyik politikai ünnepség vagy egyéb rendezvény műsorában lehetett idegen? Az ismeretterjesztő propagandában mindig „kevés volt” a politikai előadások aránya, bár rendszeresen 20–30% között mozgott (a pártoktatás és a pártnapok nélkül). Még a mezőgazdasági témák esetében sem nyilvánult meg kisebb türelmetlenség, pedig ezek aránya időnként a 40%-ot is elérte. A „nem mai témát ábrázoló festmény” csak „mázolmány” volt a szektás szerint. Az 1955-ös erőltetett tsz-szervezés idején szinte erőn felüli szereplési kampányra kényszerültek a műkedvelő csoportok. A számok bővítése ismét főléledt. A Somogy megyei Népi Együttes 5 éves fennállását méltató cikk azt állítja, hogy az együttes 5 év alatt 1100 előadást tartott (tehát majdnem minden másfél napra jutott egy műsor). A városi pártbizottság jelentése szerint 1953-ban a 108 színházban tartott műsort (amelyet vegyesen: hivatásos művészek és műkedvelők adtak) 500–600 ezer ember nézte meg. (Ha elírás, az 50–60 ezer is sok, mert 500–600-as nézői átlagot a színház sohasem ért el.)¹²¹

A kettős tűz (szektás és jobboldali nézetek) között mozgó népművelési tevékenység megsínylette a végleteket, de összességében előrehaladt elsősorban a mennyiség, nagyrészt a minőség terén is. Még az 1954-es év sem hozott az országos viszonyokkal teljesen megegyező visszaesést a számokban. Magyarországon 1953-ban 5 ezer politikai témájú ismeretterjesztő előadást tartottak, 1954-ben már csak 2 ezret.

Somogyban esett ugyan az előadások száma, de korántsem ekkorát. Amíg országosan mindössze 40%-ot tette ki az 1953-ban tartott politikai előadásoknak az 1954. évi, addig Somogyban 77,7%-át. (1953-ban 2632 előadás hangzott el a művelődési otthonokban összesen, 1954-ben pedig 2019. A politikai előadások aránya nem változott: 1954-ben is 26%- volt.) Az 1955. évi előadások száma jelentősen (39,6%-kal) meghaladta az 1954. évit, a politikai előadások részesedése maradt a régi arányban. Hasonló volt a helyzet 1956-ban is (amikor az 1955. évvel megegyezett az előadások száma). Némiképp ehhez képest is kedvezőbb a kép, ha a statisztikai évkönyvben külön szereplő – most már rendszerezéssé vált – TTIT-előadásokat is figyelembe vesszük. (Különösen kedvező lenne a megyei népművelési osztály jelentése alapján, mert azok a TTIT által tartott előadásokkal megnövelt statisztikai adatokat is meghaladják. Nem tudni, hogy a járási jelentéseken alapuló népművelési osztályi összegezés a teljesség miatt jelez többet, a statisztikai hivatal pedig a hiányos adatgyűjtés miatt kevesebbet, mi azért az utóbbit fogadjuk el hivatalosnak.) A számok önmagukban nem jelentettek kedvezőbb helyzetet Somogy számára. A politikai előadások szinten tartása nem volt képes ellensúlyozni (még a kemény adminisztratív intézkedésekkel együtt sem) a fel-feltörő jobboldali ideológiai megnyilatkozásokat. A cikkek politika csapdosó, egymásnak sokszor ellentmondó menetéről, céljáról, szándékáról szóló ismeretterjesztő előadások (A dolgozó nép államát a párt vezeti; A jugoszláv kérdésről stb.) sokszor inkább zavart okoztak, mintsem tisztázták a helytelen nézeteket. Ezért nehéz eldönteni, hogy a Gyimesi vadvirágok, a Muskátli ablakok és a A betyár kendője című giccses népszínművek (amelyek műsorra tűzése mögött kétségtelen jobboldali ideológiai nézetek húzódtak meg) idéztek-e elő nagyobb káoszt a fejekben, vagy a politikai ingadozást tükröző ismeretterjesztő előadások. Káros együtthatásuk mindenképp a revizionizmusnak kedvezett. Nagy Imre jobboldali nézeteit az értelmiség nagy része és a kispolgárság nemhogy elítélte, de – a szektás hibák jóvoltából – még rokonszenvezett is velük. Az újjáalakult kaposvári szimfonikus zenekar bemutatkozó előadásán (1955. március 12-én) köhögéssel fejezte ki nemtetszését, ellenérzését a nagyszámú közönség a színházban, amikor a megyei népművelési osztályvezető az együttest köszöntve, a művelődéspolitikai elvekről szólva megemlítette Nagy Imre jobboldali magatartását. (Egyébként ezen a napon volt a kaposvári Vörös Csillag moziban rendezett, Nagy Imre jobboldaliságát elítélő megyei kommunista aktívaülés, amelyen Rákosi Mátyás is részt vett.)¹²²

Az olvasómozgalomban kezdettől a szépirodalom volt a vezető szerep. A kölcsönzött művek 80–90%-át rendszeresen a szépirodalom (és az ifjúsági irodalom)

121. Megyei Pártarchívum. 33. fond. I. 34. öe. 1956. – 33. fond. I. 30. öe. 1955.

122. A közművelődés fejlesztésének feladatai. Országos Közművelődési Tanács. 1976. 136. l. – Megyei Pártarchívum. Uo. – KSH Somogy megyei Igazgatóság. 1956. 260. l. – Somogyi Néplap, 1955. március 13.

képviselte. Ez mindenekelőtt az olvasók összetételével függött össze (hisz 40%-a iskolai tanuló volt). A felnőtt olvasók között alacsony részarányt tett ki a parasztság, bár a könyvtárosok több helyen a könyv házhoz szállítását is megszervezték. Ezekben a községekben jóval több parasztember olvasott rendszeresen. Közülük is kiemelkedett Kőröshegy, Kazsok és Hedrehely. Utóbbiban a 180 olvasónak több mint fele „dolgozó paraszt” volt, akik a mezőgazdasági szakkönyveket is szívesen olvasták. A gyümölcsstermesztéssel, a kertészettel, a báromfitenyéztéssel és a méhészettel foglalkozó szakkönyveket másutt is keresték (Nagyszakácsi, Kaposfő, Rinyaszteker király stb.). Kedvelték még a természettudományi, a történelmi könyveket és az útleírásokat. Vízváron a pedagógus népkönyvtáros vezetésével „Hadat üzentek a ponyvairodalomnak. 32 ponyvaregényt gyűjtöttek össze” zuzdába küldés céljából. Az olvasók az egész megyében rendszeresen kikölcsönözték Az Ifjú Gárda, Az acélt megedzik, a Légy jó mindhalálig, az Egri csillagok című könyveket, továbbá Jókai, Verne, Mark Twain és Dickens műveit. Az ifjúság kedvelte Szász Imre: Szól a síp című alkotását; Hegedűs Géza, Jankovich Ferenc és Szántó György történelmi regényeit. „Thury Zsuzsa: Francia kislányának egyöntetű sikere arra mutat – írta a Somogyi Néplap –, hogy fiataljainkat a mai élet helyesen fölvetett és érdekesen bonyolított problémái is megragadják... Költőink közül Petőfi, Csokonai, Arany, Ady, József Attila olvastak. Sajnálatos tény, hogy mai magyar költőink versei nem találtak még utat a fiatalok széles rétegeihez. Az iskoláknak és a könyvtáraknak igen fontos pedagógiai feladata ezt a jeget megtörni.” 1956 tavaszán már a kétezeret is meghaladta azoknak a fiataloknak a száma, akik részt vettek a József Attila olvasómozgalomban. A könyvellátás az 1953 utáni időben sem volt kifogástalan. A viszonylag alacsony kötettségű könyvtárakba központi vásárlásból olyan könyveket is küldtek, amelyek nagyrészt olvasatlanok maradtak, a keresett könyvből pedig vagy kevés volt, vagy egyetlen egy sem akadt. A járási könyvtárakban ott hevert a 42 kötetes Nagy Szovjet Enciklopédia (oroszul), Nagyatádon több mint 50 kötet Moszlov agrotechnika, 20 db a Dobroholov: Részletes állattenyésztés című könyvből, majdnem mindenütt a Sapkin: Évenként minden kocától 28 malac című mű. Kőröshegyen, a szőlőtermesztéséről híres községben ugyanakkor csak két szövezes szakkönyv volt a könyvtárban. A megye könyvtáraiban 2,5%-ot tett ki az ideológiai és politikai könyvek olvasottsági aránya. Bár ez nem magas, de 1953-hoz viszonyítva némi emelkedést jelent (akkor 1,2% volt). Az állami könyvterjesztő vállalat által eladott könyvek kétharmada tankönyv és szépirodalom, 15,5%-a ifjúsági irodalom, 9,1%-a ismeretterjesztő mű és szakkönyv, 4,6%-a zenemű és 3,6%-a politikai irodalom volt. Somogyban nem fordult elő olyan eset, mint amilyenről a Szabad Népből olvashatunk:

„Egyes könyvtárak még a marxizmus–leninizmus klaszszikusainak sorozatban megjelenő könyveit sem vették meg, sorozataik kiegészítését elhanyagolták”. 1956-ban már 233 (1 megyei, 7 járási, 2 önálló és 223 létező) könyvtár működött Somogyban 163 137 kötet könyvtárral. Az olvasók aránya – az összlakossághoz viszonyítva – becslés szerint 13–14%, 1953-ban 10% körül volt. A könyvtárak évente kétszáznál is több könyvkiállítást, számos könyvankétot, író–olvasótalálkozót szerveztek. Hadd álljon itt: Mátyás Ferenc költő vallomása, amely – nagyrészt a megyei könyvtárról szólva – az egész művelődés lényegi állapotára tapintott rá: „Az jut eszembe legelső sorban, amit a falvak és puszták, üzemek fiataljainak arcáról olvashattam le a beszélgetések során, hogy itt-ott már biztatás nélkül, öntevékenyen is cselekszenek, hogy az olvasás útján megszerezzék a nekik szükséges műveltséget... Csak egyetlen könyvtárban 574 olvasó vitte haza Szabó Pál műveit a múlt esztendőben, Veres Péter könyveit 342 ember olvasta el, Illés Béla regényeit 242-en, Tamási Áron új könyveit a nyár közepe óta decemberig 204-en, Hegedűs Gézáé 406-an, s Tersánszky Józsi Jenő munkáit pedig 619-en olvasták... A verseket nem nagyon olvassák az emberek... s már az is javulás, hogy Takáts Gyula verseit is olvassák s nem is kevesen”.¹²³

A szóbeli ismeretterjesztés a TTIT munkája révén említésre méltóan javult. Bővült a tematika, képzett előadókkal gyarapodott az előadói gárda (1956-ban 300 fölé emelkedett a TTIT-tagok száma). Előadásai nagy részét (65%-át) Kaposvár városban és a járási székhelyeken tartották, az összes TTIT-előadás 11%-a üzemekben hangzott el. Az értelmiségiek körében 1955-ben főleg a következő témák szerepeltek: Mi a haza, mi a hazafiság?; Mi a világnézet? stb. 1956-ban külön terv foglalta össze „a munkásosztály és a dolgozó parasztság” kulturális ellátására irányuló feladatokat, amelyben az előadós propagandavezető helyet kapott. A megyei népművelési osztály irányításával megvalósuló terv így indokolta és körvonalazta a tennivalókat. A munkásosztály „alapját képező szervezett törzsgárda mellett nagy számban vannak a munkásság soraiban paraszti elemek és volt iparosok. A népművelési tevékenységet úgy kell irányítani, hogy a törzsgárda szakmai, politikai és általános műveltségének emelése mellett a két utóbbi réteg tudatát is munkástudattá fejlesszük föl... az ipari üzemek mellett nagy gondot kell fordítani a munkásosztályunkat falun képviselő gépállomási dolgozók tudatának átforgatására, műveltségének fokozására”. (Az állami gazdaságok munkásait a parasztsághoz sorolták.) Minden ipari üzemben havonta egy ismeretterjesztő előadásra került sor. A kaposvári textilművekben (pamutfonó) folytatták az irodalmi előadássorozatot (Ady, Móricz, Juhász Gyula, József Attila, Prózaírodalmunk és költészetünk a felszabadulás után), a többi üzemben Gorkijról, Majakovszkijról, Solohovról és A. Tolsz-

123. Somogyi Néplap, 1954. február 5., április 4., november 18. – 1955. január 29., április 17. – 1956. január 29.,

április 14., május 22., október 20. – Megyei Pártarchívum. Uo. – Szabad Néplap, 1955. június 14.

tojról szóló előadás közül választhattak egyet. A megye munkásmozgalmáról a következő előadások szóltak: A század eleji munkás- és parasztmozgalmak Somogyban; A Magyar Tanácsköztársaság megyénkben; Latinca Sándor. A Szovjetunióról is több témában kaptak előadást a falvak és az ipari üzemek. A kaposvári Pártoktatók Házában budapesti előadók tartottak előadást A nemzetközi politika nagy kérdései című keretében (Leszerelés vagy fegyverkezési verseny?; A semlegesség kérdése a nemzetközi politikában; A békés egymás mellett élés; A Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatok megjavításának kérdései). A mezőgazdasági témák részint címeikben is tükrözik a szólamszerűségről a tudományosságra való áttérést, de a valóságban még inkább tudományossá váltak, mert az előadók a jól képzett agrárszakemberek közül kerültek ki. A sorozatot politikai előadással nyitották: A Központi Vezetőség határozatainak ismertetése; A koratavaszi munkák agrotechnikája; A tavaszi vetések ápolása; A helyes takarmányozás; A korszerű talajművelés; A kukorica termesztése; A négyzetes kukoricavetés; A nagyüzemi gazdálkodás előnyei; A mezőgazdasági termelés föllendítése és a tsz-ek; A burgonyatermelés növelése. 1953 után egy új fajta ismeretterjesztési tevékenységi forma indult Somogyban is: a Kérdezz-felelek esték. A „kultúra demokratizálásának” jegyében kezdeményezett párbeszéd nemcsak formai újítás volt. Kettős célt tűzött maga elé: teljesebben megismerni az embereket foglalkoztató gondokat, a korábbi szólamszerű hozzászólások helyett pontosabban fölfedni a lakosság gondolkodását, véleményét egyfelől; megkísérelni őszintébben, közvetlenebbül válaszolni a föltett kérdésekre, az elhangzó véleményekre másfelől. A kezdetben újdonságnak számító ismeretterjesztő forma azonban lassan elszűrkült az azánig ismételt azonos tartalom miatt. Az első találkozásokon ugyanis mindenütt tisztázni lehetett a begyűjtés és az adófizetés körül fölmerült jogi problémákat. Szükségtelen volt tehát örökösen ezt a témát erőltetni, pedig ez történt. Így a hasznosnak induló vitafórumból lassan mindössze egy tematikus keret maradt. Hasonló lett a sorsa a gazdaköri mozgalomnak is. A nagy nekibuzdulással indult mozgalmat elsorvasztotta a beszűkült szemlélet. Amennyire helytelen és tarthatatlan volt a teljes autonómia követelése, s a gazdakörök által a művelődési otthonok helyettesítése, oly mértékben volt káros a kezdeményezőkézség teljes háttérbe szorítása. Az új név varázsa a tartalom állandó megújítása nélkül nem lehetett tartós. Tulajdonképpen kifejezetten a mezőgazdasági ismeretterjesztés fórumává zsugorították. „A gazdakörben (Balatonszentgyörgyön) előadásokon ismertetik a fejlett mezőgazdasági módszereket, a műtrágyázás és a helyes talajművelés előnyeit.” „A zamárdi gazdakör élete igen eleven. Hetenként kétszer 150–200 gazda gyűlik össze, hogy meghallgassák a Sza-

bad Föld Téli Esték keretében rendezett szakelőadásokat.” Mindezekre nagy szükség volt, de az egyoldalúság miatt a körök nem váihattak valóban eleven közösségekké. A politikai vitaszellelem kilúgozásával megölték az éltető fenntartó erőt is. Pedig a gazdakörökből tevékeny politikai vitafórumokat lehetett volna kialakítani. A gazdakörökben rejlő öntevékenységi erőre támaszkodva előbbé lehetett volna tenni a mezőgazdasági szakköröket és kiállításokat is. 1955-ben 42 mezőgazdasági szakkör működött, a foglalkozások azonban alig haladták meg az ismeretterjesztő előadások hatékonyságát.¹²⁴

A hivatásos művészek szintén magukon hordták a kettősarcúság jegyeit. A képzőművészek alkotásaiban az öncélúság vonásai a közélet szolgálatának igényével keveredtek. A tájkép, a csendélet festése nem vált kizárólagossá, a jelen élet ábrázolása kissé háttérbe szorult, de nem szűnt meg. Az 1955. évi képző- és népművészeti kiállításon (Kaposváron) Kunffy Lajos: Hazatérő ártók; Soós István: Április 4. és Lovrits Kálmán: Cukorgár című képe is látható volt. Eredményesen működött a Balázs János Képzőművészeti Kör, rendszeres; kaposvári kiállításain kívül ebben az időben a megdicsért körök között az élvonalban szerepelt a budapesti kiállításon (az ország 250 köre közül csak 15 állíthatott ki). A színházi rendezvények ugyancsak híguhtak. Eiszaporodott az operett- és a kabaréműsor, megjelentek a műsorcsontkító, elnagyoló „halkibrigádok” (a Csárdáskirálynőt és a Víg özvegyet például több helyen „brigádműsorban” mutatták be). Ügynevezett szövetkezeti szintársulat próbálkozott gyökeret verni 1955 tavaszán Kaposváron, de a Mária főhadnagy bemutatása után feloszlott. 1955 második felében azonban állandó szintársulatot kapott a megye, amely először tájelőadásokon mutatta be Diholicsnij szovjet szerző Nászutadás című zenés vígjátékát, majd a Szép Juhászné operettel október 15-én hivatalosan is megnyitotta kapuit a Csiky Gergely Színház. A szerző (Huszka Jenő) üdvözlő táviratában többek között ezeket írta: „Hiszem, hogy a színház erős bástya lesz a magyar kultúrának”. A közönség igényét Somogyi Pál író fogalmazta meg: „Mit várnak dolgozóink? Mindenekelőtt magas színvonalú művészi munkát... szocialista realista színjátszást”. A tízéves évforduló a megyei lap így méltatta: „Az állandóan változó és megújuló művészkollektíva többségében maradó értékű produkciókat alkotott, s néhány kiemelkedő teljesítményt nyújtott”. (Somogyban egyébként csökkent az előadások száma 1953-hoz viszonyítva, amikor is sok falusi előadásra került sor. 1956-ban azonban nőtt a városi előadások száma. Részletezve a megyei adatokat: 1954-ben 307 produkció, 109 575 néző; 1955-ben 244 előadás 87 538 néző; 1956-ban a 326 előadást 137 908 néző tekintette meg.)¹²⁵

A rendszeressé váló kiállításokkal, az állami vásárlás bevezetésével új virágzásnak indult a népmű-

124. Megyei Pártarchívum. Uo. — Somogyi Néplap, 1954. november 17. — 1955. február 6.

125. Megyei Pártarchívum. Uo. — Somogyi Néplap, 1955. április 7. — 1956. február 26. — 1965. október 31. KSH Somogy megyei Igazgatósága. 1956. 262. l.

szet. Több somogyi fafaragó kapta meg A népművészet mestere kitüntető címet. Nagy Ferenc tabi faragó az 1955-ös varsói VIT népművészeti nagydíját nyerte el igen erős nemzetközi mezőnyben. A népművészeti kiállítások nemcsak a népművészek találkozását, tapasztalatcseréjét tették lehetővé, hanem egyben a folklóregyüttesek színpompás sergyszemléit is. A színjátszó csoportok többsége ekkor is társadalmilag hasznos, az általános műveltség emelését és a kulturált szórakozást egyaránt szolgáló darabokat mutatott be (Illyés Gyula: Fákyláng, Tüvétevők; Móricz Zsigmond: Öszszemeselők; Jókai Mór: A kőszívű ember fiai; a jelenkori témákból Soós György: Pettyes; Csizmarek Mátyás: A borjú stb.). A korábban csak vegetáló bábmozgalmak megerősödtek, a csoportvezetők rendszeres szakmai segítségben és képzésben részesültek. A balatonbényei bábcsoportból több hónapig működő állandó együttes fejlődött 1956 őszén, s gyermek- és felnőtt műsorral járta a megyét. (A műkedvelő együttesek száma: 1954-ben 273; 1955-ben 339; 1956-ban 354.)¹²⁶

A mozik száma irreálisan megnőtt. 1956-ban már 16 normál és 227 keskenyfilmes mozi működött. Csak a normálfilmes mozik voltak nyereségesek, a keskenyfilmek nem. Sok helyen primitív körülmények között folyt a vetítés, a kópiák többsége igen kopott volt, a hang sokszor érthetetlen. Mindezek ellenére viszonylag magas volt a látogatottság. 1956-ban 3 millió 390 ezer ember nézett mozit Somogyban (egy előadásra 133 látogató jutott – a nagyon kicsi településeket is beleszámítva). A legnagyobb látogatottságot a Rákóczi hadnagya című film érte el.¹²⁷

A népművelési munka állami irányítása a sok kitérő ellenére úgy erősödött, hogy ezzel összhangban szélesedett, bővült az iskolán kívüli művelődés társadalmi bázisa. „A községekben szabadon választották meg a kultúrtothnok vezetősegeit, és ezzel új, eddig szunnyadó kulturális erők kerültek felvünkben a népművelési munka irányításába, vérkeringésébe. Komoly visszhangra talált az ismeretterjesztő előadások szabad kiválasztásának lehetősége” – olvashatjuk egy 1955-ös jelentésben. Jelentős erőfeszítés történt a tömegszervezetek és a szakszervezetek kulturális munkájának javítására, noha az SZMT „kultúrfelelőse” több ízben kijelentette, hogy nekik nem feladatuk „az operatív kultúrmunka”. Több együttes akciót bonyolítottak le e szervek, s 1955-ben megkezdődött a népművelési munka irányításában résztvevők egynyelven beszélő művelődéspolitikai továbbképzése. Ennek során kiderült: sokan a hivatásos népművelők közül sem értik a tudati nevelés lényegét, törvényszerűsegeit. Nem kevesen akadtak, akik szerint a tsz-be lépett paraszt ezzel a ténnyel szocialista gondolkodásúvá vált, „mert hiszen a saját elhatározásából lépett be”. Mindebből bebizonyosodott: tovább kell erősíteni a létszámban megnövekedett, általános műveltségben

képzettebb népművelési apparátus szocialista művelődéspolitikai szemléletét. A továbbképzés kiterjedt a tiszteletdíjas népművelőkre is. Ezt a folyamatot azonban egy rövid időre megszakította az 1956-os ellenforradalom.¹²⁸

III.

A KORSZAK NÉPMŰVELÉSÉNEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Az 1948 után kibontakozott szocialista kulturális forradalom Somogyban is teljesebben átfogta a társadalmat, mint a szabadművelődés nagyrészt öntevékenységre építő rendszere. Szélesebb körűvé vált a terjesztett műveltséganyag, amely mindinkább szocialista jegyeket hordozó tartalmánál fogva egyben minőségi ugrást is jelentett. Az eluralkodott dogmatizmus és sematizmus azonban nagymértékben lerontotta e folyamat eredményességét. Az egyoldalúan a jelen éretre irányuló témaközpontúság, a haladás, az érték szemellenzős, leegyszerűsített értelmezése, a szocialista realizmus dogmatikus magyarázása, felfogása miatt a lehetőségekhez képest kevés igazi kulturális érték jutott a tömegek birtokába. A terjesztett kulturális javak közt a túrészi határt messze meghaladó ballaszt anyag terhelt az iskolán kívüli művelődést. Ugyanakkor sok nem szocialista tartalmú, de haladó jellegű mű zárva maradt a tömegek előtt, sőt számos jelentős szocialista alkotás sem került a nyilvánosság elé. Így a kultúra demokratizálása nem érte el a kívánt mértéket és színvonalat.

A legnagyobb eredményt a művelődési intézményhálózat fejlesztésében érte el a megye. Ebben az időszakban jött létre a népművelési tevékenység szakirányítását megvalósító járási intézmények hálózata; a megyei átfogó könyvtárhálózat, a mozipark; a megye kétharmadára kiterjedő művelődési otthon hálózat; a kaposvári állami zeneiskola; a Rippl-Rónai Múzeum; a megyei hatáskörű intézmények és szervezetek közül a megyei könyvtár, a moziüzemi vállalat, a TIT (akkor TTIT) és a megyei levéltár. A ma is legmagasabb kategóriába sorolt községi művelődési otthonok jelentős része ekkor létesült.

Mindenekelőtt az extenzív fejlődés volt egyértelmű jellemzője megyénk népművelésének. Az extenzivitásban azonban kimutathatók az intenzív fejlesztés és fejlődés bizonyos csírái is. A különböző szak- és az általános műveltséget növelő tanfolyamok; a meghonosított (bár még kis számú) esti és levelezőképzés az iskolákban; a szakkörök rendszere; az olvasó ankétok; a Kérdéss-felelek-estek; a Balázs János Képzőművészeti Kör eredményes működése mind-mind arra utal, hogy kísérlet történt a hatékonyabb művelődés megvalósítására. Többben állandó könyvtári tagok

126. Megyei Pártarchívum, Uo. – KSH Somogy megyei Igazgatósága, Uo.

127. Megyei Pártarchívum, Uo. – KSH Somogy megyei Igazgatósága, 1956. 261. l.

128. Megyei Pártarchívum, Uo.

lettek, a szervezett népművelés hatására elkezdődött a rendszeresen művelődők körének kialakulása. 1956 őszén 1116 hallgatója volt a középiskolák esti és levelező tagozatainak (1953-ban 695 felnőtt tanult középiskolában). Eléggő nagy még azonban a lemorzsolódás. Az 1951. évi 13 ezer rádióelőfizetővel szemben 1956-ban már közel 47 ezer előfizető család hallgatott rendszeresen rádiót (ebből 8 ezer vezetékös rádió volt). Mégis, „A kultúrforradalom nem szakképzés csupán, nem iskolai tanulás csupán, nem politikai nevelés csupán, hanem mindez együttvéve” tömör, Révai Józseftől származó meghatározás nagyon megconkítva és forradalmasan került megvalósításra.¹²⁹

A népművelési tevékenység általánosan meghatározott nevelési célt tűzött maga elé szinte állandó érvénnyel. Elhatározásában tehát nevelésközpontú volt. A megvalósulásban azonban korántsem ilyen kedvező a kép. Miért? Egyrészt azért, mert az állandó nevelési célok nagy része (a termelés növelésére, a begyűjtés és az adófizetés túlteljesítésére való mozgósítás) egyre inkább összeütközésbe került a realitásokkal; másrészt azért, mert a világnézeti nevelés – a közvetlen hatást feltételezve – szólamyszerűvé vált. A szólamyszerűséget táplálta az egész népművelési gyakorlat, amely mindvégig fölvilantó, jelző, figyelemfölvívő jellegű maradt (leszámítva az intenzív kísérleteket). Az állandóan szereplő nevelési célt mozaikszerűen, az egyes tevékenységi formákon belül sem összefüggő részekre tagolódó kulturális szolgáltatással alig-alig lehetett eredményesen szolgálni. Ez a gyakorlat a művelődő emberektől csak azt várta, hogy legyenek jelen a rendezvényeken. Arra már kevés kísérlet történt, hogy a népművelés folyamatában átadott ismereteket mind nagyobb fokon vegyék át a tömegek. A közönség véleményének kikérése nagyrészt formális volt, rendszerint a megszólalók hűségnyilatkozatának kicsikarására irányult. A kulturális szolgáltatás mechanizmusa kevésbé volt alkalmas a pusztán fogyasztói magatartásra kárhóztatott közönség kultúrát elsajátító (befogadó és feldolgozó) tevékenységének elősegítésére. A fogyasztói szemlélet – szándékától függetlenül – „az eszi, nem eszi, nem kap más” gyakorlatát vezette be, s az objektív érdekeltséget nehezen tudta fölismertetni, még inkább elfogadtatni a tömegekkel. Ebben a nagyon egyoldalúvá zsugorított nevelési folyamatban a kultúrát átadók, a nevelők nevelése is rendkívül hézagös volt. Az ismeretterjesztő előadásokat tartó, könyvankétokat, szakköröket és egyéb vitákat vezető értelmiségieket egyszer s mindenkorra kész szakemberekként kezelték. Számukra nem biztosították az állandó megújulást elősegítő továbbképzést, így szakismeretük, ideológiai, politikai képzettségük elmaradt a társadalmi szükségszerűség követelményeitől. Az ismeretterjesztő propaganda ideológiai, világnézeti átítatottsága alacsony fokot ért el a múlttól szóló előadások esetében. Sokszor még akkor is mellőzték az ideológiai, politikai vonatkozásokat, ha a té-

ma természetszerűen kínálta őket. Egy Heinérol tartott előadásból például kimaradt a költő forradalmiságának, haladó politikai magatartásának hangsúlyozása. A gyarmati rendszer széthullási folyamata idején (1955-ben) az Afrika népeinek története című téma előadója arra hivatkozott, hogy a gyarmati harcokra azért nem tér ki, mert az a politikai szakosztály (a TIT-ről volt szó) feladata. „Most már mind nagyobb számmal akad olyan pedagógus, aki nem frázis hazafiságra tanít (ti. a művelődési otthonok szakkörében), hanem a munka szeretete, a kötelességek teljesítése útján az aktív hazaszeretetre. Több helyen felhasználták a községek monográfiáit. A fiatalok lelkesednek falujuk történetéért, felbuzdulnak a szép példákön, de tapasztalható provinciális értelmezés is. Kevés pedagógus ismertette úgy a monográfiát, hogy abból a község története mint a haza szerves része emelkedjék ki” – olvashatjuk egy 1955-ös megyei jelentésben. A műkedvelő együttesek vezetőinek továbbképzése jobban biztosítva volt, de a többséget kitevő tagság nevelése még igen kezdetleges fokon történt. A népművelés egésze – az előremutató kezdeményezések ellenére – kevésbé segítette a dialektikus gondolkodás kialakulását, erősödését.¹³⁰

A népművelési munka hatékonysága elsősorban a már felsorolt politikai, társadalmi tényezőknél, az ezekkel összefüggő tartalmi jegyeknél és népművelési mechanizmuson múlott, de nem volt elválasztható a népművelési káderektől sem. Az állami népművelési apparátus zömében középfokú képzettségű szakemberekből állt, többségük 5 hónapos vagy 1 éves bentlakásos népművelési iskolát is végzett. 1953-tól fokozatosan javult az iskolázottsági arány. Több járási népművelési csoport élére főiskolát végzett pedagógus került; hasonló a helyzet a járási könyvtárakkal, amelyeknek vezetését könyvtárosi főiskolát végzett fiatal szakemberekre bízták; a megyei népművelési osztályon és a megyei könyvtárban szaporodott az egyetem–főiskolát végzettek vagy az ott tanulók száma. Az újonnan munkába állt népművelők (könyvtárosok) művelődéspolitikai ismeretét, rátermettségét, hivatástudatát kellett bővíteni, erősíteni (különösen a régebben végzettek, de a friss diplomások esetében is). Néhány pedagógus másfél év után kivált a népművelési apparátusból, mert a fizetésrendezés után tanárként is ugyanazt megkereshette, mint népművelési csoportvezetőként. A szak- és művelődéspolitikai képzés összehangoltsága és magasabb fokra emelése lehetővé tette a követelményeknek hosszabb távon is megfelelő megyei és járási apparátus létrehozását. A községi művelődési otthonok igazgatói (a művelődési terem nélküli községek népművelési ügyvezetői) és a falusi könyvtárosok zöme pedagógus volt. Utóbbiak között nagyobb százalékban akadtak nem pedagógusok is (iparosok, értelmiségi feleségek, érettségizett tisztviselők), akiknek többsége jól, szakszerűen ellátta feladatát. A legalo-

129. KSH Somogy megyei Igazgatósága. 1956. 255. I. – 1957. 166. I. – RÉVAI J.: I. m. 6. I.

130. Megyei Pártarchívum. Uo.

csenyebb képzettséggel a falusi mozik gépkezelői, üzemvezetői rendelkeztek. A művelődéspolitikai látóköri a továbbképzés ellenére mindvégig majdnem minden falusi népművelő legsebezhetőbb pontja maradt. Az ipari üzemek „kultúrosai” tiszteletdíj nélkül, sokszor igen kedvezőtlen körülmények között, néha kevés segítséggel és biztatással dolgoztak. A függetlenített népművelési apparátus tagjai (beleszámítva a könyvtárosokat is) energiájuk tetemes részét a munka megszervezésére, főleg a közönségszervezésre fordították. Részből emiatt, részből a sűrű rendezvények miatt gyakran kidolgozatlan, elnagyolt produkciókkal kellett beérniük a tömegeknek.¹³¹

A népművelés elméleti megalapozása a hullámzó politika viszontagságos körülményei közepette alakult. Kimunkálásához a megye elsősorban a kulturális szolgáltatás gyakorlatával, új kezdeményezéseivel járult hozzá, amelyből a Népművelési Minisztérium, a Népművelési Intézet és a Népkönyvtári Központ országos kitekintésű következtetéseket vont le. A megye néhány népművelője országos szaklapokban, főleg a Somogyi Néplapban fejtette ki véleményét, elképzelését a népművelés helyzetéről, hogyan továbbjáról. A népművelés fogalma az egész időszak alatt nem tudott egységes jelentéstartalmat kivívni magának. Sokan csak a falusi kulturális tevékenységet (az ismeretterjesztést, a műkedvelő műsorokat) értették alatta. Még a megyei vezető szervek egyes képviselői is.

A megyei népművelési osztály megkísérelte a különböző kulturális szervek munkájának összehangolását, de ez nagyrészt az együttes akciókra korlátozódott (művészeti seregszemle a DISZ-szel; filmvetítések a begyűjtési, tsz-szervezési agitáció során a moziüzemi vállalattal stb.). A legfolyamatosabb összehangolt együttműködés a megyei könyvtárral, a TTIT-vel és az

MSZT-vel alakult ki. A tömegszervezetekkel való együttműködés fő tartalmát a közönségszervezés képezte. Megkezdődött az iskolákkal való szervezettebb együttműködés is.

A tárgyalt időszak túlzott centralizmuson és adminisztratív intézkedéseken alapuló népművelési rendszere – bármennyire hihetetlen is – széles körű, állandó tömegbázist tudott biztosítani magának. Ennek oka – a teljes ideológiai azonosulás hiánya ellenére – a tömegeknek a szocializmusba vetett szilárd hitében keresendő. A tömegek a maguk ügyének tekintették a művelődési otthonokat építő, létesítő mozgalmat, elementáris erővel tört ki belőlük a művelődési vágy. Emberek százai, ezrei élvezhették a kultúra áldásait, akik azelőtt mozielődést sem láttak, egyetlen könyvet sem olvastak. Az olcsó könyvkiadás találkozott a növekvő művelődési igénnyel, s gyorsan emelkedett a magánkönyvásárlás. A műkedvelő mozgalom több ezer művészkedni vágyó ember igényét elégítette ki, a családtagok révén 3–4 százezres nézőközönséget vonzott. A belső meggyőződésből fakadó öntevékenység segítette kialakítani az épülő közösségi társadalom számára nélkülözhetetlen tevékeny embertípust. A rendezvények akkor még – hisz a televízió tömegmértékűvé válása előtt vagyunk – eseménynek, él-ménynek számítottak.

Az iskolán kívüli művelődés, ha sok salakkal terhelten is, de polgárjogot nyert és tömegmértékűvé vált. A szervezett művelődés hatására jelentősen nőtt, fejlődött az emberek politikai, szakmai és általános műveltsége. A kialakult szervezeti keret és műveltségbázis jó alapot teremtett az igazi kulturális értékeknek teljesebb mértékben helyet adó későbbi népművelésnek, közművelődésnek.

Honfi István

IRODALOM

- LENIN, V. I.: Mi a teendő? – V. I. Lenin művei. 5. kötet. Szikra. Bp. 1953.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei. Kossuth Könyvkiadó. 1958.
- A magyar népi demokrácia története 1944–1962. Kossuth Könyvkiadó. 1978.
- A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Országos Közművelődési Tanács. 1976.

- HERMANN I.: A szocialista kultúra problémái. Kossuth Könyvkiadó. 1970.
- MARÓTI A.: Az andragógiai szemlélet érvényesítése a közművelődésben. Kultúra és Közösség. '78. 3. 21–28. l. – A művelődés szerepe a szocializmusban. Művelődés és Szocializmus. Szeged. 1972. 22–35. l.
- ÁGH A.: Mindennapiság és kultúra. Művelődés és szocializmus. Szeged. 1972. 61–84. l.
- BÍRÓ Z.: Politika és kultúra. Látóhatár. 1978. december. 147–153. l.

131. Megyei Pártarchívum. Uo.

DIE KULTUR VON SOMOGY ZWISCHEN 1948 UND 1956

Die nach 1948 sich entfaltende sozialistische Kulturrevolution hat die Gesellschaft auch in Somogy vollkommener umfassen, als das System der „Freibildung“, das grösstenteils auf Selbsttätigkeit gebaut war. Das ausgebreitete Bildungsmaterial wurde weitverbreitet, das zufolge seinem immermehr sozialistische Züge tragenden Inhalt zugleich einen qualitativen Sprung bedeutete. Der vorherrschende Dogmatismus und Sematismus vernichtete aber in hohem Masse den Erfolg dieses Prozesses. Wegen der einseitig auf unser gegenwärtiges Leben gerichtete Themenzentralisation, der vereinfachten Auslegung des Fortschrittes, des Wertes, der demokratischen Erklärung des sozialistischen Realismus kamen wenig richtige kulturelle Wert nach Möglichkeit in den Besitz der Massen. Zwischen den verbreiteten kulturellen Güter belastete ein die Duldengrenze weit übersteigendes Beschwerungsmaterial die Bildung ausser Schule. Zugleich sind viele Werke nicht sozialistischen Inhalts, doch mit fortschrittlichem Charakter vor den Massen verschlossen geblieben, es sind auch sogar zahlreiche bedeutende sozialistische Schöpfungen nicht vor die Öffentlichkeit unterbreitet worden. So erreichte die Demokratiesierung der Kultur den gewünschten Mass und Niveau nicht.

Den grössten Erfolg erzielte das Komitat in der Entwicklung des kulturellen Einrichtungsnetzes. In dieser Zeit kam das Fachrichten der Volksbildungstätigkeit verwirklichende Netz der Bezirkseinrichtungen zustande: das erste ständige Theater des Komitats, das das ganze Komitat umfassende Bibliotheknetz, der Kinopark, das sich auf das zwei Drittel des Komitats erstreckende Kulturheimnetz, die Kapósvárer Staatliche Musikschule, das Rippl-Rónai Museum; von den Einrichtungen und Organisationen mit Wirkungskreis im Komitat die Komitatsbibliothek, die Kinounternehmung, die TIT (damals TTIT) Populärwissenschaftliche Gesellschaft und das Komitatsarchiv. Damals ist der grösste Teil der Kulturheime in den Gemeinden zustande gekommen, die auch heute in die die höchste Kategorie rangiert sind.

Vor allem war die extensive Entwicklung für die Volksbildung unseren Komitats eindeutig charakteristisch. In der Extensität sind aber auch gewisse Keime der intensiven Entwicklung und Gedeihen nachzuweisen. Die in ihrem Antriebe erziehungszentrale Volksbildung hat ihr Ziel nur teilweise erreicht. Einerseits darum, weil der grosse Teil der

ständigen Erziehungsziele (Mobilisierung zum Vermehren der Produktion, zur Übererfüllung des Einkommens und der Steuerzahlung) je mehr mit den Realitäten in Konflikt geraten sind; andererseits, weil die Erziehung für Weltanschauung – die direkte Wirkung vorausgesetzt – phrasenhaft wurde. Diese Praxis wartete nur von den sich bildenden Menschen, dass sie an den Veranstaltungen zugegen sein sollen. Das Erbitten der Meinung der Anwesenden war grösstenteils eine leere Form, es richtete sich gewöhnlich auf das Erzwingen der Treueäusserungen seitens der Mitsprechenden. Der Mechanismus der kulturellen Leistung war zur Förderung der die Kultur sich aneignenden (rezeptive und verarbeitende) Tätigkeit des nur zum Verbraucher-Verhalten verdammt Publikums weniger geeignet. Die Verbraucher-Anschauung – unabhängig vor der Ansicht – hat die Praxis des „isst er es oder nicht, bekommt er nichts anderes“ eingeführt, und konnte das objektive Interesse mit den Massen schwer erkennen, desto weniger annehmen lassen. In diesem sehr einseitig zusammengeschrumpften Erziehungsgang war auch die Erziehung der die Kultur übergebenden, der Erzieher selbst ausserordentlich lückenhaft. Für sie hat man die ständige Erneuerung fördernde Weiterbildung nicht versichert, so blieben ihre Fachkenntnisse, ihre ideologische, politische Bildung hinter den Anforderungen der gesellschaftlichen Notwendigkeit zurück.

Das Volksbildungssystem der behandelten Periode, welche auf übertriebenem Zentralismus und administrativen Anordnungen beruhte, konnte sich – wie immer es auch unglaublich ist – eine ausgedehnte, ständige Massenbasis versichern. Dessen Ursache ist, das die Massen die Kulturheime bauende, zustande bringende für ihre eigene Sache hielten, mit elementarer Kraft brach die Sehnsucht nach Bildung aus ihnen hervor. Hunderte, tausende von Menschen konnten die Segen der Kultur geniessen, die vorher nicht einmal eine Kinovorstellung sahen, ein Buch durchgelesen haben. Die Veranstaltungen galten damals noch – wir sind ja vor den massenhaften Verbreitung des Fernsehens – für Ereignisse, Erlebnisse. Die Bildung ausser Schule, wenn auch mit vielen Schlacken belastet, erhielt doch das Bürgerrecht und ist massenhaft geworden, und das schaffte einen guten Grund für den wahren kulturellen Werten in vollerer Masse Platz gebende spätere Volksbildung, öffentliche Bildung.

I. Honfi